

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

IX

**ВИЗВОЛЬНИЙ
ШЛЯХ**

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

**LIBERATION
PATH**

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by

Ukrainian Publishers Ltd.

No. 9 (258), September, 1969, Vol. XXII

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N.1. Tel.: 01-607-6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1969 Р.

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	8 дол.	4.50 дол.	2.40 дол.	80 цент.
Австрія	200 шіл.	110 шіл.	60 шіл.	20 шіл.
Аргентина	1400 пезів	750 пезів	400 пезів	140 пезів
Бельгія	420 б. фр.	220 б. фр.	120 б. фр.	40 б. фр.
В. Британія	3 ф.	1 ф. 10 ш.	18 ш.	6 ш.
Канада	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
США	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
Німеччина	34 н.м.	18 н.м.	9 н.м.	3 н.м.
Франція	42 фр.	22 фр.	12 фр.	4 фр.
Швеція	45 кор.	25 кор.	14 кор.	5 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd., London, N.1.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 9 (258),

ВЕРЕСЕНЬ, 1969

Річник XXII

З МІСТ ІХ-ОЇ КНИЖКИ

І. Дмитрів: НАПЕРЕДОДНІ ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРОВІДНИКА	963
Зіновій Карбович: ОСНОВНА ПРОБЛЕМА НАШОГО ЖИТТЯ	967
Проф. д-р Володимир Янів: УКРАЇНСЬКА ВДАЧА І НАШ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ (стаття друга)	970
Проф. д-р Вадим Щербаківський: ФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ (продовження, 26)	982
Роман Бабовал: ВІЧНИЙ ВИПАДОК, ПІСНЯ (вірші)	922
Микола Мельник: ПЕРША ВОЛШЕВИЦЬКА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПІ ЗАКОНІВ 1917-1918 РОКІВ	993
Тарас Непокірний: З ВОГНЮ У ПОЛУМ'Я (Знозу в Україні, 4)	1025
Атена Волицька: ТИ РОЗУМІЄШ — ЦЯ ЗЕМЛЯ МОЯ (вірш)	1038
<u>Проблеми державного будівництва</u>	
І. В.: ДО ПРОБЛЕМИ ДЕКОЛЕКТИВІЗАЦІЇ	1039
І. К.: ЗАГАЛЬНІ СТВЕРДЖЕННЯ ДО СТАНОВИЩА В СРСР ТА В УКРАЇНІ	1043
О. Морський: УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ХРИСТИАНСТВО	1051
<u>Поезії</u>	
Ганна Черинь: УЯВА, ПОГЛЯД, КРИЛА, АЗАЛІ, ПРОЩАННЯ, ЗИМА — 1055-1058. * Ярослав Курдидик: БАЛЯДА ПРО ПЕРЕМОЖЦІВ — 1059.	
Ярослава Острок: МАТИ І ДОЧКА (Уривок з роману: «Те, що роз'єднує»)	1061
<u>З поезії в поневоленій Україні</u>	
Микола Вінграновський: КИЄВУ — 1067. * Ліна Костенко: ВИЩА МАТЕМАТИКА — 1067. * Володимир Каліка: БАТИЙ — 1068.	
Д-р Олекса Воропай: АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА (Щоденник нового поселенця, 5)	1069
<u>Огляди</u>	
Степан Радіон: З НОВИХ ВИДАНЬ	1081
(Софія Наумович: «Королева»; Лев Биковський: «На Кавказько-турецькому фронті»; Яр Славутич: «Шевченкова поетика»; Агапій Гончаренко: «Споминки»).	
— БІБЛІОГРАФІЯ	1085
— ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	1087
— Приєднали нових Передплатників «Визвольного Шляху»	1088

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folkshan Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, W. 9, Vic., Australia.

Mr. W. Lytwyn
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk
12, Victory St.,
Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B A/Z. 2,
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar
140, Bathurst Str.,
Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

США:

Mr. H. Cebrij
315 E. 10th St.,
New York, N.Y., 10009.
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Філадельфія і околиця:

Mykola Tymczuk
9788, Cowden Street,
Philadelphia 19115 Pa.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 6 шил. (англ.) або 1 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ!

І. ДМИТРІВ

НАПЕРЕДОДНІ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРОВІДНИКА

Незабаром українська громадськість у цілому світі вшануватиме світлу пам'ять Провідника Степана Бандери в десятиліття його смерті, яка наступила у Мюнхені з рук скритовбивці Б. Сташинського, що діяв на наказ найвищих чинників московсько-большевицької імперії — ЦК КПСС.

День 15-го жовтня 1959 року, був днем, у якому кожна свідома, патріотична, українська людина пережила хвилини і своєї частинної смерті, спричиненої трагічною і болячою вісткою про вбивство Провідника ОУН. Сталося це в час, коли Степан Бандера та керований ним Український Визвольний-Рух досягали майже zenіту в своїх зусиллях на полі боротьби за УССД, і коли більшість українців, без огляду на внутрішні зрізничкування в своїх політичних прамуваннях, свідомо чи підсвідомо, явно, а чи лише думкою бажали ОУН і її Провідникові успіхів у цій боротьбі.

Як ми не старалися приховувати в тому часі свій біль і свою тривогу, то кожному було ясно, що скритовбивча рука імперіалістичної Москви забрала від нас людину, яка здобула в душі українця винятково важливу позицію. На протязі своєї історії український нарід видав багато світлих постатей, що в даній епосі виконали основну ролю у боротьбі за його державність. Іменами декотрих великих наших мужів були названі окремі епохи української визвольної боротьби. Постать Степана Бандери стала символом найновішої епохи цієї боротьби, а його іменем охрищено Український Визвольний Рух 40-их і пізніших років нинішнього століття. І не важним є, хто і з яких мотивів почав найперше вживати прізвища наших Провідників для окреслення визвольного руху. Найважливішим і найсуттєвішим в цьому питанні є факт, що те символічне окреслення було сприйняте народом, а своїм чисто українським змістом відповідало тим позиціям, які наші Провідники займали та активно здійснювали на полі боротьби.

Степан Бандера виростав у своїх юнацьких роках в атмосфері обставин та напруження, якими були характеристичні радісні і сумні хвилини Визвольних Змагань 1917-1921 років. Вже молодим гімназистом належав він до підпільної організації середньошкільників, яка співпрацювала з УВО, а рівночасно був активним членом кількох легальних організацій, які займалися організуванням національного життя на різних його відтинках. Членом УВО став він формально в

1928 році, працюючи в розвідувальному, а згодом у пропагандивному відділах.

Членом ОУН став він від хвилини її заснування в 1929 році. Після року загально-організаційної і пропагандивної праці в Калуському повіті, він перебрав відділ кольпортажі підпільних видань на ЗУЗ і технічно-видавничий, а з початком 1931 року ще і доставку підпільних видань з-за кордону. Того самого року Степан Бандера став референтом Пропаганди в КЕ ОУН. В 1932-33 роках він виконував функції Крайового Провідника ОУН, а в половині 1933 року став Крайовим Провідником ОУН і Крайовим Комендантом УВО на ЗУЗ.

В цьому періоді формування та росту націоналістичного руху Степан Бандера був учасником Конференції ОУН в Празі у липні 1932 року, учасником Ширших Конференцій ОУН в Берліні і в Данцігу на протязі 1933 року, на яких обговорювалися і вирішувалися важливі питання політики та підпільної діяльності ОУН в перших роках її існування.

Цей шлях Степана Бандери був перетинаний кількакратними ув'язненнями в польських тюрмах, а його ув'язнення в червні 1934 року та слідство у в'язницях Львова, Кракова і Варшави, закінчилися наприкінці 1935 і на початку 1936 року судовими розправами у Варшаві і Львові та засудом Степана Бандери на кару смерті, замінену опісля на досмертну тюрму.

В 1940 році Степан Бандера став головою Революційного Проводу ОУН, а рік пізніше — головою Проводу ОУН. Того самого 1941 року, після проголошення ОУН відновлення української державности Актом 30-го червня, Степан Бандера опинився знову в німецьких тюрмах і концтаборах, в яких перебув до грудня 1944 року. Пост Голови Проводу ОУН перебрав він поновно після рішень ширшої Наради Проводу ОУН на Українських Землях в лютому 1945 року, на якій обрано Бюро Проводу в складі Степана Бандери, Романа Шухевича і Ярослава Стецька.

Це коротке, загальникове відтворення життєвого шляху людини, що від самого початку існування ОУН була в центрі її активності і стала символом визвольної боротьби українського народу проти большевицької Москви, нанизане цілою сумою ідейно-політичних та організаційних здобутків, що їх осягнено завдяки великому вкладові праці, розуму і зусиль Степана Бандери.

В цьому найближчому періоді визвольно-революційної боротьби ОУН видала багато визначних осіб, що були здібними організаторами, глибокими теоретиками, відважними бойовиками, пристрасними пропагандистами, вишколеними та відданими військовиками, але над всіма ними видніла постать Провідника Степана Бандери, яка поєднувала в собі глибину і ширину всіх цих важливих складників Українського Визвольного Руху.

Степан Бандера, як високо поставлена особа в ОУН, мав найперше глибоке знання душі української нації, з якої черпав свій глибокий патріотизм, свою активність і жертвність. Знаючи душу нації та

історичний розвиток її життя, він віднаходив у ній суть і зміст націоналістичної ідеології, роллю і завдання української людини 20-го століття, роллю і завдання члена ОУН. Коли він писав чи говорив, то в його словах не відчувалося теорії, а бачилося, чулося і сприймалося лише те, що було зрозуміле, просте, але від чого людина не могла відмовитися. Не багато людей мали нагоду бачити Степана Бандеру, але завжди було так, що його ім'я електризувало всіх.

Три основні питання були, як показує перегляд його життя і праці, предметом його постійної уваги: сильна, струнка, з відданими і свідомими членами підпільна революційна організація, спроможна діяти політично і збройно, правильна самостійницька, безкомпромісова політична лінія і глибоке ідейне підложжя Організації.

Як перед війною на пості Крайового Провідника ОУН, так в часі війни й після неї, основна увага Степана Бандери була завжди зосереджена на ці три питання, а сам Степан Бандера був найтісніше зв'язаний з підготовкою людей та організуванням засобів для прямої боротьби з ворогом.

Бувши людиною глибокої думки з нахилом до синтези, Степан Бандера був теж великим практиком, який завжди дивився на Організацію як синтезу одиниць, клітин і груп, не лише бездоганно на тому визнавався, але вміло й прецизно ці структуральні форми ініціював та будував. Мав він теж особливі кваліфікації у підборі людей до важливих та специфічних завдань, розумів потребу і вмів передавати частину своїх повноважень іншим, ближчим чи дальшим своїм співробітникам. Тому він, як символ боротьби і найвищий авторитет в ОУН і поза нею, ніколи не був відірваний від важливих питань, ніколи не був заскочений чи розчарований.

І зовсім правильно говорив над його свіжою могилою у Мюнхені десять років тому Ярослав Стецько, теперішній Голова Проводу ОУН, що Степан Бандера «був сильний собою, своїм духом, стояв як скеля серед розбурханого моря, об яку відбиваються хвилі, був прибіжищем для тих, хто сумнівався і вагався, даючи завжди їм щось зі своєї віри в українську Правду... Він був не лише небуденний революційний організатор, але не менше передбачливий теоретик української національної революції».

Злочинне вбивство Степана Бандери, а ще перед тим Євгена Коновальця, основоположника ОУН, і Симона Петлюри, голови уряду УНР, було пляною, методично проведеною дією, розрахованою на фізичне знищення осіб, що вирости своїм духом, своїм розумом, плянами і чинами понад пересічність, а тим самим стали вперекр далякосяглым плянам Москви супроти України і цілого світу. Бо лише цим можна пояснювати ці найбрутальніші потягнення Москви і всі наслідки, які впливають з таких потягнень.

Але, чи відчує українська нація цю істину, чи витягне вона з тої справи властивий висновок, чи зрозуміємо ми як виклик, так і наслідки цих злочинних актів нашого ворога?

Кожна така трагедія залишає по собі велику рану, яку не легко загоїти. Та національний організм здібний гоїти і найбільші рани. Смерть Симона Петлюри була гоєна розвитком УВО і ОУН та виходом на провідне місце в народі Євгена Коновальця. Реакцією на смерть Євгена Коновальця була дальша широка, прямолінійна дія ОУН, УПА, УГВР, АБН, в яких на провідні позиції вийшли з рядів ОУН С. Бандера, Роман Шухевич-Чупринка, Ярослав Стецько. Після смерті Степана Бандери наступило підсилення явного і підпільного спротиву в самій Україні, послабленого на деякий час поголовними репресіями та масовими депортаціями і внутрішніми реорганізаційними заходами ОУН. За цих десять років, що ділять нас від смерті Провідника Степана Бандери, прийшло до внормалізування правового стану в нашому русі, оновлення, поширення і поглиблення програмових заłoженъ ОУН. Російська тюрма народів зазнала поважного надщерблення своєї сили і своєї позиції в багатьох ділянках, а зокрема в ділянці її домінування в міжнародньому комуністичному русі, який майже перестав існувати, і в ділянці її можливостей всецїло домінувати над людиною в СССР. Українська людина на батьківщині скріпила свідомість своєї особистої і національної гідности, а слова В. Симоненка —

»Бо нива це — моя! Тут я почну зажинок,
Бо кращий урожай не жде мене нїде,
Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок
Мене на ниву батьківську веде...

або

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю...»

— є глибоким висловом тої свідомости теж і в душі самостійницької концепції нашого Руху.

Отже, — глибока рана поступенно гоїться, нація крокує вперед, нові борці-герої займають місце тих, що впали в боротьбі.

Тому тепер, а зокрема в часі, коли відзначуватимем світлу пам'ять Провідника Степана Бандери в 10-ті роковини його смерті, дивімся туди, куди він глядів на протязі цілого свого геройського життя, — глядїм в Україну, в наші села і міста, де б'ється українське серце, де плекається дух волі і кується меч. Хай не лякають нікого ні труди, ні страждання, бо там кується доля Української Нації, бо там росте на землі і крові, на радощах і терпіннях, на перемогах і хвилевих невдачах майбутня Самостійна Соборна Українська Держава.

Думаємо, що лише такої настанови і такого підходу до Справи бажав в останніх хвиликах свого життя Степан Бандера.

Українська нація досягне перемогу, а українська людина буде свобідною тоді, коли шляхом визначеним Степаном Бандерою буде далі йти не тільки ОУН, але й весь український нарід. І це буде найкращим вшануванням його пам'яті.

Зіновій КАРБОВИЧ

ОСНОВНА ПРОБЛЕМА НАШОГО ЖИТТЯ

»Це є найбільша подія від створення світу« — сказав президент Ніксон, вітаючи астронавтів після їх повернення з місяця. Треба і можна гордитися таким досягненням людського генія, треба і можна гордитися власними національними успіхами, але не є добре, коли людський ум приписує собі те, що належить надприродній силі.

Найвидатнішою подією від створення світу був прихід на землю Богочоловіка-Христа і об'явлення Ним Божої правди. Від цього почалася нова ера в житті людського роду. Світ був утворений Богом і жодні людські досягнення, що в своїй суті є лише пізнавального характеру, не можуть рівнятися з Його творенням. Теперішній тріумф науки й техніки можна порівнювати з подоланням океанських просторів у 15 сторіччю, здобуттям обох полюсів, чи з підкоренням повітряних просторів. Відкриття Америки було величезним досягненням для людського роду, а зокрема для Європи, а його наслідки були не менш важливі, як висадка на місяці. Та, не знецінюючи ніякого людського досягнення, треба пам'ятати, що ані місяця, ані іншої сонячної планети неможливо буде заселити людьми, бо для цього нема там атмосферичних умовин. І хоч як нас одушевляє це чергове зусилля людського генія, проте ж мусимо повертатися до земських проблем, бо питання нашого визволення з ворожого ярма є покищо земське питання. Тому не можемо відвертати нашої уваги від істотного питання нашого спільнотного буття, тобто власної держави.

На протязі останніх двадцяти років ми незмінно твердили на сторінках нашого журналу, що технологічний розвиток світу не йде впарі з морально-етичним прогресом. Навпаки, прогресує варваризація людського життя, його дегуманізація і дехристиянізація. Яке парадоксальне протиріччя! Ми раді, що сьогодні великий британський історіософ Арнольд Тойнбі підносить цю саму проблему, хоч в дещо відмінному аспекті. Він бачить лихо в націоналізмі, а ми бачимо його в імперіялізмі. Яка величезна прірва лежить між феноменальним технологічним поступом і досягненнями людини та мораллю гедоністів, загарбників, народовбивців і гнобителів! Як процвітає цивілізація і техніка, а як паде культура і мораль! Сьогодні, на очах усього світу і за його мовчазною згодою, кілька тисяч дітей вмирає щодня з голоду в Біяфрі, яка бореться за свою державність проти новітніх африканських імперіялістів. Тисячами гинуть іріянці-папуаси у Новій Гвінеї з рук новітніх індонезійських імперіялістів. А в російській імперії? Незліченні тисячі борців — синів і дочок поневолених народів — караються і гинуть в нелюдських умовах тюрем і концтаборів російських тиранів. Все це на очах цивілізованого, але бездушного світу!

Тому багато легше було причалити на місяць, як розв'язати проблему визволення уямлених націй та завести справедливий лад на землі. Тому ми постійно повертаємось до земських проблем, до наших проблем, щоб при одушевленні досягненнями людського генія в технологічному змислі, не забути суті: ще досі не здійснено української *Правди* на землі. А це також Божа проблема на землі.

Ми вже не раз оправдували невгамований змаг людського генія відкривати нове, йти слідами Дедала й Ікара. Це є характеристичне для людського духа, що вічно шукає, змагається за нове, пізнає нерозгадане. Але ми хотіли б, щоб за небуденним досягненням американської науки і техніки, що є вислідом зусиль і винахідливості цілих поколінь інтелектуалістів різних націй, не призабути істотну проблему людського життя — мільярд людських істот перебуває під тиранією, зокрема ж 45 мільйонів українців, наших братів, сестер, батьків і дітей під російською деспотією. А втім, український геній діє і в тому аспекті. Батьком советської технології в термоядерній ділянці є українець Капиця, а кібернетику започаткували київські вчені. Але ми не маємо одного: ВОЛІ І СУВЕРЕННОСТІ, ВЛАДИ української нації на українській землі. І це є центральна проблема усіх проблем нашого збірного буття.

Ми були б несправедливі, коли б не віддали належної пошани відвазі і самопожертві американських астронавтів, які причалили на місяць. Але, подивляючи їх, світ призабув інший тип героїзму — анонімний, без розголошу, без подиву всього людства, тихий героїзм і самопожертву зневажуваних самотніх героїв і героїнь в російських тюрмах і концтаборах. Є два типи героїв — обожувані, з симпатіями всього світу, з молитвами і благословенням найвищих релігійних достойників, піддержувані в їх рисковному зусиллі сотнями, а то й тисячами науковців і техніків, компюторів, тобто герої свідомі моральної симпатії всього людства. Другий тип героїв — це безприкладні в історії усіх часів українські жінки в Кінгірі, що в обороні життя співв'язнів кидаються під гусениці танків російських варварів, є це Катрі Зарицькі, є Горбові, Шухевичі, Караванські, Олійники, є самотні, забуті усіми, тортуровані, мучені, катовані. Вони, ці герої, гинуть як великі аноніми, без спектаклів, без аплявзу всього світу, деś від кулі в потилицю, від повільних страждань у тюремних темницях чи каменярях тиранів, самотні, але фанатики великої ідеї незалежності нації, волі, правди і справедливості.

Так, є два типи героїв! І кожний з них ризикує життям і кожному в однаковій мірі життя є цінне. Але для одних благають Божої помічі усі церкви і їх достойники, а для других, наших героїв, має вистачати лише їхня власна віра, їхня власна сила волі, їхня власна здетермінованість самотнім постояти за правду і волю у зловісній мовчанці всього вільного світу. Котрі з них більше служать для перемоги Божої правди на землі — кожен з нас у своєму серці дасть сам на це відповідь.

Як багато легше ризикувати життям, коли є свідомість всякої можливої допомоги найбільшій технологічній потугі світу та співчуття і молитви майже всього людства, але як багато важче бути зданим лише на власну віру і силу волі, бути повністю самотнім, маючи лише тихе співчуття власного поневоленого народу.

Великий народ, що видає героїв, котрі з джерела власної віри і сили волі черпають видержливість у затяжній боротьбі з ворогом. Небуденні герої, що проти волі сильних того світу служать своєму народові у повній самотності. Ми гордимся астронавтами, досягненням людського генія, в якому партиципує і український геній, але ми стократ більше горді з наших самотніх і забутих героїв і мучеників, що черпають силу із себе самих.

Завданням нашої епохи в універсальному розмірі є перетворити в героїчному й альтруїстичному аспекті етично-моральні пережиття, їх вирощувати, щоб людство було спроможне поставити технологічну силу на службу добра, справедливості, правди і свободи. Технологічний поступ можна спрямувати в конструктивному, або деструктивному напрямку, він є залежний від людської волі, від людської моралі, від цілеспрямованості, що її визначає людина, її творець.

Термоядерна сила може бути добрим, або злим призначенням людства. Це залежить від християнізації, гуманізації, від проникнення людства вищими етичними, моральними цінностями, від шанування прав кожної людини і кожної нації, від перемоги національного принципу організації світу над імперіальним. За технологічною потужною силою, яку можна скерувати у напрямку добра, або зла, не треба забувати суті всесвіту, суті людства — *душі людини і неповторного духа кожної нації*.

Хай у своїй гордині людський ум не забуває, що він є утворений з нічого Творцем Всесвіту і що перед ним через технологічний поступ розкриваються все нові проблеми, які в остаточному доведуть його черговий раз, як нещодавно через філософів, до Абсолюта, до вічної таємниці всесвіту, якої ніколи не розкрити людині, бо це таємниця Всемогутнього і Всеохоплюючого Абсолюта. Людина є Богоподібне ество, а нація — «це є думка Бога», як сказав філософ. А наша сила в нашій вірі в нашу правду, в нашій незламній волі змагатися за її перемогу. Є це боротьба за вічні правди нації і людини.

Тому пам'ятаймо, що ми є багаті на такі цінності, що роблять людство і нації великими. В тіні міжпланетарних полетів Україна з її несплямленою мораллю, з її незламним революційним людським потенціалом, що змагається за перемогу благородних цінностей і ідей у світі, за національний принцип організації світу проти імперіального, за права і достоїнство людини і нації, за рівноправність націй, є незмінно революційним питанням світу теж в обличчі небуденних досягнень технології великих потуг. Обличчя світу визначає не тільки технологія, але й духові цінності.

Володимир ЯНІВ

УКРАЇНЬСКА ВДАЧА І НАШ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ

(Лекція друга*)

Наголосивши в першій лекції необхідність виховної (поруч із навчальною) функції української школи, зокрема на еміграції, ми висунули проблему національно-релігійного виховного ідеалу під спеціальним аспектом його державницько-суспільного завдання. Лішивши набоді детальну аналізу причин нашої недержавности, чи наших історичних трагедій, ми були схильні бачити їх не тільки у зовнішніх умовах — нашого геополітичного положення та кількісної переваги ворогів, — а й у нашому власному внутрі: у нашій *національній вдачі*. Тому ми були схильні шукати у виховному ідеалі певне коригуюче, виправляюче, вдосконалююче *унапрявлення*, щоб шляхом виховання скріпити наші позитивні національні прикмети, з одночасним послабленням наших національних хиб, а все те зокрема під кутом бачення їх суспільно-державницьких функцій. Висунувши таке завдання, ми мусіли послідовно усвідомити собі наші прикмети й хиб, звичайно, в певнім синтетичнім ціліснім зіставленні. У цій систематизації допомогло нам усвідомлення «межовости» — перехідности — транзитности України на грані «двох світів», при «битій дорозі» між Європою та Азією чи Евразією. Коли одна з підставових наших духових і загальностверджуваних прикмет — індивідуалізм — лучить нас виразно із Окцидентом і стає підставою «окциденталізму» України в протиставленні до «загальности» — колективного світовідчування Сходу, то перевага почувань над вольовістю й раціональністю в нас радше спільна із Сходом («жордоцентричність» української людини!). Звичайно, ту духову «межовість» чи «транзитність» можна вияснювати простою географічною перехідністю — сусідством Сходу й Заходу з їх культурними впливами, що перехрещувалися саме в Україні! Але її можна вияснювати також геополітично, коли то країна без природних охоронних границь на перехрестях шляхів, наражена постійно на напади, мусіла бути приготована до оборони, яка вимагала від мешканців не тільки хоробрости, а й ініціативности. При величезних просторах і рідкім їх заселенні, до оборони були притягнені вже за княжої держави всі громадяни, а не тільки, як це було на Заході за феодалного устрою, вибрані (шляхтичі), а рівні обов'язки при обороні країни втворили рівні *права*, чи бодай тенденцію до встановлення рівних прав. Це є джерело українського індивідуалізму, який випливає із відчуття співвідповідальности за долю держави чи рівности перед державою, а

*) Див. перша лекція і редакційна примітка кн. 7-8, 1969, стор. 806.

індивідуалізм у пов'язанні із згаданою ініціативністю витворює нахил до самовияву, до підкреслення свого «я».

Резюмуючи сказане ще далі, але з рівночасним порядкуванням проблематики, отже резюмуючи в тому *структуризованому* вже (ви-яснюючому та пов'язуючому) вигляді, можемо нагадати, що при українській виразній диспозиції до самовияву, розмірно слабо розвинена протиставна — а рівночасно доповнююча (чи «врівноважуюча») — диспозиція до самопідпорядкування, до дисципліни, і це зрозуміле на тлі факту, що геополітична межовість спричинилася впродовж століть — у наслідку постійних наїздів десятка різних орд — до послаблення, а згодом до упадку держави, а брак самостійности мусів логічно призводити до боротьби за власну державність, отже до постійного спротиву, до опору, до бунту, до негациї чужої політичної системи. Цей бунт проти чужої системи, отже бунт сам по собі *наскрізь позитивний*, переходячи — в наслідку постійности-перманенції явищ — в звичай, ставав небезпечним, бо він вироджувався у бунт для бунту, у спротив взагалі, у негацию вже не тільки *чужої* влади, а й *усякої* влади, у недисциплінованість. І тут починалася небезпека, що нам відома з пристрасної критики українських ідеологів 20-их років.

Але ж постійне напруження межової країни з межовими ситуаціями тривалої непевности на пограниччі між життям та смертю зумовлює своєрідну духову поставу, яка мусить характеризуватися контрастовістю, протиставністю, яку так добре віддає український відомий вислів: «Або пан, або пропав». Правда, в цьому вислові поруч із пристрасним бажанням жити і бути (символізованим словом «пан!»), є ще й погорда до смерті (але й виразне враховування можливости, а іноді навіть правдоподібности смерті). Бажання жити, а разом із тим поступу, розвитку, вияву — ще таке велике, що воно *виключає* життя, вегетацію: краще «пропасти», як не бути паном! — можна б додати: «не бути паном своєї долі». В бажанні повноти життя є виразне «або-або», з усім ризиком та насолодою ризику, але в ньому є вже й готовість на резигнацію смерті. Коли ж у постійній зустрічі з небезпекою, із смертю, — ба навіть із тотальністю знищення, — із руїною приходить і природна селекція, то ця селекція мусить нам нагадувати, що у боях гинуть таки найкращі, найздібніші на ризик, чи бажаючі його. В боях таки насамперед вигибають лицарі. І коли в століттях та селекція набирає застрашуючих розмірів, то стає зрозуміло, чому на місце погорди до смерті приходить все більше резигнація в обличчі смерті, яка перетворюється у бажання утечі від смерті чи рятунку від смерті у шуканні нових вартостей життя. Це є згаданий у першій лекції контраст між героїським життям лицаря та «захованим життям» плебея, між «vita minima» та «vita maxima» — між «найбільшим» та «найменшим» життям, але вже у структуризованім пов'язанні, у цілісній інтерпретації, як це впливає з межовости ситуацій на «грані двох світів», — але (одночасно) і на «грані» між життям та смертю, — між буттям та небуттям.

І тому після наснаження боротьби і після *втрат*, які та боротьба приносить, приходить і *пасивізм*, — пасивізм збайдужіння й резигнації, що нас найбільше від Заходу відрізняє, при чому при послабленні вольовості на перший план вибиваються почування, захитуючи таку характеристичну для Заходу гармонію повної і кожночасної рівноваги трьох підставових духових диспозицій: розуму, почувань та волі. Зрештою, почуттєвість мусить бути характеристична рівною мірою для пристрасних людей риску, що й для заляканих людей настороженості й обережності, чи взагалі для цілих ситуацій, породжених із контрастів, на які така багата межава країна. Вчуваючись у настрій постійної тривоги небуття («ніщоти»), постійної загрози фізичної, моральної чи духової смерті, ми добре розуміємо виняткове насилення емоцій.

При емотивності та слабкій вольовості своєрідного забарвлення набирає також раціональна частина духовості, — коли то зростаючий пасивізм протиставиться динаміці шукання, досліду, духової експансії, а звертається радше до тихої призадуми, до рефлексії, чи навіть до меланхолії.

Згадана селекція, яка при тягlostі боїв веде до кількісного зменшення верстви лицарів (верстви не в розумінні замкненого суспільного шару, а в розумінні поодиноких людей, які характеризуються *однаковими духовими властивостями!*), автоматично послаблює в загалу *внутрішню диспозицію до боротьби*, і справді зник хоробрости в українців виразно підкреслений у дослідників. Це є той факт, який Шевченко так пластично малює у «Юродивім» характеристичним висловом: «один козак із мільйона свинопасів», або коли він в «Івані Підкові» характеризує перемену динамічної вдачі лицарів на сумирну поставу хліборобів одним реченням: «А внук косу несе в росу», щоб відзначити, як то селянська коса заступила козацькі списи та шаблі.

Проте ця перемена вдачі, це пересунення наголосу має ще й інше вияснення: Коли людина знаходиться віч-на-віч з *постійною* загрозою життя, — віч-на-віч зі смертю чи постійним терпінням, яке впливає в «межовій країні» із «межових ситуацій» небезпеки, сумніву, одчаю, тоді родиться філософічна постава з питанням: де ж є правдива вартість, коли життя є постійно загрожуване, а животіння ніколи й нікого захоплювати не може. Ця філософічна постава може шукати розв'язки в потойбічному житті, але вона може його шукати також у духових цінностях, в цінностях вдачі, які — зрештою — часто природно сполучуються із вірою в потойбічне життя, з нагородою за внутрішнє шукання правди й змагання до добра. Людина бажав тоді вийти поза себе, чи — краще — понад себе, щоб статися собою. Людина ушляхетнюється, сублимується, а — втікаючи від джерела свого неспокою — від війни з усім її жахом — вона заперечує насамперед саму війну, але потім вже й лицарські вартості, заступаючи їх протиставними: твердоту — ніжністю, знищування — творенням блага, риск — второпністю, рани — шпиталями, ненависть — любов'ю чи милосердям. Приходить

увнутрішнення, а воно ще далі віддаляє від лицарського ідеалу попередників, які поклали свої голови, чи трупом покрили зелені поля.

Протиставною духовою диспозицією до войовничості з її виявом душевної якості хоробрості (і доповнюючою її духовою диспозицією) є бажання допомогти іншому, і треба сказати, що саме несення допомоги вважається великою етичною цінністю. І це ушляхетнення, яке нас віддаляє від пожару воєн та від руїн, ними спричинених, степенує дійсно протиставну рису характеру, яка здавна була і так в Україні відома, поширена, цінена.

Мої емпіричні досліді (на підставі аналізу історії) явно виявляли ту прикмету: це ще за Володимира Великого для убогих розвозили хліб по Києві. Володимир Мономах у своїм славетнім «Поученні дітям» наказував: «Більше усього убогих не забувайте, а скільки можете, годуйте їх і за права вдовиці піклуйтеся самі». Українська гостинність приповідкова. Коли в центрі уваги германських народів стояла здавен дитина, тоді в нас вже в заранні історії була поширена допомога *старим, немічним, хворим*. Коли українська держава перестала існувати, функцію допомоги оточенню перейняли на себе «Братства». Вони, між іншим, почали закладати шпиталі, які з XVII стол. відомі, як міцна організаційна форма, що в *недержавній* спільноті мусить дивувати! Звичайно, зовнішній наступ мусить ще тільки скріплювати *внутрішню* солідарність і автоматично збільшувати подавання допомоги близьким. А коли активніші елементи не можуть в умовах недержавного життя знайти свого призначення в розмірах держави, їхня увага зосереджується на малі спільноти: на громаду, зокрема ж на родину. Це намагання заступити давній героїчний ідеал, спрямований на зовнішню експансію, бажанням ширити добро в своїм оточенні призводить до ніжності, до м'якості характеру, тому на терені родини набирає спеціального значення постать, яка є уосібленням ніжності, любови, сердечності, отже — *мати*. Зрештою, осередне значення матері в українській родині має ще інше своє вияснення: воно впливає із *прив'язання до землі*.

Це тема надто широка, щоб її можна було детальніше на двогодиннім курсі трактувати, наскільки українець, як хлібороб, тісно пов'язаний із землею. Але фактом є, що ми споконвіку були хліборобським народом, — у протиставленні до народів-номадів (кочовиків, що переважно займаються випасом худоби) чи до народів-ловців, при чому в наслідок змальованого винищення лицарської верстви і в наслідок політичних умов поневолення (які не допускали до розвитку інших верств), були в історії України такі часи, коли селянська верства майже повністю покривалася із цілим народом — так було наприкінці XIX стол., а ще в 1926 році 92% українців були селянами (і, напр., поляки навіть згіржливо характеризували український нарід, що, мовляв, це тільки «хлоп і поп»). Звичайно, вже ця «соціологічна» селянськість українців (отже: вже сам факт, що ми були на певному відтинку історії майже в повному розумінні *однOVERстовою* нацією!)

відбилася на *вдачі* українця, але ж до цього долучується ще інший момент: чисто *духового* пов'язання із землею, — дуже зрозумілий, якщо пригадати, що ту землю, яка нас годувала, треба було боронити, і ми знаємо вже, якою дорогою ціною приходилося боронити її в умовах «межових ситуацій». Українця з рідною землею зв'язало не тільки його хліборобське — дуже поширене — зайняття, а й кров оборонців. Земля для українця набрала певної мітичної й містичної, якоїсь легендарної таємної життєдайної сили. І в тузі за тією землею, український поет-емігрант каже:

»Бігти туди і як Антей —
Припасти до землі!, — і нездоланим
Могутнім, як Вона устати знов!..

.
Вона ж — ЗЕМЛЯ — нам владарка єдина
І мати снів, і нашої яви!
Та й кожна щасна і трудна година
Уже у нашій, як в її крові!»

(Кравців)

У своєму стислому викладі Кульчицький надає землі таки просто рис матері, коли він дослівно каже: «Вчування в процеси природи для хліборобської людности чорнозему є вчуванням у плодючість землі, в її лагідність, щедрість і добрість, — у подвійному розумінні «доброї землі»: в розумінні хліборобської видайности і морально-містичному розумінні обдаровуючої любови, що з нею немов співдіють інші прояви природи: сонце, дощі, вітри».

Отже для всіх хліборобських народів у центрі уваги стоїть матір, із її запопадливістю, ощадністю, — із тихою, але постійною турботою про майбутнє потомство, для якого треба заховати й зберегти плоди землі (тоді, як у ловців у центрі стоїть батько, який має добути спритом та вправністю поживу, чи у номадів, що мусять охоронити свої стада, — забезпечити їх від нападу ворога чи диких звірів). І тому в хліборобських народів земля-кормителька набирає рис матері, а мати рис землі. І навіть називається часто землею «великою матір'ю»! Коли зв'язок із землею скріплює в українця його прикмети, які впливають із цілого родинного життя із культом матері, — отже його ніжність, лагідність, м'якість, доброту із бажанням помагати іншим, то любов до землі одночасно розвиває в нього ще й культ краси. Відчуття краси природи виразне вже в Костомарова, коли він протиставить українську *вдачу* московській, — малопоетичній, комерційній, далекій від відчуження краси природи. »На Україні — каже він — пишається квітами майже чи не кожний двір хлібороба«. А далі відзначає, що в Україні біля хат вирощують лісові дерева, хоч вони не приносять ніякої матеріальної користи. Ці дерева — просто для *краси*, для естетичної насолоди, чого нема в наших північних сусідів. Костомаров робить підсумок: »Рідко коли можна здібати великороса, щоб спізнавав і відчував красу місцевости, любувався, оглядаючи небо, — і впивав-

ся б, ні на що не звертаючи уваги, очима в озеро, освічене сонцем або місяцем, або вдивляючися у блакитну далину лісів, заслухувався хором весняного птаства».

Бачимо, як природні обдарування та історична доля взаємно скріплюються: з одного боку, ми розуміємо причини *послаблення* войовничості, зник лицарськості ідеалу «повноти життя» із бажанням експансії назовні; з другого боку, маємо тугу за ідеальним чинником грецької «калокагатії», що родиться із прив'язання до рідної землі, — землі-годувальниці, землі-матері, зрошуваної потом і бороненої кров'ю, — маємо тугу за досконалим сполученням добра й краси, що складається — за о. Великим — на понятті української слави, якої не шукається вже у воєнних походах чи торговельних комбінаціях, а тільки у внутрішнім спокої, повнім чару поезії й пісні.

Це тим більше, що у природі відчуває українець — знову таки вже за Костомаровим — у хорі птиць та молитві ланів пшениці Божу всюдиприсутність, отже для нього той ідеал добра та краси освячений наукою Церкви й святістю релігії. Але зачитуймо самого таки Костомарова, який уважає, що український нарід «берегти» в собі *релігійні* основи доти, доки існуватиме *сума* головних ознак, що становлять його *народність*: це неминуче виходить із його поетичного настрою, яким одрізняється його духовий склад! «Але одночасно ми бачимо, як все більше набирає свого виключного значення й сили чуттєва компонента, із заниканням бажань, пристрасного хотіння, послідовного прямування, і як за таких умов раціональна компонента іде в напрямі тихої рефлексії та контемпліяції, а не зовнішньої експансії, опановування світу розумом і дослідом. Пізнавати світ вважається більшою цінністю, ніж його здобувати.

Рефлексія й контемпліяція — це, навпаки, *утеча* від зовнішнього світу, замкнення в собі, — це є сковородинський ідеал: світ ловив мене, та не спіймав. Українця все більше починає цікавити власне «я», не зовнішній світ, і це підстава нашої інтровертивної постави, яку виразно наголосив Я. Ярема, що навіть вийшов при характеристиці української вдачі від ствердження факту сконцентрованості українця на собі самім. Але що це значить: це є індивідуалізм українця з іншого аспекту. Коли індивідуалізм українця впливав насамперед із зустрічі з життям, в якому він мусів утриматися, виявитися, самоствердитися в найважчих умовах граничних ситуацій проміжної землі, — то в дальшому цей індивідуалізм степенувався саме з протилежних причин, коли він замикався в собі, утікаючи від світу й шукаючи джерел вартості в обличчі небезпек та загроз в самім собі! «Малий світ» — мікрокосмос внутрішнього життя замкненої в собі людини став для нас осередком всесвіту, — «макрокосмосу».

Тут основа української філософічності, виявом якої є тисячі приповідок, як свідцтво народної мудрости. Але ж із виразним бажанням пізнати правду, із постійним запитом, де є правда і що є правда, українець при послабленій вольовості не доходить

до творення великих філософічних систем. Це те саме, що українець у своїм поетичнім світовідчутті дає прегарні зразки *народної* поезії, але мало має поетів світової слави. Ми філософічний і поетичний нарід, але без власних філософів і без поетів, а ще більше видно це в нашій приповідковій пісенності, коли мало є народів, які можуть рівнятися пісенною культурою, співучістю із українцями, але одночасно мало маємо композиторів. Українське село в цілому дише неперевершеною красою своїх білих хатинок серед квітів і зелені. Воно таке характеристичне, що найменше навіть із справою ознайомлені, а рівночасно найбільше упереджені щодо української національної самобутності, стверджують різницю між українським та російським селом, переїхавши тільки кордон. І при тій характеристичності українського села, як певної простірно-архітектурної цілості, не маємо архітектів великого стилю, а наші творчі досягнення з більшою силою проявилися у вишивці та писанці, ніж в пластичнім мистецтві: символ заступив конструкцію. Колективна творчість індивідуалістичного народу заступила індивідуальних геніїв. Це новий парадокс, на які така багата наша історія. Замість святочної промови з багатими словами ми підносимо просфору та кутю на Різдво чи писанку на Великдень, як бажання і в символах є зміст столітньої мови: медом і пшеничним хлібом — чи трипільським ще тістечком, медом — опиханою пшеницею та маком — отже найкращими, найціннішими плодами багатї землі бажаетмо близьким багатства та добра на новий рік, бажаетмо урожаю та помноження плодів, а яйцем із утаєним життям, як символом життя й воскресіння, бажаетмо сили, енергії, витривалости, ба навіть — безсмертності, розмальовуючи одночасно це яйце весняними барвами відродженої у квітті повної весни. Подібно, піснею, а не товариською розмовою виливаємо наші почуття, і пісня нас найкраще єднає і споєє. Вистачить тільки подивитися навіть на чужині на нашу молодь, яка іноді й мовою слабо володіє, і навіть критично вже наставлена до українства, проте завжди дуже чутлива на гуртовий спів, що її перемінює, перетворює. При пісні вона перероджується, чи відроджується.

Крок за кроком пізнаємо все краще українську вдачу, — *нашу* вдачу, у взаємопов'язанні поодиноких характеристичних рис у їх співзалежності, у їх виниканні зі себе. І ідучи крок за кроком, бачимо всю трудність проблеми виховного ідеалу в його коригуючій функції: бо аналізуючи всі ті елементи, бачимо, наскільки ми з ними зжилися, зрослися. І що тут добре, що тут зле, — де є прикмета, а де хиба, що треба нам скріплювати, а що послаблювати? Бо врешті-решт ми схильні визнати слушність філософічним розважанням українського історіософа, який констатує, що наша слава — »це елемент добра і краси в усій його *гуманній* ширині. Слава — це добро й краса, здійснені одиницею чи спільнотою, загально пізнані та признані як такі широкою людською громадою. Не оте добро само в собі, але наскільки воно здійснене в конкретних ділах, виявлене всенародно та признане людьми. Та добро по своїй природі *випромінює*! Добро здійснене — це

слава. Воно робить і суб'єкта (отже того, хто творить добро, — В. Я.) і об'єкта (отже і того, для кого добро робиться, — В. Я.), в якому здійснюється — добрим, славним. Що більше, прославляє навіть природні явища та матеріальні речі, з якими славна людина і її славні діла пов'язуються, зустрічаються. Тому маємо і славних князів, і славне військо запорізьке, і славних предків, і славного козака Мамаю, чи Морозенка, і славу Наталку Полтавку; тому маємо і славні походи, і перемоги і битви; маємо і славний Київ і Софію, і Дніпро-Славутича; і славу пшеницю українську і славу сталь запорізьку». Можна б ще продовжати — може дещо з певною іронією, але й не без глибшої рації: що маємо й славні вареники, й борщ, і голубці. (Подумаймо тільки про виховну вартість національних страв на чужині!) »В усьому одна-єдина сутність: добро, від морального починаючи, а на матеріальному кінчаючи. "Слава" такого змісту — як концепція здійсненого і загального визнаного добра, може справді (цитую за о. Великим) бути загальним знаменником історії, бути її каталізатором, розкриваючи нові горизонти історії... Які широкі обрії може розкрити цей каталізатор в українському минулому! Саме звідси, здається, випливає спонтанно кожночасний оптимізм українського народу та розкриваються можливості світлого майбутнього». Тут уриваємо цитування. І незаперечно, ми під враженням його поетичності, його суттєвості сили, його краси. Це є знак, як *дуже він відповідає нашій ментальності, нашому світовідчуженню, нашим поглядам.*

А проте, погляньмо на зворотну сторінку медалі! Цей ідеал добра й краси в українській «славі» шляхетний і приманливий, але він, як ціла наша творчість, нескхонний, — він розпливається десь в неозоре. Він може добрий у наших замкнених гуртах, в яких ми добро здійснюємо і яким перещеплюємо відчуття краси, але ж у більшому розмірі, — у перенесенні на більше полотнище спільнотного життя цей ідеал безрезультатний, нескхплений — неефективний і у висліді неефектовний, блідий. Мимохіть питаємо себе, чи це не є бажання самозаспокоєння, зацитькання сумління, чи це не є самообман, спроба потішити себе, чи це, отже, не паліатив, чи навіть ілюзія? А втім, це вже не раз стверджено, що ілюзіонізм це також одна із виразних рис української вдачі, яка в гарній ілюзії шукає забуття твердої та безнадійної дійсності.

Та ідім в аналізі послідовно далі: вреншті-реншт брак ефекту, брак вислїду нашої активності, безрезультатність, мусить людину призвести до невдоволення, — зокрема ж індивідуалістично наставлену з бажанням самовияву. Ілюзією можна жити й потішати себе деякий час, але не можна жити постійно. Коли ж до внутрішньої постави (звичайно, зумовленої зовнішніми умовами, як вони діяли століттями) долучуються ще й актуальні зовнішні умови недержавного життя, які обмежують свободу вияву; і коли так діється на протязі десятиліть та століть, то картина є досить очевидна: людина сходить у могилу без заспокоєння своїх бажань, чи свого призначення, однаково, чи жила вона чи ні. Людина вмирає насправді невдачником. Це є те, що так

влучно схарактеризував Шевченко: «які ж мене — мій Боже милий — діла осудять на землі!» Хвилеве чи тривале невдоволення із власної непродуктивності переходить у відчуття меншевартості, нездібності проявитися, здобути собі місце. При такій поставі загалу успіх іншого — сусіда, товариша, знайомого — не сповняє нас радістю, що наш земляк до чогось доходить, а радше заздрість, і звідти бажання знецінити чуже досягнення, — звідти: критикоманство, яке доходить до неспляхетного стягання вниз, «зрівняловки» на найнижчого, чи — образowo — сипання сміття на голову новообраного кошового. І тут друге джерело нашої неохоти визнати чужу заслугу, а вслід за тим підпорядкуватися іншій індивідуальності. Звідти також захитання співвідношення між двома протилежними і доповнюючими диспозиціями: бажанням самовияву індивідуальності й її відчуттям дисципліни, яка веде до самопідпорядкування.

Накреслена неефективність нашої загальної дії має ще один наслідок: в індивідуальності без творчої дії й без виявів у твердих оковах недержавного життя наростає ще відчуття особистої й загальної кривди, чому ми не такі, як інші, — за яку це кару на нас таке? І як врівноваження того почуття родиться бажання справедливості, яке знову належить до позитивних рис української вдачі, і яке творить разом з відомою «екзистенціальною» філософічною настановою на шукання — у межових ситуаціях зустрічі із смертю — правди, яку вбачаємо у здійсненні добрі та красі, четверту головну засаду етичної вартості. І на етичні вартості (справедливість—правду—добро—красу) є насамперед звернений український дослід та українське філософічне мислення. Це правдиво відзначає український мислитель М. Шлемкевич: «В осердеку українського світовідчуття і далі світогляду, здавна і нині, стоять історичні й соціологічні проблеми. Це особливо яскраво позначається в свідомості української нації XIX і XX століть. Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих питань (отже, не навколо досліду й експерименту), як то було в мисленні Західної Європи, але навколо питань історичної долі й правди кружляла українська духовість минулого й нашого сторіччя. Тому Шевченко, Франко, Костомаров, Драгоманов, Грушевський, Томашівський, Липинський — це творці і носії світогляду сучасного українства». Коментуючи це місце М. Шлемкевича, Кульчицький слушно зауважує, що в своїй остаточній синтезі українська культура у сфері науки радше скеровується в ділянку пізнання внутрішньої гуманістичної дійсності, віддаляючись від чистого «сциентизму» природознавчих наук і насичуючи українську науку радше релігійно-етичними первнями, що — зрештою — знову ж відповідало радше споглядально-рефлексійній, а не динамічно-дослідній настанові. І на тому прикладі знову бачимо, як при структуризованню, у пов'язуванні поодиноких розкинутих елементів у замкнену цілість, все разом сполучається, доповнюється, — як поодинокі елементи із себе логічно впливають, і як цілісна картина заокруглюється, логічно вивершується.

На тому наш нарис української духової структури можна б закінчити, додаючи хіба те, що констатований брак *зовнішніх* успіхів, брак ефективності дії, який автоматично скріплює звернення до свого нутра, поглиблює родинне почуття українця: замкнений в собі, ізольований в своїй самотності українець, будучи в своїй людській природі соціальною істотою, мусить затужити за спільнотою, але ж він почувається добре тільки в малому гурті: своєї громади, безпосереднього свого оточення, і найбільше родини. Відчуваючи саме в родині заспокоєння свого природного прямування до спільнотного життя, українець тим більше з *родиною* чуттєво зв'язаний, і головне з тою постаттю у родині, яка на почування найбільше здібна відповісти почуваннями, — отже із матір'ю, як символом добра.

З цієї структури без більшого труду можна вибитувати, випроводити, наголосити основні постулати виховного ідеалу в його суспільно-державницькій, коригуючій та унапрямуючій аспекті: ми вже ввесь час у ході обидвох лекцій досить виразно відзначили, що питання виправлення має йти менше по лінії *послаблювання українського індивідуалізму*, як цього так дуже домагалися українські ідеологи, як радше по лінії *скріплювання дисципліни*, розбудження бажання самопідпорядковуватися, визнавати іншу індивідуальність, цінити чужу заслугу.

Це можна досягнути *не обмежуванням* себе самого і власних виявів, а навпаки: активізуванням себе і наставлянням себе на дію, яка має бути закінчена ефектом, виразним результатом, що дає задоволення успіху і послідовно послаблює комплекс меншевартості та зроджує віру в себе, степенуючи автоматично, ще більше нашу особисту діяльність, активність. Динамічність одиниці в її постійнім бажанні завершити свої досягнення відвертає її увагу від активності інших, від зазисті, від критикоманства, від «підставлявання ноги». Мавши задоволення із власної діяльності, ми схильні визнати і заслугу *іншої* одиниці. Зустрічаючись все частіше з признанням за власну працю, стаємо схильні визнавати подібні заслуги і за іншими членами спільноти, і навіть їм підпорядковуватися в одній сфері діяльності, знаючи, що й вони нам підпорядковуються в ділянці, в якій ми зайшли в наших осягах далі.

Це наставлення на успіх, яке динамізує нашу діяльність, пересуває наголос на вольовість, яку треба вже зарання плекати у вихованців, а це пересунення наголосу призводить до утривалення захитаної рівноваги між почуваннями, волею та розумом. При вихованні активних та динамічних одиниць, автоматично спричинюємось до динамізованню цілого середовища.

Звичайно, ставлячи як ідеал активізацію одиниць, одночасно мусимо дбати про активізацію цілого середовища шляхом ставлення перед очі *великих завдань*, до здійснення яких ми спільно дуже сумлінно підготовляємось, щоб вони завершилися успіхом (і не спричиняли нам розчарувань) і щоб, привертаючи віру у себе, викорінювали почуття

меншевартости більших середовищ, чи цілої спільноти. Це я звик називати ситуаційне плекання почуття сили.

Діючи на еміграції, — у демократичних умовах, — ми не маємо тих обмежень, які нам відомі із окупаційних часів і які спинювали розвиток одиниць, витворюючи психозу невдачі в цілому середовищі. Сьогодні вирощування одиниці — українського ученика — є вислідом природної селекції, українська школа повинна тільки плекати в української дитини чи юнака бажання включуватися в селекційний процес чужої школи та скріплювати його віру в себе в критичних моментах, які завжди приходять у час навчання, а згодом під час студій, дослідів чи праці.

Іншими словами: як виховний ідеал маємо дати ідеал повноцінної людини, — повноцінної, отже творчої, індивідуальності із власним поглядом на світ, із бажанням впливати на долю світу, із бажанням змагатися з іншими людьми та їх випереджувати, із внутрішньою необхідністю ставити собі питання та шукати відповіді на них, чи ставити собі завдання і розв'язувати їх, — при чому ці питання й завдання повинні бути якнайскладніші та найтрудніші, щоб вони побуджували до якнайзусильнішої праці.

Основне при тому, що цей — я свідомий, ще дуже схематичний — виховний ідеал іде по лінії *українського ідеалу людини*, тобто традиційного — індивідуалістичного — ідеалу з нашою вірою у богоподібність людини та відповідальність її функції у світі. Цей ідеал, здійснюваний без обмежень у демократичних умовах неутраченого у його відношенні до нас середовища, є реальний, а при ставленні великих постулатів він усуває один із основних недоліків нашої вдачі на сучасному історичному етапі: пасивність. Знову ж об'єктивні умови дисциплінуючої функції середовища автоматично дисциплінують і українську дитину, хоч саме на дисципліну мусить український виховник звертати спеціальну увагу, але із врахуванням природної диспозиції українця: дисципліна не має йти через накиннення її карою й погрозами, а шляхом впливання на почування дитини чи юнака й персвазії. Зокрема при дисциплінуванні треба звернути спеціальну увагу на справедливість, яку кожен українець, як ми бачили, спеціально відчуває. При дисциплінуванні кляси український педагог мусить також радше звернути увагу на етично-моральний елемент справи, ніж на сліпий наказ.

Звичайно, можна б і треба після схематичного накреслення того »прицілу«¹ піти в деталізування, застановляючись над поодинокими елементами нашої вдачі, наскільки вони відповідають загальному прицілові, але це вимагало б багато більше часу. Можна б і треба також, поставивши проблему виховного коригуючого ідеалу, застановитися детальніше над педагогічними засобами, як до цього змагати. Це ще складніша проблема. Але мені здається, що наш курс, як перший того роду курс у Німеччині, а навіть у Європі, має радше за завдання під-

готовити програму наших завдань, ніж давати готові розв'язки. Це — зрештою — при 4 днях праці і не цілих 30 викладових годинах — було інакше й не до подумання. А основне, що ми зуміли створити атмосферу праці та шукання, з яких насамперед виходить постулат: нового, вже поглибленого фахового курсу, який дасть не загальні напрямні, а й точні методи. І це йде саме по лінії того основного, на що я хотів у лекціях звернути увагу: почуття, що ми спільно зробили певен крок вперед, який — створюючи атмосферу успіху — одночасно дає почуття здатності нашого середовища на нову дію, пристосовану до наших потреб, що дає віру у нас самих. І я кінчу Вам, Високошановні Слухачі, щирою подякою за те, що Ви спричинилися з Вашого боку до успіху курсу і до витворення настрою творчості.

Мюнхен, 24-25. V. 1969 р.

Увага, Читачі!

Вже появилася в продажі дуже цінна праця

д-ра Д. ДОНЦОВА

НАЦІОНАЛІЗМ

третє видання, справлене автором.

Книга ця вперше появилася 30 років тому (Львів-Жовква, 1926) і мала величезний вплив на формування ідей українського націоналізму, який витворив новий тип українця — борця за українську державність, і пірвав цілий український народ до боротьби за волю.

Книгу перевидано заходами Української Видавничої Спілки в Лондоні (Велика Британія) при співучасті Ліги Визволення України в Торонті (Канада).

Сьогодні, коли »Націоналізм« Д. Донцова не менш актуальний ніж 30 років тому, пропонуємо його найширшим колам українського суспільства.

Ціна примірника в м'якій оправі — 18/- або \$3.50.

Ціна примірника в твердій оправі — £1. 5.0 або \$4.50.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London, N.1.
Great Britain

Проф. д-р Вадим ЩЕРБАКІВСЬКИЙ

ФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

(Продовження, 26*)

ПЕРСИ. ДАРІЙ. ПОХІД ДАРІЯ НА УКРАЇНУ

Шосте століття перед Р. Хр. було дуже неспокійне для передньої Азії. Після зруйнування Ніневії та цілої Ассирійської держави, в області Месопотамії не було вже держави настільки могутньої, щоб могла спинити напади номадів. Лишався ще Вавилон, але він лежав далеко на південь над р. Евфратом і панував над порівняно невеликою територією. Але в той час, як скити були прості грабіжники, і не мали жодного нахилу до творення держави, знайшлися інші номади, які довго вже жили по сусідству з Ассирією та з культурними старими державами Закавказзя, які навчилися цінити культуру, витворену осілими хліборобськими народами Месопотамії та Малої Азії. Цим народам припала культурна місія охороняти старий Схід від диких номадів. Це були *меди* (або *мідяни*) й *перси*, які вже декілька століть жили на високорівні, що прилягала з півдня до Каспійського моря, та абсорбували потроху й месопотамську кров і здобутки техніки, особливо військової. Ця область власне звалася Іраном, а перси і меди — були властиві іранці. Вони були чисті індогермани і звали себе *аріями*, а землю їхню через це звали *Аріяною*. Ця «Аріяна» потім змінилася в «Іран». В VI столітті серед них усталилася панівна династія Ахеменідів, а першим царем з цієї династії був відомий Кир, що завоював і Вавилон, і Палестину, і який помер у 560 р. перед Р. Хр.

Однією з найцікавіших історичних постатей цього часу був перський цар Дарій I Гістасп, творець великої світової монархії, праобразу сучасних світових європейських імперій. Дарій Великий був справді найбільшим королем старої Персії. Він зорганізував Перську державу на зовсім новий лад, поділивши її на шістнадцять податкових округ, які мусіли вплачувати визначену подать. Це, щоправда, викликало невдоволення з нього. Він завів золоту монету, т. зв. дарійки. (Треба зазначити, що срібну монету і взагалі монету у формі штампованих кружків уперше видумали й завели лідійці в VII стол. перед Р. Хр.). Він звернув увагу на те, що основою державного господарства мусить бути хліборобство. Дарій був під дуже сильним впливом науки великого творця перської релігії Зороастра, або Заратустри, який жив незадовго перед Дарієм. Вчення Заратустри було придворною релігією і філософією перської династії Ахеменідів. У цій релігії за головного

*) Див. »В. III.«, кн. VII-VIII, 1967 р., стор. 845.

бога вважався бог світла, сонця, тепла і взагалі небес, представник найвищого добра — *Агура-Мазда*, який вів безперестанну боротьбу з *Арімано*, богом зла, темного вогню й розкладу. За наукою Заратустри кожний, хто вірує в Агура-Мазду, то значить у світлий вогонь, мусить теж безперестанно боротися з невірними, породженням темного вогню і зла. Боротьба мусить вестися рішуче до кінця.

Дарій, як поклонник Агура-Мазди, мусів йому допомагати й боротися по його стороні проти Арімана, боротися з усяким злом. Бог світла давав йому зате божественну силу і право на владу. Хліборобство було добром, бо давало постійний прожиток державі, а номади, які грабували хліборобів, відбирали в них худобу, палили збіжжя і тим послабляли продукцію хліба для держави, представляли собою зло. В ім'я Агура-Мазди Дарій з усієї сили боровся з цим злом. Він видав дуже гострі закони насамперед проти своїх же персів і медів, які ще не забули номадства і навички грабувати осілих хліборобів. Потім він почав воювати і з кочовими скитами або саками.

Як сам Дарій на себе, так і перси дивилися на Дарія, як на обранця Агура-Мазди, як на носія світлого вогню. Ясно, яку ця віра давала Дарієві енергію для боротьби з тим, що на його думку було носієм темного вогню. Хто проти Дарія, той одночасно і проти Агура-Мазди, а, значить, всякий правовірний мусить необхідно знищити зло. Ця релігія в очах народу оточувала Дарія ореолом божественности, а одночасно змушувала і його самого до невтомної діяльності, до боротьби проти когось і чогось, що вважалося злом. Вона незвичайно розвивала волю й активність. Але разом із тим вона давала і певні засади організації й порядку, певну й тверду відразу до хаосу й непорядку, як породження темного й деструктивного Аріманового духа.

Як у багатьох релігіях, так і тут можна відшукати певні економічні підстави, на яких базувалася релігійна наука.

Вчитуючись у священні книги персів — Авести — легко можна побачити, що одною з головних цілей Зороастрової науки було дати нові організаційні форми життя, навести номадів на осіле хліборобство, або принаймні зробити їх нешкідливими для хліборобів, які уже з правіку сиділи на своїй землі. Перси, як і всі арійці, з правіку були чисті номади або кочовики. Але коли вони при Ахеменідах завоювали величезні простори з хліборобським населенням старих держав передньої Азії, їхній економічний інтерес став тісно зв'язаний з господарським розквітом мирного хліборобства на підбитих землях. Нова релігія якраз і дбає про прищеплення номадам пошани до цього невластивого їм заняття. В Авестійських книжках, що звуться «Гатами», читаємо: «Залишіть дотеперішнє скотарство, а переходьте на єдине тільки плекання рогатої худоби. Не породи худоби, тільки осілости добивайтеся». Тут кіннотним номадам протиставляються працюючі волами хлібороби і осілі селяни, вони, так би мовити, беруться під охорону Агура-Мазди. Одвічним інстинктам номадів до грабунку й нищення протиставляється

наказ релігії, який один має силу зв'язувати ці інстинкти, примусити номадів до мирної творчої праці й організації зовнішньо і внутрішньо міцної держави. Цілий рід Дарія належав до чистокровних персів-номадів. Але будучи вірним учнем і послідовником Заратустри, Дарій з усією силою номадської невдержної волі вхопився за переведення в життя усього того, чого вимагала нова Заратустрова релігія й разом з тим нова теорія держави. Завдяки своїм високим особистим якостям, зокрема незломній енергії й відвазі, він зорганізував державу на нових принципах, на модерний на той час лад. Після того почав усмиряти різних ворогів, особливо номадів, які могли загрожувати спокою й розвитку держави.

На сході, на пограниччі з Туркестаном він відчув велику небезпеку з боку саків, які непокоїли східні границі; він відганяв їх декілька разів, але не міг переслідувати їх у безконечних центральноазійських степах поза Аралом чи Каспієм. З другого боку, він напевно дізнався від грецьких тиранів, що скити існують і в чорноморських степах і там теж грабують хліборобів. Відомо, що Дарієві помагали деякі іонійські тирані, очевидно, заінтересовані північною Понтією. Вони напевно самі добре знали географію північного побережжя Чорного моря, бо там уже процвітала тоді Ольвія і деякі дрібніші іонійські колонії в околицях Боспора Кімерійського, на островах кубанських гирл і т. п. Вони мусіли добре знати про місто Гелон і його роль на північних границях України — Понтіди. Там широким пасмом ішли дрібніші села гелонів, які залишили по собі городища. (Вони всі згинули разом з Гелоном, а тому у всіх них зустрічається кераміка останнього періоду гальштатської культури, яка характеризується в Україні глиняними черпаками з великим ухом, трохи рогатим угорі, з лощеною чорною поверхнею, оздобленою білою інкрустацією в нарізках різних геометричних форм. Разом з цією гальштатською керамікою зустрічається чистогрецька чернофігурна кераміка кінця VI століття, і ніколи не зустрічається в цих городищах (пізнішої) грецької червонофігурної кераміки, що ясно показує, що вони були знищені скитами в 512 р. під час походу Дарія. Ці гелонські поселення над Ворсклом і Дінцем, разом з Гелоном, були відрізані скитами від чорноморських берегів, і не могли самостійно вести тепер торгівлю з метрополією, — не могли постачати пшениці. А присутність золотих речей в Більським городищі і в інших показує, що вони мали спроможність купувати ці речі, очевидно за хліб.) Іонійські тирані мусіли просити Дарія, щоб врятував ці міста від скитів та, мабуть, щоб залишив там гарнізони для охорони грецьких колоністів і тубільного хліборобського населення. Дарій розумів важність рятування іонійських колоністів і тубільних (гіперборейських) селян-хліборобів. Це ж були продуценти і постачальники хліба на Малу Азію і Грецію. Дарій якраз тоді приводив до порядку свою імперію. Йому хотілося поставити свою імперію на міцні підвалини, а головне — забезпечити її хлібом. Дарій мабуть сподівався також прилучити загрожені скитами хліборобські племена до своєї

держави і накласти на них податки у формі достав натуральних продуктів.

Для нашої теми цікаво познайомитися з книгою про Дарія, особливо другою її частиною, в якій відомий данський вчений Хрістенсен, один з найкращих знавців іранства, оповідає про іранство в цілому, а зокрема про Заратустру і його послідовника Дарія Великого, якого поход на скитів вривається у нашу праісторію. Нам дуже важно знати причини і ціль походу Дарія і те, що він досягнув своїм походом. Тому я докладніше мушу спинитися якраз над цим питанням.

Батьківщина і доба Заратустрійських реформ

Заратустра і династія Ахеменідів тісно зв'язані між собою. Діяльність старших Ахеменідів витікає з філософії Заратустри і нею обумовлена.

Коли і де жив Заратустра? Про це і тепер гадки вчених дуже розходяться. Клясичні автори передають взаємно суперечні традиційні вістки, так само як і перські теологічні традиції. У них все припасоване до системи 12 тисячоліть, з яких дев'яте починається виступом Заратустри. Локалізація цього пророка міняється в традиціях різних діб в зв'язку з пересуненням центру політичної ваги на схід чи на захід. Так, наприклад, установлення його діяльності остаточно в Медії (точніше в Азербайджані) правдоподібно зв'язане з династією Арзакідів, або може з останньою заратустрійською династією. Рішачим про місце походження Заратустри є той факт, що в Гатах (Gāthās), які правдоподібно містять дійсно власні слова пророка, нема жодного сліду стиків з передньоазійськими культурами. Противниками його науки не були асирійські воїни, або послідовники вавилонської або еламської релігії, тільки поклонники Daiva — грубі (дикі) люди, у яких давня арійська віра в Деву (Daiva) (по-українському, з «Слова о полку Ігоревім», Див) не була зм'якшена жодним представленням божества Агури. Це були грабіжники номади, які нападали на житла хліборобів і скотарів, поклонників Агури (Ahura), забирали їхню худобу (волів), щоб їх жорстоко вбивати на своїх релігійних празниках. Це свідчить, що Гати (Gāthās) постали в якійсь області, до якої не доходив вплив західно-азійського культурного світу. Залишається отже тільки схід і північний схід Ірану.

Тяжко знайти точку опертя для хоч приблизного визначення часу діяльності Заратустри. Деяко зробили в цьому напрямі досліди Хрістенсена над казковою історією іранства. Він знайшов, що старі гимни, найстарші з т. зв. Яштів (Yāsts) молодшої Авести, в яких цілий ряд староіранських, «поганських» богів природи, і почати знову перероблений на бога природи Мітра, прославляються при абсолютній відсутності спеціально заратустріянського пантеону, не могли бути, як раніше думали, початком заратустріянської літератури, тільки скоріше заратустріянською перерібною «поганських» поезійних гимнів, які

прийняла і Заратустрова віра, бо вони були занадто популярні, щоб їх ігнорувати.

Поганські пра-Яшти (Ur-Yašts) мабуть постали вже в передзаратустріянських часах. Те, що мова Ґатів безперечно стародавніша ніж мова Яштів, можна пояснити тим, що вишколений теологічно Заратустра зодягнув свої пророчі промови в архаїчну мову. Можливо теж, що діалект Ґатів льокально відрізняється від діалекту молодшої Авести. Бенвеністе (Benveniste) з успіхом доказав, що релігія медів і персів в часи старших Ахеменідів була не заратустрійська, тільки льокальною формою староіранської релігії природи (натуральної релігії).

Хрістенсен вважає, що доба Заратустрової реформації припадає приблизно на дату 650-600 рр. перед Р. Хр. У пра-Яштах (Ur-Yašts) міститься східньоіранська форма натуральної релігії. Взагалі стає ясно, що релігія Заратустри в старі часи була тільки невеликою вставкою серед погансько-староіранських вірувань. Після Віштаспи, оборонця Заратустри, заратустрійська традиція не знає жодного східньоіранського короля, тільки довгий ряд апостолів.

Коли Хрістенсенове розуміння Яшт є правдиве, то в них відбиваються культурні відносини, при чім в поганських пра-Яштах відбивається старший ступінь культури ніж у Заратустрових Ґатах. Але безперечно праяштська культура і далі продовжується поруч з ґатською культурою. Праяштська культура належала войовничій арійській кіннотній лицарській верстві, а ґатська була малодержавницька хліборобська культура. Це були два типи арійського культурного життя.

В часи перед Дарієм право взагалі було закорінене в релігії і, цілком природно, було обумовлене світоглядом і зв'язане з певною жрецькою термінологією, яка вживалася як для світського формулювання права так і для політичного обоснування державного права. Через це Дарій мусів і свою політичну програму, правний вивід нової державної форми, яку він тепер творив, одягнути в слова, які походили з області понять арійського світогляду. Тому коли король теж для цивільного правосуддя в поодиноких землях в основу клав місцеве (земське) право, то нова будова його держави опиралася не тільки на особистім погляді, але також і духово на ґрунті арійської народности. Королівське право не було орієнтальним, воно було нордійським, виведеним з божеського порядку, який собі витворив арієць як символ своєї власної істоти.

Не дивлячись на це істотно абстрактне формулювання королівського права, обумовлене способом думання того часу, змисл того, що Дарій тим способом виявляв, був цілком реальний і роджений ходом думок цього державного мужа. В цьому якраз полягала велика сила цього мужа, тасмниця піднесення його народу над цілим тодішнім світом старого Орієнту, що він так точно і близько до дійсности мислив і цим переборов брак традиції і відсутність попереднього взірця.

Як цілком реально мислив і вираховував Дарій як державний муж показав недвозначно вислід його початкового періоду панування в новій столиці Персеполі, що його він виявив у 518 році перед Р. Хр.

Похід Дарія

Дарій повів своє військо через Малу Азію, перевів його по понтонному мосту, наведеному біля нинішнього Царгороду через протоку, яку греки звали Боспором Трацьким, і довів до Дунаю. Тут знову на його доручення іонійці збудували через ріку понтонний міст. Перевівши через міст своє військо, Дарій велів іонійцям зберігати цей міст 60 днів, і якщо він за 60 днів не повернеться, то вважати, що він загинув, розібрати міст і вертатися додому. З того виходить ясно, як далеко хотів іти Дарій: очевидно максимум 30 днів дороги туди і 30 назад. Через те, що Геродот кладе денний перехід на 35 км, то максимальна віддаль обрахованого Дарієм шляху могла бути 1050 км від гирла Дунаю, в напрямку на північний схід. З дальшого оповідання Геродота виходить, що ціллю Дарія було місто Гелон, згадане нами вже раніше. Гелон лежав справді трохи менше як 1000 км від гирла Дунаю. Очевидно Дарій знав, що Гелон є столицею найдалі на північний схід висуненого хліборобського народу, знав, що він дуже великий і добре укріплений і мабуть хотів зробити з нього кінцеву базу свого походу для повного вичищення українських степів від скитів.

Те, що похід Дарія в 512 р. перед Р. Хр. відбувався у століття зруйнування скистами Ніневії в 612 р., приводить на думку, що Дарій покориствовався цією річницею, щоб зробити більше популярною саму ідею цього походу, як помсти скитам за Ніневію. Як побачимо далі з слів агатирських князів, саме цей аргумент походу був відомий і цим останнім. На срібних таблицях, що лежали в гробі Дарія, написано, що Дарій розбив заморських (тобто чорноморських) скитів. Геродот, навпаки, представляє похід Дарія, як повний невдач, але це легко пояснюється тим, що Геродот пережив похід Ксеркса на Грецію і невдачу Ксеркса в цій війні, а також ненависть греків після того до персів за спустошення грецької території. Він старався за всяку ціну понизити персів і Дарія, а скитів до певної міри ідеалізувати, хочби тільки у військовій відношенні. Вже Покровський вказав на це старання грецьких письменників ідеалізувати скитів, щоб понизити персів.

Нарада князів Понтиди

Коли скити почули, що Дарій перейшов через Боспор Трацький, то зараз же запросили на нараду князів усіх сусідніх народів, а саме: агатирсів, таврів, неврів, гелонів, будинів, андрофагів, меланхленів і савроматів (Геродот, IV, 102). На нараді скити висвітлили ситуацію і просили: «Ні в який спосіб не відділяйтеся від нас і не давайте нам загинути, але одностайно зустріньмо ворога всі разом» (Геродот, IV, 118). Зібрані князі стали радитися між собою, і гадки їхні поділилися.

Князі гелонів, будинів і савроматів одноголосно обіцяли допомогти скитам (мабуть тому, що гелони й будини були територіально дуже загрожені з боку скитів); навпаки, князі агатирсів, неврів, андрофагів, меланхленів і таврів дали таку відповідь: «Коли б ви, скити, перші не обидили персів і не почали з ними війни, то теперішнє ваше прохання й теперішні ваші промови ми признали б справедливими. Але ви без нас втрутилися в країну персів і панували над ними поки на те була Божя воля; а тепер вони, по натхненню того самого божества, хочуть відміряти вам тою самою мірою. Щождо нас, то ні тоді ми не обидили цього народу, ні тепер не станемо перші ображати його. От коли б перський король увійшов і в нашу землю і перший обидив нас, то ми теж не залишилися б у спокою. А так, покищо, ми будемо дивитися й сидіти спокійно на своїх місцях. Нам здається, що перси прийшли не проти нас, а проти тих, що їх зобидили» (Геродот, IV, 119).

Перипетії походу

Почувши таку відповідь, скити рішили зовсім не вступати у відкритий бій з персами, а тільки відступати, поділившись на 3 частини, і по дорозі нищити рослинність, щоб вона не служила за харч перській худобі. Скити відступали перед Дарієм так, що їх розділяла відстань одноденного переходу, тобто більш-менш 35 км. Вони боялися вступати у відкритий бій, бо Дарієва арійська кіннота не була гірша від скитської, а може й ліпша. А піхота Дарія була тверда. Скити ж зовсім не мали піхоти. Окрім того, дикі скитські коні дуже боялися верблюдів, а у Дарія були спеціальні частини на верблюдах; побачивши їх, коні скитські повертали назад і втікали; так само скитські коні боялися ослячого рику. Завдяки цьому військо Дарія йшло собі спокійно, як на маневрах. Ріки не служили ніколи перешкодою ніякому війську, тим більше, що влітку вони у степах дуже міліють. На Дніпрі були добрі переволоки, які можна було дуже легко перейти, і всі ці переправи добре відомі іонійцям, які служили провідниками у війську Дарія. Перси йшли за тим з трьох скитських військ, яке відступало до Дону. Дійшовши до Дону, ця частина скитів повернула на північ до м. Гелону, а військо Дарія за ним. Так Дарій дійшов до м. Гелону, але знайшов його зруйнованим і порожнім, а цілу країну навколо спустошеною. Напевно друге скитське військо, використавши, що військо гелонів було при скитах разом з третім військом, взяло безоружний Гелон, пограбувало його, мешканців полонило, а Гелон зруйнувало й спалило, як рівнож і інші менші містечка гелонів, що були по Ворсклі й по Донцю. Це скитське військо зробило те саме і з неврами, геть чисто винищивши їхню країну.

Геродот пише: «Агатирси бачили, як утікали від скитів їхні сусіди і яке знищення вони витерпіли від них, а тому агатирси вислали назустріч скитам післанця з вимогою не переступати їхніх границь, бо інакше скитам прийдеться вступати з ними в бій. Одночасно з цим агатирси післали своє військо на границю, щоб відбити напасників.

Меланхлени, андрофаги й неври, при втручання персів — разом із скитами — не звернулися до зброї, забули про погрози і, охоплені жахом, утікали далі на північ в пустиню. Але скити під страхом погрози не входили вже в землю агатирсів, а з Невриди повели персів зі собою у свої володіння назад» (Геродот, IV, 135). З Геродотового оповідання виходить, що Дарій був у поході не 60 днів, а значно довше, і все ж таки іонійці не залишили дунайського моста і не вернулися додому, а таки дочекалися Дарія і його війська, перевели через міст і Дарій спокійно вернувся додому.

Геродот старався в своїй історії всіляко принизити успіх Дарієвого походу й побільшити його неуспіх в очах читачів та піднести дійсні й вигадані гідності скитів. Це з одного боку тому, що греки якраз перед тим, як Геродот писав історію, воювали з персами і розбили військо Дарієвого наслідника Ксеркса, а з другого боку Геродот був під впливом розповсюджених тоді у греків різних примітивно-«комуністичних» теорій, що ідеалізували номадів, їхню псевдо-незалежність і всякі інші фантастичні і проблематичні якості.

Понтида після походу Дарія

Нема сумніву, що скити були дуже сильно розгромлені Дарієм, і навіть втратили свої старі династії. В оповіданні Геродота про похід Дарія і про скитів, особливо звертає на себе увагу одна обставина, мимо якої пройшли всі вчені, а саме, що Геродот перечисляє імена всіх скитських князів, які жили перед походом Дарія, а після походу Дарія він мимохідь і без усякого зв'язку з попередніми скитськими династіями згадує тільки ім'я одного якогось князя Аріанта, ніби скитського. З того видно, що насправді скити були розбиті Дарієм, втратили свою колишню силу і вже ніколи не досягали тої сили, яку мали раніше, бо греки навіть не знали скитських князів. На те вказує і та обставина, що якраз у 511 році, тобто на другий рік після походу Дарія, іонійські греки заснували свою колонію Пантікапею на місці теперішньої Керчі. Вона дуже хутко розбагатіла і пізніше заснувала й організувала своєрідну державу, стала центром великої та цікавої колоніальної культури. Ця держава містилася на східнім кінці Кримського півострова, в його низинній степовій частині. Коли б скити мали силу, то вряд чи допустили б до її заснування, або принаймні не допустили б до її розцвіту, що уможливив їй об'єднати не тільки мілетські іонійські колонії, але й тубільні хліборобські народи по обидва боки Керченської протоки, по берегах Озівського моря і при устьях Дону й Кубані. Це державне об'єднання було відоме під назвою Боспорського Союзу. До цього союзу належали колонії: Пантікапея, Теодосія, Німфея, Діоскурія, Кімеріон (тепер Опук), Кітея, Акра, Тірітака, Дія, Мірмікія, Партенія, Фанагорія (пізніше Тмуторокань), Кіпа, Патреон, Корокандама (Тамань), Гермонасса, Ахілеон, Апатуріон і Горгіппа (Анапа), а з народів тубільчих — меоти, сінди, дандарії, аорси, геніохи, дзюги, досхи, фатеї, керкети, махлії, псесси, торети й

сіраки. З того видно, що похід Дарія приніс користь іонійським грекам. Зате скити знищили міста й добробут гелонів і таким чином здобули собі кочовиська в північній частині степової смуги, в теперішній Полтавщині.

Вернувшись додому, Дарій велів висікти на скелі біля м. Бегістуну в Персії новий додаток, а власне секцію 74 написів, в якому оповідається про його похід на заморських саків, його перемогу над ними і взяття в полон їхнього князя Скунки. На жаль, цей напис дуже вивітрився і багато подробиць тепер не можна на ньому прочитати. Після походу Дарія в нашої Понтиді — так деякі старі автори звали область над Чорним морем — сталося певне перерозподілення сил. Теперішня Полтавщина й Харківщина, що були перед тим заняті гіперборейськими племенами гелонів та неврів, були тепер втрачені для хліборобства, і в цих областях паслися скитські отари. Агатирси, зберігши свою самостійність, і надалі жили на Київщині, на Поділлі і в Карпатах аж по Семигород. Їхнє ім'я, і не тільки ім'я, але і звичаї, знає ще добре Аристотель (в IV стол. перед Р. Хр.), бо згадує, що вони й тоді ще не знали письма, а свої народні закони виспівували в піснях (Aristoteles, *Problemata*, 13, 28). Вони мабуть зберегли свою індивідуальність ще і до II століття перед Р. Хр. Неври, зруйновані скитами, утекли поза територію агатирсів на північ, мабуть десь на теперішню Волинь. Будини подалися десь далі на північ. Скити залишилися в Херсонських і Катеринославських степах та в областях опущених гелонами. Гелони були так знищені, що від них і згадок не лишилося. Коли б вони були не послухали скитів і стали за своїми валами збройно проти скитів, як агатирси, то напевно удержалися б і надалі.

Після походу Дарія нема ніяких вказівок на те, щоб скити заснували в Понтиді якусь державу, як це твердять деякі чисто кабінетні вчені. Ми навіть їхніх князів, які були у них після походу Дарія, не знаємо, а в державах східного іранського типу держава без князя або короля немислима. Та для заснування держави у скитів і не було економічних ні психологічних підстав. Скити не монголи, які прийшли до слова 2000 літ пізніше від скитів і які визнавали магометанську релігію, що мала своєю ідеєю організувати номадські держави в комбінації з хліборобськими народами, та й то тяжко говорити про державу з татарської орди, бо у монголів, власне, не було великих міст з осілим населенням. Ми бачили, що для заснування Перської держави треба було спочатку витворити відповідну філософію й релігію, треба було цілого ряду королів, організаторів, щоб планомерно перевести в життя організацію держави. Перси та меди, крім того, біля пів тисячі літ сиділи по сусідстві з великими месопотамськими державами, бачили їхню організацію і силу, їхні вигоди. Можновладці перські добре знали устрій Ассирії й Вавилону, знали вавилонську грамоту; те ж саме перська еліта. А що ж говорити про скитів, які окрім себе і своїх звичаїв нікого й нічого не хотіли знати, бо коли їхні князі Скила й Анахарзіс хотіли зблизитися з греками, то їхні брати постріляли їх за зраду звичаїв. Але і Анахарзіс і Скила не були чисті скити — їхні матері

були родом княгині істрійські, тобто трацькі з-над Дунаю, і вони виховали своїх синів у приязні до греків і в своїх звичаях та обрядах релігійних. Чи такі скити могли думати про державу, а тим більше про створення держави в сучасному розумінні, якої вони не знали? Щодо етнічного й антропологічного складу скитів, то вони становили велику мішанину. Великий іонійський природознавець Псевдо-Гіппократ, який жив зараз після Геродота і був у другій половині V стол. перед Р. Хр. на берегах Чорного моря та сам бачив скитів, описує їх як монголів, вірніше — він описує їх так, що цілком ясно, що це були монголи, а не індогермани. Тоді ніхто ще з греків не міг бачити монголів у Середній Азії і тому опис його, як очевидця, можна вважати за об'єктивний і правдоподібний. Отже, скитські орди в дійсності складалися з алтайських племен з домішкою невеликого числа племен сакських. З такого різноманітного етнічного матеріалу, до того ще з дуже низьким ступенем культурного розвитку, не мислимо було зорганізувати якесь державне ядро, яке, опанувавши хліборобів, створило б справжню державу. Для цього ні у правителів, ні у того населення, що мало скласти правлячу верству, не було достатньої інтелігентности. На це якраз ті вчені, що вбачають у скитах добродіїв і культуртрегерів Чорномор'я, чомусь не звертають уваги. Монгольсько-скитські племена ніколи теж не стали хліборобськими; добровільно вони не могли ними стати, не могли проміняти без жодних причин свободне життя номада на залежне від всіляких випадків, як політичного так і природного порядку, життя хліборобів, до якого вони не були привчені, а якого вчитися треба дуже довго.

Справжніми культуртреgerами і творцями держави в Чорномор'ю були не скити, а іонійські греки, про що мова буде трохи далі.

Хліборобська лівобережна Наддніпрянщина не скоро віджила після руїни, яку вона потерпіла під час походу Дарія, а її хліборобське населення не скоро повернулося з півночі знову на південь по ріках: Сулі, Пселю і Ворсклі. Навпаки, правобережна Наддніпрянщина, і навіть північний край Херсонщини, де було більше лісів, утрималися і відбили скитів під проводом своїх хліборобів-агатирсів. Це найліпше доказывается розкопками археолога Хвойки в городищах: *Мотронівському, Пастирському і Хмільнянському* на правім березі Дніпра, в Київщині, де культурні рештки показують цвітучий стан населення і в V стол. та без перерви далі аж до часів великого князівства Київського.

(Далі буде)

Роман БАБОВАЛ

ВІЧНИЙ ВИПАДОК

Ми просили.

Ми благали,
щоб дозволили нам пророки зустрічей і смертей
не закривати дверей
за собою.

Тиша здавалась відлунням втоми
і, придавлені мовчанням або безсиллям,
низько ширяли журавлині ключі,
нерозгадні в бажанні, в стремлінні.

Ми просили.

Втечі зникали ніколи незображеними міражами,
і небо стало пахнути дощем, а відтак мохом,
таким же холодним,
як білі плити забутого порога,
як білі щоки без причин убитого сина.

ПІСНЯ

*"Il n'y a qu'une seconde dans la vie humaine
qui ait mission d'annoncer une bonne
nouvelle, la bonne nouvelle qui cause à
chacun une inexplicable peur".
("Le Spleen de Paris" — La chambre
double — Charles Baudelaire)*

Промінь сонця не був в силі
оживити притухле відлуння пам'яті.
Промінь сонця вріс навіки кров'ю
в кохання, присипане осколками відчаю.

Промінь сонця промигтів голубино дахівками
і ляг невідкличною скаргою нам під ноги.
Промінь сонця прилип до ледь зачатої деревини
і закостенів каменем над пропастю, де — ми і тайни.

Лювен, квітень, 1969.

Микола МЕЛЬНИК

ПЕРША БОЛЬШЕВИЦЬКА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ЇЇ ЗАКОНІВ 1917-1918 РОКІВ

ВСТУП

З нагоди відзначення в СССР 50-ліття «Великої жовтневої революції» та встановлення «радянської влади» на Україні, під час святкових сесій Верховних Рад Союзу і Союзних Республік, на наукових конференціях та в пресі підкреслювано «суверенність» УРСР, «добровільну» й «вічну дружбу» українського й російського народів. Величними фразами про свободне і щасливе життя большевики старалися приховати закріпощення українського народу та перетворення української держави на звичайну колонію.

Часто в різних книжках, виданих в УРСР, видніє мотто В. І. Леніна: «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути мови».

Це мотто вказує вже на «відповідне розуміння» большевиками «добровільности» об'єднання України в Советському Союзі.

Дуже влучно висловлюється генерал Дж. Ф. С. Фуллер, що у большевицькій скарбниці слів все перевернене горі коренем:

«Брехня називається правдою, а правду затавровується як брехню, поліцейний терор називається демократією, а неволю свободою, загарбання називається визволенням, підкорення — самовизначенням, а політбюро большевицької партії пролетаріатом, в інтересі якого повинні бути здушені індивідуальна свобода і природні права».

(«Росія не є непереможна», «Визвольний Шлях», кн. XI-XII, 1963)

На ділі це були святкування нової російської імперії, що прийшла на зміну царській, у формі СССР.

Російська держава на протязі свого існування — чи то як московське князівство, чи як московське царство за Івана IV Грізного від 1547 р., чи як російська імперія від часів Петра I, чи вкінці як СССР від часів Леніна — завжди була державою деспотичною і терористичною. Цю функцію терору виконувала за Івана IV Грізного опричнина, пізніше царська охрана та «благородне дворянство», а тепер в СССР сповняє її російська комуністична партія большевиків (РКП/б).

Російська держава-імперія переживала різні кризи, коли їй грозив цілковитий розпад. Це було в 1605-1618 роках, у час т. зв. «большой смути», коли наш гетьман Петро Конашевич Сагайдачний був з козаками в Москві. До першої світової війни Росія загарбала так багато чужо-національних територій, що відсоток москалів у російській імпе-

рії досягав ледве 44,32% (перепис населення в 1897 р.). Тому революція в 1917 році стрясла підвалинами цієї відомої в світі тюрми народів. Замість сильної, деспотичної, сцентралізованої влади, наступила політична порожнеча. Імперія, як цілість, перестала існувати. Всі поневолені народи пробудились до національного життя, самі почали творити національні об'єднання чи то у формі автономних, чи навіть самостійних держав.

У час цієї величезної загрози для російської імперії на політичну арену виступає Російська Соціал-Демократична Робітнича Партія (РСДРП), потім перейменована на Російську Комуністичну Партію більшовиків (РКП(б)) на чолі зі своїм ідеологом, відомим архітектором «Великої жовтневої революції», В. І. Леніним. Ніхто так, як він, не потрапив належно оцінити небезпеку для існування імперії, пристосувати теорії Маркса і Енгельса до російського ґрунту та використати визвольні рухи неросійських народів проти національного гніту, спрямувати їх на соціалістичні рейки і таким способом урятувати цілість російської імперії.

Для цієї мети марксистівську партію з чисто економічно-суспільної він перетворив на устросово-державну (ленінізм), доведену за його наслідника Сталіна до тоталітарної, централістичної, сервілістичної відносно гори, а безоглядно деспотичної відносно долу, державної олігархії, що не тільки зміцнила російську імперію під назвою ССРСР, а й запровадила нечуваний терор у формі колоніального поневолення високо-культурних народів Східної Європи.

Якщо глибше застановитися над цими подіями, то треба підкреслити, що большевицька влада запанувала на Україні не як наслідок внутрішньої революції і перемоги українського «пролетаріату» над українською «буржуазією» (якої, до речі, не було), як наслідок війни Росії з Україною, війни незвичайно жорстокої і безоглядної. Ця війна за українську землю велася не тільки збройно, а й також ідеологічно. Москалям вдалося збільшити незначну кількість українців (за партійною приналежністю — лівих соціалістів), які стали для большевиків тільки пропагандивною ширмою, мовляв, війна ведеться за соціальне визволення працюючої кляси, а не за звичайне загарбання України. Не зважаючи на те, большевики не закріпились відразу на Україні, а досягнули це щойно по трилітній війні, але навіть і під час війни були примушені два рази опускати українські землі.

Тема «Перша большевицька окупація України в світлі її законів» охоплює короткий проміжок часу, який тривав від 25 грудня 1917 р. — проголошення т. зв. І-им Всеукраїнським З'їздом Рад в Харкові радянської влади на Україні — аж до 18 квітня 1918 р., коли большевицький ляльковий уряд УССР, у висліді наступу німецьких та австро-угорських військ і українських частин, на конференції в Таганрозі розв'язався і створив Організаційне Бюро для ведення підпільної боротьби з військами Центральних держав та українським урядом.

Деякі большевицькі видання, в тому «Большая Советская Энциклопедия», подають за дату проголошення в Харкові радянської влади на

Україні перший день з'їзду, себто 24 грудня. Більшість джерел подає день 25 грудня 1917 року.

Д-р М. Стахів у праці «Перша Советська Республіка в Україні», покликаючись на історію проф. Д. Дорошенка, подає дату 26 грудня 1917 р. В дійсності це дата телеграми ЦВК Рад України до РНК Російської Республіки про єдність інтересів українського і російського народів п. н. «Всім, всім, всім...», яка була видана наступного дня по проголошенні двох резолюцій I Всеукраїнського З'їзду Рад в Харкові «Про організацію Радянської влади на Україні» і «Про самовизначення України» (12 грудня 1917 ст. стилю). Коли большевики зайняли Харків, ці резолюції 26 грудня були подані через харківську радіостанцію.

За дату закінчення періоду першої большевицької окупації України подано за большевицькими джерелами перший день сесії ЦВК Рад України в Таганрозі, себто 18 квітня 1918 року. Сесія тривала від 18-го до 20-го квітня 1918 року. Деякі видання подають загально: «в половині квітня 1918 року».

Д-р Стахів у праці «Звідки взялася советська влада в Україні?» (стор. 34) подає дату 14 квітня 1918 р. («Цей нібито советський уряд України існував аж до 14 квітня 1918 р., коли він в Таганрозі за постановою «ЦИКУ КА» і партійної організації большевиків розв'язався зовсім»).

У згаданій праці «Перша Советська Республіка в Україні» (стор. 192-3) д-р М. Стахів дату розв'язання большевицького уряду України подає на день 19 квітня, а дату конференції на 19-20 квітня 1918 року.

В той час Україна була оформлена як союзна республіка у федерації з большевицькою Росією, а від 18 березня 1918 р. — як самостійна федеративна советська республіка. Фактичний стан окупації протягом цілого періоду не змінився і був опертий виключно на терорі та самоволі командирів червоної армії. Наказано було вести війну на Україні безпощадно (наказ головнокомандуючого військами на Україні Антонова-Овсієнка), а владу «держати на вістрях штиків» (наказ ч. 14, виданий Муравйовим у Києві). До суворой боротьби закликав також Ленін. Як на глум, один активний большевицький діяч писав у своїх споминах:

«Єдине, в чому можна винувати пролетарську владу, це тільки в зайвій м'якості, яку вона проявляла до ворогів».

(«Історія держави і права Української РСР», стор. 151)

Для кращого висвітлення теми «Перша большевицька окупація України в світлі її законів» необхідно відповісти на такі питання:

- а) Роля Російської Комуністичної Партії, як надрядного чинника;
- б) Самостійність України в програмі большевиків;
- в) Оформлення окупації України, як федеративної, а потім самостійної советської республіки.

Під советським законодавством треба розуміти не тільки «укази», декрети, розпорядження й закони, а також ухвали з'їздів, конфе-

ренцій, статті вождів комуністичної партії та їх передовиці у газетах, які подавали партійну інтерпретацію ухвал і різних декретів або були напрямними нової політичної лінії, оформленої законами пізніше.

РОСІЙСЬКА КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (большевиків)

Про РКП(б) читаємо, що тільки вона є виразником волі трудового народу, авангардом робітничого руху та найвищою організацією пролетаріату. Утворена Леніним під назвою РСДРП (Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия) на Першому З'їзді в Мінську в 1898 р., по розколі в 1903 р. на большевиків і меншевиків, зформована в 1912 р. як окрема партія РСДРП(б), очолила повстання проти Тимчасового Російського Правительства і 25 жовтня (7 листопада н. с.) 1917 року здобула владу.

На Україні в 1917 р. існували тільки два територіальні об'єднання РСДРП, а саме: окружна організація Південно-Західного Краю з центром в Києві та організація Донецько-Криворізького Басейну з осідками в Харкові і Катеринославі. Щойно на партійній конференції в Таганрозі 20 квітня 1918 р. схвалено постанову про утворення КП(б)У, як самостійної комуністичної партії України. Однак Перший З'їзд КП(б)У, який відбувся в днях 5-12 липня 1918 р. в Москві, вирішив, що КП(б)У є складовою частиною РКП(б) і повністю їй підпорядковується.

РСДРП(б) в березні 1918 р. була перейменована на РКП(б) — Російську Комуністичну Партію (большевиків), в 1925 р. на ВКП(б) — Всесоюзну Комуністичну Партію (большевиків), а в 1952 р. на КПСС — Комуністичну Партію Советського Союзу.

Під час першої большевицької окупації України діяла тільки Російська Комуністична Партія (большевиків) під назвою РСДРП(б), аж до березня 1918 року. Ця партія мала у своїх руках державну владу і як по назві, так і по змісту, чи своїй духовості, була російською.

В «Вольшой Советской Енциклопедии», виданій в 1957 р. (стор. 251, т. 50), читаємо таку характеристику КПСС:

«КПСС представляет собой руководящее ядро всех организаций трудящихся как общественных, так и государственных...»

КПСС является передовым, сознательным, организованным отрядом рабочего класса, всех трудящихся масс, сплочённой, централизованной организацией».

Конституція ССРС (стор. 126 та ін.) так характеризує КПСС:

«...Найбільш активні і свідомі громадяни з лав робітничого класу, трудящих селян і трудової інтелігенції добровільно об'єднуються в Комуністичну Партію Радянського Союзу, яка є передовим загоном трудящих в їх боротьбі за побудову комуністичного суспільства і являє собою керівне ядро всіх організацій трудящих, як громадських, так і державних».

Таке окреслення КПСС це одночасно доказ, що партія стоїть понад урядом ССРС та урядами союзних республік, що є тільки виконними

органами й перед нею відповідають за свою діяльність. Сама партія поборює і ліквідує всякі прояви фракційності і групівщини, себто — децентралізаційні і національні «ужили», як несумісні з марксистсько-ленінською ідеологією.

САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ В ПРОГРАМІ БОЛЬШЕВИКІВ

Сам організатор комуністичної партії В. І. Ленін був завзятим неділимцем. Коли в 1908 році один вірменський соціал-демократ висунув проєкт федеративного устрою Росії та впровадження культурної автономії, Ленін рішучо цьому спротивився. «Це не є справою пролетаріату — писав він — проповідувати федералізм і національну автономію, що неухильно веде до створення автономної класової держави» (R. Pipes: «The Formation of the Soviet Union», р. 37).

Грузинський меншевицький посол в Думі Акалі Чхенкеллі домагався 10 грудня 1912 р. створення таких форм правління, які запевнили б свобідний розвиток кожної національності. Ця декларація викликала величезне обурення Леніна і він доручив Сталінові спротивитися цим домаганням. Крім того на партійній конференції в Кракові, яка відбулася в січні 1913 р., він домагався формального осудження промови Чхенкеллі (R. Pipes: «The Formation of the Soviet Union»).

В «Критичних замітках з національного питання» Ленін писав:

«Але було б прямою зрадою щодо соціалізму і дурненькою політикою навіть з точки зору буржуазних «національних завдань» українців — ослабляти існуючий тепер в межах однієї держави зв'язок і союз українського і великоруського пролетаріату» («Ленін про Україну», стор. 313).

«Всяка проповідь відокремлення робітників однієї нації від другої, всякі нападки на марксистське «асиміляторство», всяке протиставлення в питаннях, що стосуються пролетаріату, однієї національної культури в цілому іншій ніби цілій національній культурі і т. п., є буржуазний націоналізм, з яким обов'язковою є нещадна боротьба» (Там же, стор. 316, підкреслення мое, — М. М.).

«Марксизм непримиримий з націоналізмом, хоч би він був найбільш «справедливий», чистенький, тонкий і цивілізований. Марксизм висуває на місце всякого націоналізму — інтернаціоналізм, злиття всіх націй у найвищій єдності, яка росте перед нашими очима з кожною верстовою залізницею, з кожним міжнародним трестом, з кожним (міжнародним за своєю економічною діяльністю, а потім і за своїми ідеями, за своїми прагненнями) робітничим союзом» (Там же, стор. 317).

«Боротьба проти всякого національного гніту — безумовно так. Боротьба за всякий національний розвиток, за «національну культуру» взагалі — безумовно ні».

«Пролетаріат же не тільки береться відстоювати національний розвиток кожної нації, а навпаки, застерігає маси від таких ілюзій, відстоює найновішу свободу капіталістичного обороту, вітає всяку асимі-

ляцію, за винятком насильної, або такої, що спирається на привілеї» (Там же, стор. 318, підкреслення моє, — М. М.).

Ленін твердив, що асиміляція в межах великоруського і українського пролетаріату безсумнівна і неминуча, але вважав це за факт прогресивний.

«Але, поки і оскільки різні нації становлять єдину державу, марксисти ні в якому разі не будуть проповідувати ні федеративного принципу ні децентралізації.

Централізована велика держава є величезний крок вперед від середньовічної роздробленості до майбутньої соціалістичної єдності всього світу, і інакше як через таку державу нема і бути не може шляху до соціалізму» (Там же, стор. 328, підкреслення моє, — М. М.).

Всі з'їзди (II-V) РСДРП та її V і VI конференції, займаючись національним питанням неросійських народів Росії, вели непримиренну боротьбу проти націоналізму і федералізму. Ця засада залишилася панівною надалі.

Події, які стрясли російською імперією, що фактично перестала існувати як цілість, а також національні рухи поневолених народів вплинули на те, що Ленін (тільки з тактичної точки зору і тільки з метою пропаганди) висунув на місце єдиної і централізованої держави право народів на самовизначення та на добровільну федерацію з Росією. На це він пішов так легко, бо знав, що *єдина, централізована Російська Комуністична Партія*, яка стояла понад урядами та державними інституціями, себто як надрядний чинник, буде спроможна зберегти неподільну і централізовану владу на всій території колишньої Росії.

Серед усіх проблем найважливішим було українське питання, якому прислухували головну увагу не тільки Ленін, а й усі партійні з'їзди та конференції. Ленін назвав українське питання «найбільшим того часу» (В. І. Ленін — Твори, т. 25, стор. 78).

Це потверджував пізніше Троцький, який в своїй промові на VI-му З'їзді Советів, між іншим, говорив: «Нам треба зайняти Дон, північний Кавказ і Каспій та піддержати робітників і селян України. *На нашому південному фронті б'ється, як в пульсі, доля нашої влади.* Необхідна мобілізація всіх сил краю і ці сили потрібні в першу голову для південного фронту» (Д. Дорошенко: «Історія України», т. II, стор. 404).

Україна рішала про успіх російської революції. З цієї причини більшовики свої єдино-неділимські пляни вбирали в гарні пропагандивні слова про рівноправність, про право на самовизначення, аж до відокремлення і створення самостійної держави, а далі — на добровільне об'єднання з Росією на засадах федерації.

15 листопада 1917 р. більшовики проголосили відому «Деклярацію прав народів Росії», в якій, між іншим, говорилося:

«Рада Народних Комісарів вирішила покласти в основу своєї діяльності в питанні про національності Росії такі начала:

- 1) Рівність і суверенність народів Росії.
- 2) Право народів Росії на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави.
- 3) Скасування всіх і всяких національних і національно-релігійних привілеїв і обмежень.
- 4) Вільний розвиток національних меншостей і етнографічних груп, які заселяють територію Росії».

(«Історія УРСР», т. II, стор. 58)

Деклярація кінчилась закликком утворити «могутній союз народів Росії» і це вказує, що вона була тільки порожнім лозунгом для збалансування мас. Вже автентичне тлумачення «права народів на самовизначення аж до цілковитого відокремлення від Росії» звучало:

«Питання про право націй на самовизначення (тобто забезпечення конституцією держави цілком вільного і демократичного способу розв'язання про відокремлення) не дозволено змішувати з питанням про доцільність відокремлення тієї чи іншої нації. Це останнє питання соціал-демократична (большевицька) партія повинна розв'язувати в кожному окремому випадку цілком самостійно з точки зору інтересів всього суспільного розвитку, інтересів класової боротьби пролетаріату за соціалізм.

Соціал-демократія повинна при цьому мати на увазі, що поміщики, попи і буржуазія пригноблених націй нерідко прикривають національними лозунгами прагнення роз'єднати робітників і одурити їх, укладати поза їх спиною угоди з поміщиками і буржуазією пануючої нації на шкоду трудящим масам всіх націй» (З резолюцій серпневої наради ЦК РСДРП(б) 1913 р.; підкреслення мое — М. М.).

«Не можна також змішувати визнання права націй на самовизначення з вимогою федерації тому, що велика демократична централізована держава відповідає інтересам усіх рівноправних націй, об'єднаних нею» (Ю. Я. Білан: «Утворення СРСР», стор. 23).

Повище доказує, що «Деклярація прав народів Росії» була тільки обманом, бо не нація, яка відокремлювалась, рішала, а російська большевицька партія (в якій около 77% становили москалі) децидувала про самовизначення неросійських народів.

Редакційна стаття газети «Звезда» від 2 грудня 1917 р. роз'яснила програму большевиків у національному питанні так:

«Пролетарська тактика в національному питанні ясна і не допускає двох різних тлумачень. Кожна з національностей, що населяє Росію, має право на найширше самовизначення, аж до відокремлення. Це не означає, що пролетарська партія стоїть за відокремленням» (Ком. Партія ССРСР, док. II, стор. 12).

Політика большевиків в національному питанні і голошена ними «добровільна» федерація з Росією знайшла свою апробату чи підтвердження в тезах ЦК КП(б)У («Питання про державні відносини

Радянської України і Радянської Росії», 21 лютого 1920 р.), в яких говорилося:

»Всякі спроби розірвати чи ослабити цей зв'язок є по суті контр-революційними проти самої влади робітників і селян. Висування національного питання в центр уваги боротьби проти Комуністичної партії байдуже, чи робиться це з боку справді буржуазних чи з боку радянських і напівкомуністичних партій, є свідомою чи несвідомою спробою зірвати або утруднити встановлення пролетарської диктатури» (Ком. Партія СРСР, док. 129, стор. 146).

Про ці тези «Історія Держави і Права Української РСР» пише так:

»У березні 1920 р. IV конференція КП(б)У прийняла резолюцію про державні відносини між УРСР і РРФСР, в якій вказувала, що будь-які спроби розірвати або ослабити зв'язок між УРСР і РРФСР є контр-революційні і спрямовані проти самої влади робітників і селян.

Конференція рішуче засудила і відкинула вимоги боротьбистів, федералістів та інших націонал-ухильників про відокремлення України від РРФСР» (стор. 164-165).

Большевикам сприяла мала національна свідомість українського селянства з одного боку, як і соціалістичний дурман української соціалістичної інтелігенції, яка поза пропагандивними гаслами большевиків не хотіла бачити реальної дійсності.

Найавторитетніший чоловік того часу, проф. Михайло Грушевський, став на платформі територіальної автономії України. В своїй брошурі п. з. «Звідки пішло українство й до чого воно йде?», він писав:

»Українці не мають наміру одривати України від Росії. Коли б вони мали такий намір, вони виступили б щиро і одверто з такими гаслами — бо тепер за се вони б нічим і не ризикували. Українці не мають наміру відділятися від російської республіки. Вони хочуть задержатися в добровільній і свободній зв'язи з нею.

Українці не мають бажання від когось відділюватись, відмежовуватись» (Д. Дорошенко: Історія України, т. I, стор. 56).

На великій українській маніфестації в Києві 29 березня 1917 р. М. Грушевський, між іншим, сказав:

»Настав час утворити українське народовластя і державне право України в спілці з іншими народами Європи у федеративній республіці російській» (там же, стор. 47).

Дня 19 квітня 1917 р. в Києві зібрався Український Національний Конгрес, на якому виголошено такі доклади:

- 1) Державне право і федеративні домагання на Україні (Д. Дорошенко);
- 2) Федералізм та домагання демократичної російської республіки (Ол. Шульгин);
- 3) Права національних меншин та їх забезпечення (Ф. Матушевський);

- 4) Автономія України в федеративній республіці (Мих. Ткаченко);
- 5) Про способи утворення автономного ладу на Україні (Ф. Крижановський);
- 6) Про територію автономної України (В. Садовський);
- 7) Про забезпечення прав національних меншостей (П. Понятенко).

Як видно зі самих докладів, Конгрес схвалив домагатися автономії і федерації.

Також Перший Універсал Української Центральної Ради з 10 червня (23 червня н. ст.) 1917 р., фактично проголосив автономний устрій України в рамках Російської Республіки.

«Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям... Ті закони, що мають лад давати по всій Російській державі повинні видаватися у Всеросійським Парляменті».

Далі підкреслено, що Тимчасове Правительство в Петрограді відкинуло всі домагання відносно автономії України і тому український народ рішив сам zorganizувати свій державний (автономний) устрій. Проголошення Першого Універсалу викликало люті і негодування з боку всіх російських партій, включно з більшовиками.

На зборах комітету партії більшовиків в Києві, виступаючи проти українського «шовінізму», Г. Пятаков говорив:

«... Піддержувати українців нам не приходить, бо для пролетаріату цей рух некорисний. Росія без української сахарної промисловости не може існувати, те саме можна сказати й щодо вугілля (Донбас), хліба і т. д.» (Д. Дорошенко: Історія України, I, стор. 93).

Він закликав «боротися із шовіністичними прямуваннями українців. Допускав тільки крайову автономію України, без сейму й без національного війська.

Також «Известия» (ч. 93, 16 червня (ст. ст.) 1917 р.) виступила проти «однобічного» проголошення Центральною Радою автономії України, мовляв — це проголошення було однобічне й передчасне і Тимчасове Правительство правильно поступило, відкладаючи справу автономії України аж до Всеросійських Установчих Зборів. «Известия» погоджувалась тільки на негайне визнання українцям права вживати рідну мову.

Щоб цю справу використати на користь більшовиків і проти Тимчасового Правительства, Ленін помістив в «Правде» (28 червня 1917 р.) статтю «Україна», в якій обстоював права України на автономію, тим більше, що український нарід не хоче відділюватись від Росії.

«Ні один демократ не може також заперечувати права України на вільне відокремлення від Росії; якраз беззастережне визнання цього права одне тільки й дає можливість агітувати за вільний союз українців і великоросів, за добровільне з'єднання в одну державу двох народів» («Ленін про Україну», стор. 430-431; підкреслення моє, — М. М.).

Цією статтею, як і другою «Не демократично, громадянине Керенський», Ленін вміло показував себе демократом, прихильником українців, відсуваючи рівночасно ворожі виступи Пятакова й передовицю «Известий» в тінь та вміло підривав авторитет Тимчасового Правительства. Признаючи українському народові право на повне відокремлення, агітував за злукою з Росією.

В «Українському Історичному Журналі» за липень 1966 р. є поміщена стаття Ю. М. Гамрецького п. з. «Ставлення рад робітничих і солдатських депутатів України в період двовладдя до питань національно-визвольного руху».

В ній автор навіть не згадує ані промови Г. Пятакова, ані передовиці «Известий», в яких замарковано вороже становище большевиків навіть до автономії України.

Промовляючи на 3-му Всеукраїнському Військовому З'їзді в Києві 2 листопада 1917 р., Винниченко заявив, що Україна хоче залишитися у федеративнім зв'язку з Росією і всі приписувані Генеральному Секретаріатові тенденції сепаратизму й самостійности назвав провокацією (Д. Дорошенко: Історія України, т. I, стор. 189).

В листі до газети «Київская Мисль» В. Винниченко писав:

«Революція знищила царизм, а з ним і всякі розпуки самостійництва і австро-німецьких орієнтацій. Тепер, коли в демократично-федеративній республіці Росії розкриваються перед кожною нацією такі широкі, такі захоплюючі перспективи творчости, розвитку і багатства, ніяких орієнтацій, крім федеративно-республіканської Росії, серед більше або менше відповідальних революційно-демократичних політичних груп українства нема і, очевидно, не може бути» (П. Христюк: «Замітки...», т. II, стор. 189).

Як видно з наведених ухвал та декларацій, Центральна Рада прямувала тільки до територіальної автономії, може якнайширшої, але в федерації з Росією. Це її становище можна б пробувати деякою мірою виправдувати, коли маємо на увазі період Тимчасового Правительства в Петрограді, мовляв, на Україні були російські відділи, міста були зросійщені, з російським державним апаратом та поліцією.

Обставини змінились докорінно по большевицькому перевороті. Проголошувати далі федерацію з меньшевицькою Росією означало, що Центральна Рада бере на себе завдання організувати російську федеративну республіку і не визнає большевицького уряду.

В відозві від Генерального Секретаріату України від 16 листопада 1917 р. говорилось:

«Всі чутки і розмови про сепаратизм, про відокремлення від Росії — або контрреволюційна провокація, або звичайна обивательська неосвідомленість. Центральна Рада і Генеральний Секретаріат твердо і виразно заявили, що Україна має бути в складі Федеративної Республіки Російської, як рівноправне, державне тіло. Сучасне політичне становище сеї постанови ні трохи не міняє» (Д. Дорошенко: Історія України, т. I, стор. 177).

В Третньому Універсалі читаємо:

»Не одділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

... Маючи силу і владу на рідній землі, ми тою силою і владою станемо на сторожі прав революції не тільки нашої землі, але і всієї Росії.

... Громадяни! Іменем Української Республіки, в федеративній Росії, ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність. Вироблення тих форм має бути переведено на Українських і Всеросійських Установчих Зборах» (Д. Дорошенко: Історія України, т. I, стор. 179).

Як відозва Генерального Секретаріату, так і Третій Універсал не відповідали вже політиці часу. Події вимагали проголосити повну самостійність Української Республіки, а большевицький переворот в Петрограді визнати за внутрішню справу Росії й оголосити свій невтралітет.

Намагання Центральної Ради сформувати загальноросійський федеративний уряд Росії, нота Генерального Секретаріату до народів Росії в справі утворення соціалістичного правительства для цілої Росії (8 грудня 1917 р.), не визнання Ради Народних Комісарів в Петрограді за такий уряд, давали большевикам формальні аргументи виступити проти України війною.

ДЕРЖАВНЕ ОФОРМЛЕННЯ ПЕРШОЇ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Обмеживши свої домагання тільки »широкою автономією«, Центральна Рада не виявила такої безкомпромісової рішучості здобути повну незалежність України від Росії, яку виявили фінляндці, литовці і поляки, а це довело до того, що большевики оформили окупацію України не як самостійну большевицьку державу, а як федеративну республіку.

25 грудня 1917 р. т. зв. Перший Всеукраїнський З'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів в Харкові проголосив советську (радянську) владу в Україні.

Вживаю додатку »т. зв.« (так званий) тому, що скликаний він був большевиками, які в кількості 125 осіб опустили З'їзд рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України в Києві, що складався з 2000 делегатів і повністю схвалив політику Центральної Ради.

Большевики переїхали до Харкова, об'єдналися там з крайовим з'їздом Донецько-Криворізької обласної РСДРП(б), проголосили себе Першим Всеукраїнським З'їздом Рад і видали відозву проти Центральної Ради, яку підписало 124 делегатів.

«Історія держави і права Української РСР» подає кількість делегатів около 200 осіб, інші большевицькі джерела — 180 або 179 осіб. Небольшевицькі джерела подають кількість делегатів, які опустили київський з'їзд, на 80 осіб. Подана кількість 125 осіб згідна з Історією Д. Дорошенка.

Цей з'їзд, саме напередодні захоплення большевиками Харкова, оголосив війну Центральній Раді й проголосив радянську владу в Україні. Наступив поділ України на територію, зайняту большевиками, на якій запроваджувано їхні декрети, і на національну територію, яка підлягала Центральній Раді. Большевикам удалося навіть здобути Київ (вночі 8 лютого 1918 р.), але починаючи від 18 лютого 1918 р., себто від наступу німецьких і австрійських військ, їхня територія ступнево корчилася, аж до остаточного викинення їх в квітні 1918 р. з України.

В резолюції Першого Всеукраїнського З'їзду Рад про організацію радянської влади на Україні читаємо:

«Україна проголошується республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Тимчасовому Центральному Виконавчому Комітетові України доручається негайно поширити на території Української республіки всі декрети та розпорядження Робітничо-Селянської Федерації, які мають спільне для всієї Федерації значення, — про землю, про робітничий контроль над виробництвом та про цілковиту демократизацію армій; оголосити недійсними усі розпорядження Ради, що їх вона видала і видасть, а також скасувати всі раніше прийняті розпорядження Ради та Генерального Секретаріату, які спрямовані проти інтересів робітників і найбідніших селян України» (Комуністична Партія в документах, стор. 25).

Залишилася ще сама назва — Українська Народня Республіка, а створений 30 грудня 1917 р. большевицький уряд України названо Народним Секретаріатом, щоб відрізнити його від Генерального Секретаріату Центральної Ради, який видав вісник розпорядків «Вестник Украинской Народной Республики», очевидно російською мовою.

Большевицькі джерела зазначають, що вище названий «Вестник» виходив двома мовами, російською і українською, однак у всіх документах того часу большевицькі джерела покликуються тільки на російське видання.

Проголошуючи владу рад на Україні, большевики не пішли по лінії «Деклярації прав народів Росії» і не проголосили самостійности советської України, тільки як республіку у федерації з Росією. Сприяло їм те, що навіть «буржуазні націоналісти» з Центральної Ради в III Універсалі заявили, що вони не хочуть відокремлюватися від Росії.

Ці федеративні зв'язки України з Росією тривали формально аж до ратифікації IV-им Всеросійським Надзвичайним З'їздом Рад Берестейського договору між Центральними Державами і РСФСР (3 березня 1918 р.), яким большевики визнали незалежність України з її урядом і Центральною Радою, зобов'язалися укласти з Україною мирний до-

говір та відтягнути свої війська з території України. У зв'язку з цим II Всеукраїнський З'їзд Рад, який відбувся в Катеринославі в днях 17-20 березня 1918 р., проголосив цілковиту самостійність Української Республіки, зазначаючи в тій самій резолюції, що фактичні взаємини України з Росією залишаються незмінними.

Резолюція II Всеукраїнського З'їзду Рад, між іншим, постановляла:

»Тепер мирний договір, який насиллям нав'язується німецьким імперіалізмом Російській Федерації, формально припиняє федеративний зв'язок України з усією Радянською Федерацією. Українська Народна Республіка стає самостійною Радянською Республікою. Але по суті відносини радянських республік залишаються старими» (Ком. Партія в документах, стор. 62; підкреслення моє, — М. М.).

18 березня 1918 р.

Цей час формальної самостійності советської України тривав за-ледве один місяць, себто від 18-го березня до 18-го квітня 1918 року, коли большевицький уряд України на конференції в Таганрозі розв'язався і перейменував себе на Повстанське Бюро.

Бувши в постійному відступі перед наступом німецьких і австро-угорських військ та військових частин Центральної Ради, цей большевицький уряд України, поза малими виїмками, своєї «самостійности» не проявив. Фактичні взаємовідносини України і Росії через цілий час першої большевицької окупації України залишилися незмінними.

Коли мова про цей період, большевицькі джерела підкреслюють суверенність Української Республіки, не зважаючи на те, чи це був час формальної федерації чи самостійности.

Для аналізу правового становища України протягом цього часу необхідно застановитися, що належить розуміти під *самовизначенням* і *суверенністю народів*.

Під суверенними правами кожного народу треба розуміти:

- а) право на самовизначення;
- б) право на власну національну територію;
- в) право на незалежну економіку та
- г) право на власну національну культуру.

До а) Після большевицького перевороту Генеральний Секретаріат України фактично став самостійним урядом. Тимчасове Правительство Росії перестало існувати, а большевицького уряду Центральна Рада не визнавала за центральний уряд федеративної Росії. Самі події пхали Центральній Раді суверенну владу в руки, тому фактично її влада в Україні була самостійна.

З погляду права як Центральна Рада, так і Генеральний Секретаріат виконували в Україні самостійну владу тільки *тимчасово*, аж до встановлення соціалістичного (небольшевицького) уряду для цілої Росії. З цієї причини, як з погляду політичного, так і міжнародного права, нема підстав уважати Українську Народну Республіку того часу за

повністю самостійну державу. Наслідком було те, що Рада Народних Комісарів у Петрограді замаскувала свої військові дії проти України «Маніфестом до українського народу, з ультимативними вимогами до Центральної Ради» (3 (16) грудня 1917 р.), в якому позірно визнаючи право українського народу на самовизначення у формі Української Народної Республіки, видала рівночасно ультимативні вимоги Центральної Раді, які фактично перекреслювали право на самовизначення.

В українській історіографії підкреслюється, що цим маніфестом більшовики (Советська Росія) вже визнали незалежність Української Народної Республіки. Деякі посуваються аж так далеко, що це «визнання» уважають навіть *визнанням* «*де юре*»*.

Як обґрунтування своїх тверджень вони наводять уривки, а навіть частини речень, з «Деклярації прав народів Росії» (з 15 листопада) та «Маніфесту до українського народу, з ультимативними вимогами до Центральної Ради» (з 16 грудня 1917 р.).

«Право народів на вільне самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави», подане в «Деклярації прав народів Росії», має таке саме значення, як напр., конституційне право УРСР кожноразом виступити зі Союзу. Автори допускаються похибки або т. зв. вириркової інтерпретації документів. Кожний документ треба інтерпретувати як цілість. І так провідна думка згаданої вище декларації є союз народів Росії: «Віднині вона (російська політика) має бути замінена політикою добровільного і чесного союзу народів Росії» («Комуністична Партія за утворення Союзу», док. 2, стор. 4-5).

Наші публіцисти дуже часто подають частину речення з «Маніфесту до українського народу, з ультимативними вимогами до Центральної Ради» з 16 грудня 1917 р.:

«Тому ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо народну Українську Республіку...»

але вже пропускають дальшу частину речення:

«...її право відокремитись від Росії або вступити в договір з Російською Республікою про федеративні і тому подібні взаємовідносини між ними».

Далі знову подають:

«Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно» («Комуністична Партія натхненник і організатор об'єднаної руху українського народу за утворення СРСР», стор. 13-14).

В цьому ж маніфесті написано й таке:

* В. Мартос: «Чи була Українська Національна Революція в 1917 р.» («Свобода», ч. 193, 18 жовтня 1966 р.); В. Трембіцький: «До 40-ліття дипломатичних зносин Української Держави 1918-1921 р.» («Вісник», ч. 4, 1958, стор. 9-13, ч. 5, 1958, стор. 15-16).

«...Ця двозначна політика, що позбавляє нас можливості визнати Раду, як повноважного представника трудящих і експлуатованих мас Української республіки, довела Раду найостаннішим часом до кроків, що означають знищення всякої можливості угоди» (Там же).

Кожне визнання є ознакою формальної рівності з новою державою, привітання її в сім'ї вільних народів та виявом готовості співпраці, починаючи обопільною виміною своїх дипломатичних представників. Тим часом Рада Народних Комісарів виступила з ультимативними вимогами, які різко заперечували суверенні права України. Історія не знає подібного випадку, щоб в одному документі було визнання нової держави і, рівночасно, оголошення воєнних операцій для ліквідації її уряду.

Найкращою оцінкою цього маніфесту і ультиматуму була відповідь Генерального Секретаріату з 5 (18) грудня 1917 року:

«Генеральний Секретаріат в заяві Народних Комісарів про те, що вони визнають *Українську Республіку*, вбачає нещирість або ж суперечність самим собі. Неможливо одночасно визнавати право на самоозначення «аж до відокремлення» і в той же час робити грубий замах на це право, накидаючи свої форми політичного ладу, як це робить Рада Народних Комісарів Великоросії що до Народної Української Республіки» (Д. Дорошенко: «Історія України», т. I, стор. 216-217).

Сергій Шелухин в статті «Доба Центральної Ради» так оцінює цей маніфест:

«...Як бачимо, Советська влада на словах начебто визнає Українську Народну Республіку за суверенну державу, коли каже про її уряд, то касує це визнання, а вимагаючи держати своє озброєне військо та свою червону гвардію в Україні, вже яскраво визначала, що ніякої державності вона в Україні на ділі не визнає. Про це ж свідчить і претенсія втручання у внутрішнє життя в Україні та в її внутрішній лад. Так у большевиків їх слово завжди розходиться з дійсністю і треба вважати тільки на реальність, на діло» («Вільна Україна», збірник, ч. 52, стор. 29-49).

Визнання одною державою іншої держави відбувається між самостійними, незалежними державами. Нема визнання між федерацією і державою, що входить до її складу. Це вже правно оформлюється союзним або федеративним договором та основним законом, чи конституцією федерації. В засаді складові республіки не мають міністерства закордонних справ, дуже рідко трапляється, що мають міністерства закордонних справ із дуже вузьким обсягом діяння. Наприклад, може бути Генеральний Секретар міжнаціональних справ (для зв'язків тільки з народами Росії).

Твердження деяких, що «одною з перших», які визнали Українську Народну Республіку «де юре», «була Советська Росія, в склад якої до

1917 р. входила більшість території України» — може певною мірою збаламутити читачів, начебто Советська Росія дійсно була прихильно наставлена до самостійності України («Вісник», 1958, ч. 4, стор. 10).

З нагоди відзначення 50-ліття Української Державности дуже часто підкреслювано, що Україна вже на основі проголошення Третого Універсалу стала самостійною державою. Автори таких тверджень покликаються на советських істориків, які в різних своїх публікаціях це зазначували. Большевицькі твердження виправдані тільки з погляду пропаганди. З погляду права та історичної дійсності твердження, що РНК Советської Росії визнала самостійність Української Народної Республіки, має таке саме значення, як твердження, що УРСР є суверенною державою, що вона добровільно передала виконання своїх суверенних прав урядові ССРСР, що її союз з ССРСР є добровільний, з правом кожночасного виходу з нього.

Англійські історики самостійність Української Народної Республіки після проголошення Третього Універсалу 20 листопада 1917 року називають «self-governing under the Russian roof».

Вже згаданий ультиматум Ради Комісарів започаткував першу большевицьку інвазію України. Скликаний до Харкова Перший З'їзд Рад, який навіть за большевицькими джерелами нараховував 180 (або, як деякі подають загальною, «около 200») депутатів, не мав представників від селянства, а тільки від московського робітництва, головню з Донецько-Криворізької області, тому в жодному випадку не міг бути виявом волі цілого працюючого народу України.

Цей з'їзд мав за мету створити паралельний до Центральної Ради большевицький уряд України. Назвавши його «Всеукраїнським», головний організатор цього з'їзду Й. В. Сталін хотів надати йому характер суверенного органу українського народу, єдиного уповноваженого рішати про устрій державного життя України. Таким способом большевики маскували свою інвазію, мовляв, це внутрішня справа самих українців, а вони тільки «помагають». Цей з'їзд схвалюючи постанову «про організацію радянської влади на Україні», «про самовизначення України», проголосив Україну частиною Російської Федерації, що було згідне з напрямними большевицької політики в той час.

До б) Для заіснування будь-якої держави є конечне визначення території, на якій буде діяти влада цієї держави. Вишинський твердив: «Кожний знає, що територія є необхідним складником кожного роду держави. Без докладно означеної території не може існувати жодна держава». Тому Конституція ССРСР, в статті 18, постановляє, що територія союзних республік не може бути змінювана без їх згоди. Таку постанову вміщено в конституції тільки тому, щоб формально (для пропаганди) представляти союзні республіки ССРСР як (хоч би) півсуверенні держави.

Справі докладного визначення української національної території та проведення границь Центральна Рада не приділювала належної уваги.

У Першій і Другій Універсалах подається тільки назву «Україна», без докладного означення її національної території.

Щоправда, на Українським Національнім Конгресі в Києві 19 квітня 1917 р. був доклад Валентина Садовського «Про територію автономної України». Прелегент подавав такі межі України: західнім кордоном має бути Люблинська і Гродненська губернії, південно-східнім — Кубань, північним — Прип'ять, південним — Озівське і Чорне море без південного Криму.

Проти цього заперечував один з депутатів з Одеси, домагаючись включити Крим до України. (Там діяли самостійники і люди дивилися на багато справ інакше, ніж наші автономісти). (Р. Млиновецький: «Про що історія мовчить», стор. 125).

Також на Селянському З'їзді 10-16 червня 1917 року було висунуено справу Криму, який безумовно треба приєднати (включити) до України, але це питання Президія З'їзду не взяла до уваги.

В угоді Центральної Ради з представниками Тимчасового Правительства (Керенський, Терещенко і Церетеллі) не було визначено границь автономної України, що спеціально підкреслював відомий російський правник Нольде, як необхідність до заіснування держави.

Також у проєкті «Статуту вищого управління України», виготовленим Центральною Радою з датою 29 липня 1917 р., не визначено території України, що надавало самому статуту характер політичного, тільки декларативного, акту. Про це пише проф. Д. Дорошенко в «Історії України» (т. I, стор. 126) так:

«Перш за все в Статуті зовсім не було окреслено території, яка обхоплювалась поняттям «України».

Зроблено було це, можна думати, з розумом. Як оповідає М. Грушевський, «територія українська представникам Тимчасового Правительства і неукраїнській демократії представлялась дуже неясно...

... Вони з одного боку просили і радили не розширяти території поза безперечну національну область, а з другого боку — надати території України певні заокруглені форми, географічну і економічну одностайність і для того, наприклад, включити в українську територію Бесарабію тощо, аби не вилучати їх в особні автономні області. Та на цю зовсім слушну й мудру, з погляду інтересів України, пораду представники Центральної Ради відповідали, що «всякий додаток неукраїнської території вони вважають некорисним для українського життя, а в усякім разі ставлять це в залежність від ясної волі самої заінтересованої людности».

«Фатальність такого погляду виявилась дуже скоро, коли в слідуючій, 1918-му році довелося практично встановлювати кордони Самостійної України! Отже в самім Статуті територія не була окреслена для того, щоб мати пізніше вільну руку при установленні границь автономної України» (підкреслення мое, — М. М.).

Щойно затверджена 17 серпня 1917 р., «Тимчасова Інструкція для Генерального Секретаріату Тимчасового Правительства на Україні» (в ст. 2) означає автономну територію України:

«Повновласти Генерального Секретаріату поширюються на губернії: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську і Чернігівську, за виїмком мглинського, суразького, стародубського і новозибківського повітів. Вони можуть бути поширені і на інші губернії, чи частини їх, в тім разі, коли утворені в цих губерніях, на підставі постанови Тимчасового Правительства, земські установи висловляться за бажаність такого поширення» (там же, стор. 128; підкреслення моє, — М. М.).

Після большевицького перевороту Центральна Рада постановою від 13 листопада 1917 року «рішила поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на одмежовану територію України, де більшість населення є українці, а саме: Херсонщину, Катеринославщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини» (Там же, стор. 174).

Але три дні пізніше у своїй відозві Генеральний Секретаріат України подав, що його компетенція поширюється на губернії з більшістю українського населення, а саме — на Херсонщину, Харківщину, Катеринославщину і Таврію (без Криму). Про південні частини Курщини, Вороніжчини та Холмщини, як про українські території, ця відозва не згадує.

У Третім Універсалі від 20 листопада 1917 року за українську територію проголошено такі губернії: Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Катеринославська, Херсонська і Таврія (без Криму).

Про прилучення інших територій, як ось частину Курщини, Вороніжчини, Холмщини та інші землі (їх назв не подано, але можна розуміти, що також частину Бесарабії, частину області Війська Донського, а може Крим) має в майбутньому задецидувати «організована воля народів», себто — згадані території зараховано як українські тільки умовно і це дало Троцькому нагоду під час переговорів в Берестю говорити про «польськість» Холмщини, а частини Курщини і Вороніжчини, за виїмком російсько-українських переговорів за Гетьманщини, навіть з боку українців не було домагання прилучити до української держави.

Большевики в своїх ухвалах взагалі не згадували і не визначували території «советської» Української Народної Республіки. Вони намагалися якнайдовше взагалі обминати питання про визначення кордонів між Україною і Росією. Натомість, коли це було їм корисне, покликувались на Третій Універсал Центральної Ради, який, напр., не включував Криму до української території. (Нота Народного Комісара Закордонних Справ РСФСР Чичеріна до німецького уряду від 22 квітня 1918 р. в справі Криму).

Використовував це і Троцький під час переговорів у Берестю і заявляв про непевність кордонів української держави, а доки не визна-

чено меж України, Центральна Рада, мовляв, не може скласти договору з Центральними Державами.

Якраз в той час, коли представники Центральної Ради вели переговори в Берестю Литовським із Центральними Державами, а сама Центральна Рада стала на платформі повної незалежності України від Росії, на окраїнних територіях «советської української республіки» твориться т. зв. «обласництво», себто повстають льокальні советські обласні республіки, які мають повну підтримку з боку Ради Народних Комісарів РСФСР.

Подібне «обласництво» розвинулося також на російських теренах, де постають республіки Казанська, Калужська та Московська, очолені Радами Народних Комісарів. На російській території вони не були бажані, тому їх незабаром зліквідовано. Натомість на Україні вони проіснували довгий час. І так:

I. Дня 27 січня 1918 р. оформилася *Донецько-Криворізька Республіка*, яка підпорядковувалась безпосередньо Раді НК РСФСР, хоч територія належала до України.

Її урядовий вісник «Донецкий Пролетарий» писав, що *єдиний в економічному відношенні Донецький басейн повинен бути одним і політично, себто — належати до РСФСР. Включення його до складу України нібито порушувало принцип самовизначення російського населення Донбасу.*

«Донецкий Пролетарий» поміщував декрети і розпорядження РСФСР, які ставали обов'язковими без особливих підтверджень уряду Донецько-Криворізької Республіки. В лютому 1918 р. Наркомюст Донецько-Криворізької Республіки офіційно проголосив, що *в межах Донецької республіки Рад є чинними загальноросійські закони.*

Ця республіка була зліквідована щойно рішенням ЦК РКП(б) з 19-го лютого 1919 року.

II. Наприкінці січня 1918 р. утворилася *Одеська советська республіка* на чолі з Радою Комісарів, які рішили підпорядкуватися Раді НК РСФСР і ЦВК України.

III. *Миколаївська Повітова Соціалістична Трудова Комуна*, очолювана Радою Народних Комісарів у складі 15 осіб.

IV. Були ще *Раднаркоми в Луганську і Старобільську.*

На доказ підтримування РНК РСФСР «обласництва» на Україні, знаходимо таку замітку в «Історії держави і права Української РСР» стор. 75:

«Слід зауважити також, що шкідливі обласницькі тенденції взагалі не зустрічали ще в той час належної відсічі. Про це свідчить хоч би й те, що офіційальний орган Українського Радянського уряду «Вестник УНР» визначає за нормальне «окреме об'єднання» не тільки *Донкривбасу*, але й *Одеси*, з прилягаючими до неї частинами сусідніх губерній» (підкреслення мое, — М. М.).

Щойно тоді, коли большевики закріпили свої позиції на Україні, обласництво було зліквідоване.

До в) Советська УНР не мала права на незалежну економіку, бо для перемоги соціалізму, мовляв, треба створити інтернаціональну єдність капіталу і взагалі економічного життя, політики й науки.

Не зважаючи на те, що Народний Секретаріат УНР мав секретаріати промисловости, фінансів, продовольства і земельних справ, вже 6 січня 1918 р. створено Південно-обласну раду народного господарства, яка фактично була відділом ВРНГ (ВСНХ) РСФСР, фінансована Москвою. Очевидно, кадри і спеціалістів спроваджувано з РСФСР. До обласної ради Народного Господарства належали земельні справи, промисловість, націоналізація промисловости тощо. Наприклад, націоналізацію підприємств України проводив не Народний Секретаріат УНР, а Раднаком РСФСР і ВРНГ РСФСР.

До г) Пролетарський інтернаціоналізм приводить до стирання національних перегородок, він прямує до повного злиття робітників і селян усіх націй світу в єдину світову соціалістичну республіку. Постання націй і розвиток національної культури — це, мовляв, витвір буржуазного устрою і послідовний вияв боротьби проти всякого національного гніту.

»Національний характер, національна самосвідомість волелюбного українського народу розвивалась в процесі багатовікової боротьби за незалежність проти численних ворогів: татар, турків, польсько-литовської шляхти.

Боротьба з такими сильними противниками вимагала крайньої напруженості духових і фізичних сил, що породила такі риси характеру українського народу, як стійкість і мужність, любов до рідної землі й готовість йти на жертви заради її процвітання, трудолюбивість, поетичність і гумор. Національна самосвідомість дала поштовх для розвитку української національної культури» (Ю. А. Білан: «Утворення СРСР», стор. 16).

Автор не зарахував до ворогів українського народу москалів або «великоросів», але на стор. 21 цитує слова Леніна:

«В Росії, де до пригноблених націй належить не менше як 57% населення, понад 100 мільйонів, — де ці нації населяють переважно окраїни, — де частина цих націй культурніша, ніж великороси, — де політичний лад відзначається особливо варварським і середньовічним характером...»

Також у статті «Про національну гордість великоросів» Ленін подав таку характеристику царського деспотизму:

«...Бо царизм не тільки пригноблює ці 1/10 населення (Великоросії) економічно і політично, але й деморалізує, принижує, обезчещує, простигає його, привчаючи до гноблення чужих народів, привчаючи при-

кривати свою ганьбу лицемірними, ніби патріотичними фразами» («Ленін про Україну», стор. 408).

У «соціалістичному суспільстві» твориться спільність економічних інтересів всіх класів при «рівності всіх націй» та «добровільності» об'єднання, а це доводить до злиття націй та до створення інтернаціональної культури. Відомий і лозунг, що культура має бути національна по формі, а інтернаціональна по змісту.

Ленін говорив, що нація не може існувати без спільної мови. Наприклад, російська нація склалася з таких слов'янських племен, як кривичі, в'ятичі, сіверяни, новгородці, і таких неслов'янських племен, як фіно-угорські, балтицькі, тюрські, що *асимілювались і поступово засвоїли російську мову і культуру*. Його бажанням було, щоб Російська імперія перетворилася на одну соціалістичну державу, в якій національні меншини засимілюються і будуть вживати одної спільної мови, російської, що стане мовою пролетаріату. Перевага російської культури та російського пролетаріату каже вірити, що в процесі асиміляції і зближення (або злиття) націй, російська мова і культура повинна стати інтернаціональною (Ленін: «Критичні замітки з національного питання» у «Ленін про Україну», стор. 303-333).

Подані цитати показують, що право на окрему національну культуру українського народу більшовики могли узнавати тільки як переходове явище до часу закріплення ССРСР.

БОЛЬШЕВИЦЬКА УКРАЇНА У ФЕДЕРАЦІЇ З РОСІЄЮ

Як подано вище, I Всеукраїнський З'їзд Рад у Харкові 25 грудня 1917 року проголосив радянську (советську) владу на Україні і її федерацію з Росією. Цією формою федерації більшовики прикривали свою інвазію на Україну. Комуністична Партія протиставилась будьякій федерації, бо це, мовляв, розпорошувало б сили пролетаріату. Процес розпаду царської Росії і творення на її руїнах самостійних держав примусили РКП(б) змінити своє становище, бодай на перехідний час, для пропаганди. У серпні 1917 р. Ленін висуває федерацію, як форму державного устрою багатонаціональної Росії. На III Всеросійському З'їзді Рад в січні 1918 р. в докладах «Чергові завдання советської влади» і «Проект програми РКП(б)» він висвітлив основи *соціалістичної федерації*, опертої на національних принципах, на добровільності та рівності держав, що об'єднуються. Сам тип соціалістичної держави «радянська республіка», або «советская республика», є вже формою федерації, бо управляють нею ради (совети) на засадах демократичного централізму.

Про демократизм ССРСР не можна й говорити, не зважаючи на те, що більшовики дуже часто вживають цей вираз. Формою правління в ССРСР є *диктатура пролетаріату*, яку виконує Комуністична Партія, як найвищий орган і речник зорганізованого пролетаріату. Партія залишається надалі російською, єдиною, неділимною і диктаторською.

Професор Афердрос подає таку дефініцію федерації:

“Der Staatenbund ist eine auf Grund eines Völkerrechtlichen Vertrags bestehende Verbindung souveräner Staaten, bei der wenigstens einzelne politische Angelegenheiten durch Bundesorgane geregelt werden.

Der Staatenbund is somit eine organisierte politische Staatenverbindung. Er besitzt regelmässig *neben den Gliedstaaten* Völkerrechtssubjektivität, da die gemeinsame Aussenpolitik durch Bundesorgane besorgt wird” (A. Verdross: “Völkerrecht”, 279).

Ю. А. Білан також за федерацію вважає «таке об'єднання держав, при якому держави, що об'єднуються, створюють нове державне утворення: у федерації встановлюється єдине союзне громадянство і створюється єдина союзна армія» (Ю. А. Білан: «Утворення СРСР», стор. 47).

Згідно з поданими дефініціями, для постанови федерації є конечний договір між державами, які цю федерацію утворюють. Цей договір визначає компетенцію федерального уряду або, як говорить дефініція, «третього державного утворення».

Такого договору між українською і російською республіками не було. Резолюції I Всеукраїнського З'їзду Рад в Харкові з 25 грудня 1917 р. про проголошення радянської (советської) влади на Україні та її федеративний зв'язок з Росією, мають характер загальниковий і пропагандивний. В них немає постанов про федеральні установи, ані про їх компетенції. Не було також нового державного утворення, складовими частинами якого мали стати Українська і Російська республіки. До того ж у той час Росія не була ще проголошена федеративною республікою, хоч у різних відозвах уживано назву «Російська Федерація», або саме «Федерація». Формальне проголошення Російської республіки федерацією наступило на III Всеросійському З'їзді Рад (Советів) 15 січня 1918 року в резолюції «Про федеративні установи Російської республіки», і 18 січня 1918 року в «Деклярації прав трудящого і експлуатованого народу»:

«Російська Соціалістична Радянська Республіка утворюється на основі добровільного союзу народів Росії, як федерація радянських республік цих народів» («Комуністична Партія за утворення СРСР», док. 38, стор. 1).

«Росія оголошується Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Вся влада в центрі і на місцях належить цим Радам.

Радянська Російська Республіка утворюється на основі вільного союзу вільних націй, як федерація радянських національних республік» (там же, док. 39, стор. 1 і 2, стор. 45).

Аналізуючи ті ухвали, треба ствердити, що центральні органи Російської республіки стали одночасно центральними органами Федерації. Російська республіка стала федерацією, а Українська республіка її складовою частиною, не на засадах федеративної рівності, тільки на засадах автономного підпорядкування. Доказом цього є призначення

Сергія Орджонікідзе, як надзвичайного комісара в Україні, для «об'єднання діяльності большевицьких організацій» з дуже широкими, просто диктаторськими, повновластями. Ось форма цієї повновласти:

»19 грудня 1917 (1 січня 1918)

Тов. Сергій Орджонікідзе призначається тимчасовим Надзвичайним комісаром *Району України* для об'єднання дій *функціонуючих там радянських організацій у всіх галузях їх роботи* (військової, продовольчої, банкової та ін.).

Затверджено.

Ленін вр.«

(«Ленін про Україну», стор. 446)

У повновласті, як бачимо, не вживається назви «Української Народної Республіки», тільки «*район України*», нема згадки про «уряд» чи «Народний Секретаріат», а тільки про «об'єднання діяльності», що в большевицькому слівнику означає «централізувати» чи підпорядкувати на засаді «демократичного централізму».

Натомість Володимир Петрович Затонський, як представник Української республіки, був прийнятий до Ради НК РСФСР (тоді ще Російської республіки) з *ухвальним голосом у справах, що стосуються до України, і з дорадчим голосом в інших справах*. (З протоколу РНК РСФСР, 9 січня 1918 р., док. 35).

Не було визначено і компетенції центральних органів Федерації, а в слід за тим не було ясно з'ясовано, які ділянки державного управління залишаються для самостійного виконування українським урядом. Щоправда, в резолюції I З'їзду Рад говориться:

»Тимчасовому Центральному Виконавчому Комітетові України доручається негайно поширити на території Української республіки *всі декрети та розпорядження Робітничо-Селянського уряду Федерації, що мають спільне для всієї Федерації значення, — про землю, про робітничий контроль над виробництвом та про цілковиту демократизацію армій*» (підкреслення мое, — М. М.).

Виходило б, що поза тими трьома згаданими галузями все залишено для українського уряду. Але разом з успіхом большевицьких військ, на окупованих теренах України поширювано російські декрети та розпорядження майже зі всіх ділянок державного управління.

Утворений 30 грудня 1917 року Народний Секретаріат Української Народної Республіки не мав секретаріату закордонних справ. «Історія держави і права Української РСР» пояснює це тим, що ЦВК Рад України вважав, що *зовнішньо-політичні функції здійснюватимуть органи Федерації* (стор. 79). Коли в Берестю Литовським Троцькому було потрібно висунути проти делегації Центральної Ради другу, «також українську», делегацію від советської України, то постанову про вислання до Берестя Медведева, Шахрая і Затонського схвалив не Народний Комісаріат Закордонних Справ РСФСР, а Центральний Виконавчий Комітет Рад України:

»Постанова Центрального Виконавчого Комітету Рад України про посилку делегації для спільної участі з делегацією РСФСР у мирних переговорах у Бересті.

11 січня 1918 р.

1. Голову Центрального Виконавчого Комітету т. Медведєва, народного секретаря у військових справах т. Шахрая і народного секретаря освіти т. Затонського делегувати до Бреста для участі в мирних переговорах між Російською республікою, з одного боку, а Австро-Угорщиною, Болгарією, Німеччиною і Туреччиною, з другого боку, як повноважних представників Робітничо-Селянського уряду Української республіки.

2. Доручити зазначеним товаришам, діючи в складі мирної делегації Російської Федерації, заявити, що ніякі зобов'язання, якими від імені українського народу зв'яже Україну буржуазна українська Центральна Рада, не будуть визнані ні Робітничо-Селянським урядом України, ні трудящими масами її» («КП за утворення СРСР», док. 36, стор. 41).

Був це московсько-більшевицький пропагандивний трюк, щоб демонструвати Центральним Державам, що в імені Української республіки може укладати міжнародні договори тільки більшевицький »робітничо-селянський уряд« у Харкові.

В лютому 1918 р. Народний Секретаріат в Харкові домагався, щоб Народний Комісар закордонних справ РСФСР прислав на Україну свого уповноваженого (представника), який входив би до РНК УНР. Але нема згадки про те, що це домагання було зреалізоване під час першої більшевицької окупації України.

Розпочинаючи військові дії проти України, більшовики іменували народного комісара Антонова-Овсієнка головнокомандуючим Півдня, як у військових справах, так і по боротьбі з »контрреволюцією«. Не зважаючи на те, що Народний Секретаріат УНР мав такі секретаріати, як військових справ, пошт і телеграфу та шляхів сполучення, Антонов-Овсієнко запроваджував, як обов'язуючі на теренах України, декрети і розпорядження Російської республіки, навіть без порозуміння з »українським урядом«. Важливіші пости у згаданих ресортах обсаджував своїми людьми, які відмовлялися виконувати накази навіть народних секретарів УНР без згоди Главкома (Антонова-Овсієнка), що довело до численних скарг на нього до Леніна, який з тактичних мотивів наказував шанувати »всякий суверенітет«.

Як приклад, подаємо »Телеграму В. О. Антонові-Овсієнку« від 21-го січня 1918 р.:

»Тов. Антонов! Я одержав від ЦВК (харківського) скаргу на Вас. Дуже шкодую, що мое прохання до Вас дати пояснення не дійшло до Вас. Будь ласка, швидше зв'яжіться зі мною прямим проводом — одним чи двома, через Харків, щоб ми могли поговорити з Вами до ладу і вияснити справу як слід.

Ради бога, докладіть всіх зусиль, щоб усі і всілякі тертя з ЦВК (харківським) усунути. Це архіважливо в державному відношенні.

Ради бога, помиріться з ними і визнайте за ними всілякий суверенітет. Комісарів, яких Ви призначили, дуже прошу Вас зняти.

Дуже й дуже сподіваюсь, що Ви це прохання виконаєте і абсолютного миру з Харківським ЦВК досягнете.

Тут потрібний архітакт національний.

Ваш Ленін«.

(«Ленін про Україну», стор. 459)

Рівночасно з большевицькою армією напливав на Україну керівний російський апарат, який почав запроваджувати в дію російські декрети та розпорядження. Спочатку ЦВК Рад України просто копіював російські закони і оголошував їх, як видані українським урядом. Цей короткий час можна назвати «рецепцією російського большевицького права» на Україні.

Як приклад такого законодавства можна згадати постанову ЦВК Рад України від 18 (31) грудня 1917 р. про створення *Всеукраїнського Військово-Революційного Комітету*, який мав керувати *найгострішими формами боротьби з експлуататорами, контрреволюцією та збройним придушенням їх опору*. Ревкоми (уживана скорочена назва) були наділені широкими повноваженнями щодо боротьби з протирадянськими силами. Всеукревком складався із секретарів, внутрішніх і військових справ, представників штабу Червоної Гвардії і штабу Північного Загону, отже був монолітний у партійному відношенні. Фактично був відділом Російського Центрального Військово-Революційного Комітету (Центрревкому); призначування комісарів відбувалося з центру.

До компетенції Ревкомів належало виключне право арештів і обшуків, зі зброєю ліквідувати ворожі вилазки, віддавати винних до революційного трибуналу, який присуджував позаочні засуди (вироки), даліше боротьба з пияцтвом та торгівлею спиртними напоями, а вкінці ревком виконував функції воєнного комісара.

В дійсності до ревкомів наплило дуже багато кримінальних і злочинних елементів, які тероризували ціле населення, допускаючись численних злочинів.

Це викликало протести з боку місцевих рад проти їх «діяльності» з вимогами їхньої ліквідації, що однак в звітному періоді не наступило.

«Щоб послідовно проводити ленінську політику всебічного зміцнення федеративного зв'язку Радянської України з Радянською Росією», Народний Секретаріат Рад України видавав загальні постанови, напр., що всі накази народного комісара пошт і телеграфу РСФСР набувають автоматично чинності на території України; що управління залізничним транспортом є централізоване («Вестник УНР» від 5 січня 1918 р.).

Пізніше для правосильного запровадження законів РСФСР на терені України вистачала їх публікація у «Вестнику УНР» або в «Донецком Пролетарии», із заміткою про запровадження їх у дію на території України. (Наприклад, про запровадження у дію декрету РНК Росій-

ської республіки від 7 листопада 1917 р. про державну монополію), або тільки сама публікація (наприклад, декрет РНК Росії від 14 січня 1918 р. про комісії для неповнолітніх та про запровадження російського правопису).

Таким способом в Україні набували безпосередньої чинности закони РСФСР з усіх ділянок державного управління:

а) *декрети про землю:*

»Про припинення угод по продажу й заставі міських будинків« від 14 грудня 1917 р.

»Про перехід землі в розпорядження земельних комітетів« — від 5 листопада 1917 р.

»Про соціалізацію землі« — від 19 лютого 1918 р.

б) *декрети про промисловість:*

»Про націоналізацію підприємств« — від 15 грудня 1917 р.

»Про 8-годинний день праці« — від 29 жовтня 1917 р.

»Про забезпечення від хвороби« — від 22 грудня 1917 р.

»Про скасування нічної праці для юнаків« — від 29 жовтня 1917 р.

в) *декрети з кримінального права:*

»Про боротьбу зі саботажем вищих поштово-телеграфічних чиновників« — від 9 листопада 1917 р.

»Про боротьбу з буржуазією та її агентами, що саботують справу постачання продовольством армії« — від 11 листопада 1917 р.

»Про боротьбу зі спекуляцією« — від 15 листопада 1917 р.

»Про придушення контрреволюційного повстання буржуазії« — від 30 листопада 1917 р.

»Про саботаж чиновників міністерства продовольства« — від 5 грудня 1917 р.

г) *декрети з ділянки місцевого самоврядування:*

»Про організацію місцевого самоврядування« та

»Про права та обов'язки Рад« — від 24 грудня 1917 р.

Народний Секретаріят Рад України мав у своєму складі *секретаріят продовольства* (постачання), це однак не перешкодило Раді Народних Комісарів РСФСР «для подолання продовольчої кризи, особливо гострої в Росії — створити в Харкові *обласний продовольчий Комітет Півдня Росії з надзвичайними повноваженнями, розпорядження якого в продовольчих справах вважались обов'язковими для представників Народного Секретаріату України.*

На початку 1918 р., на Україні ширилось і підтримувалось РНК РСФСР «обласництво», обласні Ради Народних Комісарів (Донецько-Криворізька, Одеська, Миколаївська), а навіть районні ради (Чистятівська, Дружківська, Зінківська та інші) схвалювали рішення про негайне проведення в життя всіх декретів РСФСР на їх теренах тим більше, що «Вісники законів» РСФСР пересилалися також по всіх губерніях України.

Цих кілька декретів подано на доказ, як більшовики намагалися провести уніфікацію свого законодавства на цілій території колишньої російської імперії, а спеціально на Україні. У їхній діалектиці це звучить, що російський народ «помагав трудящим» України зміцнювати ленінську дружбу народів.

САМОСТІЙНА УКРАЇНЬСЬКА СОВЕТСЬКА ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

Дня 3 березня 1918 р. Росія (РСФСР) підписала з Центральними державами в Бересті Литовський мировий договір, яким визнала незалежність Української Народної Республіки і її уряд, Центральну Раду, зобов'язалася відтягнути свої війська з України та припинити всяку ворожу пропаганду проти української держави і її установ. На IV Всеросійському Надзвичайному З'їзді Советів (Рад) 14 березня 1918 р. цей мирний договір був ратифікований.

Ці події вплинули на те, що мусіло наступити формальне зірвання федеративних зв'язків України з Росією. II Всеукраїнський З'їзд Рад, що відбувся в Катеринославі 16-20 березня 1918 р., в резолюції «по поточному моменту з висловленням упевненості в тому, що федеративні зв'язки між Радянською Україною і РСФСР знову будуть відновлені» дня 18 березня 1918 р. — проголосив, що Україна припиняє федеративний зв'язок з Російською федерацією і стає самостійною.

Цю резолюцію попередили «наказ Центрального Виконавчого Комітету (ЦВК) Рад України про Брестський мир, даний делегації на IV Всеросійський Надзвичайний З'їзд» від 8 березня 1918 р., та «Деклярація Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад і делегатів IV Всеросійського З'їзду Рад від радянських організацій України» із 16 березня 1918 р., в яких подано причини, що *приневолюють український уряд формально проголосити самостійність України*. З уваги на існування на території України (в межах III і IV Універсалів) обласних советських об'єднань, вони стали автономними одиницями в рамках Української Федерації. Офіційна назва більшовицької України була: «Українська Советська Федеративна Республіка», хоч уживано також назви «Українська Робітничо-Селянська Республіка», або саму назву «Україна». Вісник законів виходив під старою назвою «Вестник УНР».

У зв'язку з проголошенням самостійності Української Советської Федеративної Республіки треба згадати про вислання українським урядом, який у той час був змушений перенестися до Таганрогу, надзвичайного посольства до Москви у справах:

- а) декларації незалежності Української республіки;
- б) укладення договору між советськими федераціями Українською і Російською, та
- в) урегулювання фінансових і економічних взаємовідносин між обома республіками.

Посольству, що складалося із 3 осіб (М. О. Скрипник, Ю. М. Коцюбинський і М. Я. Врублевський), видано дуже широкі повновласті, а саме:

»Іменем Української Робітничо-Селянської Республіки

Робітничо-селянський уряд України — Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Робітничих, Селянських та Солдатських Депутатів та Народний Секретаріат Української Народної Республіки уповноважує Надзвичайне Повноважне Посольство декларувати самостійність Української Советської Федеративної Республіки перед Урядом Російської Советської Федеративної Республіки і вести переговори з Радою Народних Комісарів відносно заключення договору між обома Советськими Федераціями — Російською та Українською.

Надзвичайне повноважне посольство складається з Голови Народного Секретаріату, Секретаря Закордонних Справ Миколи Олексійовича Скрипника, Народного Секретаря Внутрішніх справ Юрія Михайловича Коцюбинського та Народного Секретаря Освіти і Міжнародних Справ Миколи Явтуховича Врублевського.

Вище зазначені члени Надзвичайного Повноважного Посольства мають право від імені Робітничо-Селянського Уряду України складати заяви та підписувати договори, обов'язкові для держави Української.

Голова Центрального Виконавчого Комітету Всеукраїнської Ради Селянських та Робітничих депутатів: В. Затонський вр.

За Секретаріат, Народні секретарі: Л. Коробчук вр.

Ю. Лапчинський вр.

С. Косіор вр.

В. Шахрай вр.

Р. Гальперін вр.«.

(«Український Історичний Журнал», ч. 5, 1963, стор. 16)

3-го квітня це посольство було прийняте на засіданні Ради Народних Комісарів під головуванням В. І. Леніна. На цьому засіданні обговорювалось, як перше питання, декларацію незалежності України і в результаті видано, зредаговану Г. В. Чичеріним, резолюцію такого змісту:

»Беручи до відома декларацію Надзвичайного посольства Народного Секретаріату України і постанову 2-го Всеукраїнського З'їзду Рад Робітничих, Селянських і Солдатських Депутатів про оголошення Української Народної Республіки самостійною федеративною Радянською Республікою, Рада Народних Комісарів шле свій палкий братерський привіт Робітничо-Селянському Урядові, Народному Секретаріатові і Центральному Виконавчому Комітетові Рад Робітничих, Селянських і Солдатських Депутатів України.

Змушені тими тяжкими умовами, які дістали вичерпну характеристику в резолюції Московського Надзвичайного З'їзду Рад, вступити в договір, відповідно до мирного трактату з центральними державами, з Київською Радою, Радянський уряд Росії висловлює своє захоплене співчуття героїчній боротьбі трудящих і

експлуатованих мас України, які в даний час є одним з передових загонів всесвітньої соціальної революції.

Рада Народних Комісарів висловлює свою непохитну впевненість в тому, що близько той час, коли революційні маси України, рука в руку з пролетаріатом і селянством Росії, підтримані революційним пролетаріатом всього світу, вийдуть переможцями з боротьби проти імперіалістичного і капіталістичного гніту, за повне визволення робітничого класу і за соціалізм.

3 квітня 1918 р.

Голова РНК

В. Ульянов (Ленін)«.

(«Ленін про Україну», стор. 466)

Під час перебування «українського посольства» в Москві трапилася, гідна згадки, подія. Голова ЦВК Рад України В. Затонський був викликаний Донською Радою Народних Комісарів до Ростова, де відбулася нарада в справі військової і фінансової співпраці Дону й України. Затонський хотів про цю нараду повідомити Скрипника в Москві, а не знайшовши його в Кремлі, надіслав телеграму комісареві національних справ Сталінові з проською передати її зміст М. Скрипникові. В телеграмі говорилося, що «в повітрі носиться ідея створення «Федерації Південних Радянських Республік». Це дуже обурило Сталіна і він того самого дня дав таку відповідь Затонському:

«Я рішуче протестую проти Вашої політики втягування Донської області у війну з Німеччиною. Ніякого військового союзу південних республік і ніякої їх спільної монети не повинно бути і не буде. Ми вже дали Донському Ревкому директиву виставити прикордонну варту на західному кордоні, і він це зробить. Ми всі тут вважаємо, що ВЦК Ук (України) повинен, і морально зобов'язаний, залишити Таганрог і Ростов. Досить гратися в уряд і Республіку, здається досить, пора кинути гру.

Прощу передати копію цієї записки Надзвичайному Комісару Серго (Орджонікідзе), Донському Ревкому і ЦВК Ук.

Нарком Сталін«.

Обурений формою відповіді Сталіна, а спеціально висловом «досить гратися в уряд і республіку», В. Затонський доручив посольству «вжити відповідних заходів» у Москві. Дня 6 квітня посольство вручило урядові Російської Федерації офіційний протест проти виступу Сталіна:

«Ми мусимо заявити найрішучіший протест проти виступу Наркома Сталіна. Ми повинні заявити, що ЦВК Рад України і Народний Секретаріат мають джерелами своїх дій не те чи інше ставлення того чи іншого Наркома Російської Федерації, а волю трудящих мас України, відбиту в постанові II Всеукраїнського З'їзду Рад... Трудящі маси України ведуть свою боротьбу зі своєю буржуазною контрреволюцією незалежно від того або іншого рішення Раднаркому Російської Федерації, і зривається Радянська влада на Україні зараз багнетами німецьких військ. І якщо хтось має сміливість назвати боротьбу україн-

ської трудящої маси «грою», яку «пора припинити», то самі ці маси, що борються, думають інакше, і ті делегації, які звертаються до нас навіть із зайнятих німцями місцевостей України, підтверджують це, як і та боротьба, яка тепер ведеться нашими військами. Дружнє ставлення, до якого зобов'язалась Рада Народних Комісарів Російської Федерації по відношенню до Української Республіки, вимагає недопущення заяв, які спрямовані на вибух Радянської влади на Україні і прямо допомагають ворогам українських трудящих мас.

Окремі групи і частини Російської Федерації, що від неї відпочковуються (Крим, Дон і т. д.), зараз пропонують Українській Народній Республіці створити «Південну Радянську Федерацію». Але Народний Секретаріат завжди прагнув об'єднати для боротьби з Центральною радою трудящі маси місцевостей, на які зазіхає ця Центральна рада, але ніяк не має наміру втягати в свою боротьбу Російської Федерації або її окремі частини».

Посольство просило «Уряд Російської Федерації зробити необхідні роз'яснення щодо виступу Наркома Сталіна і тим усунути можливі наслідки його виступу, які так шкідливо можуть позначитися на боротьбі трудящих мас України за соціалізм».

(«Український Історичний Журнал», ч. 5, 1963, стор. 22-23)

Нема жодних матеріалів про те, як цей протест був поладований. Звичайно, Ленін вмів знайти відповідну форму, приємливу для обидвох сторін. Можливе й те, що цей протест мав вплив і на долю членів посольства та Народного Секретаріату. Всі вони під час відомих сталінських чисток були зліквідовані, за винятком Врублевського, який загинув влітку 1918 року.

Посольство вело далі переговори про повернення українському урядові дорогоцінностей, які, в наслідок німецького наступу, були вивезені з України (Києва, Полтави, Катеринослава і Харкова) і тепер знаходились у різних відділах Державного Банку Російської Федерації (Москва, Самара, Саратов, Нижній Новгород і Вороніж). Посольство домогалось повернення цих дорогоцінностей українському урядові, однак переговори затягнулися аж до від'їзду членів посольства на ліквідаційну сесію ЦВК Рад України до Таганрогу. Ухвалою про розв'язання ЦВК Рад України і Народного Секретаріату дня 18 квітня 1918 р., закінчила своє існування перша «самостійна Советська Українська Республіка».

ПОДВІЙНЕ ОБЛИЧЧЯ СОВЕТСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до політичних обставин, до зростання національної свідомости неросійських народів та їх змагань до самостійности, большевицька партія, як послідовний орган для збереження цілості російської держави, видавала ухвали, організувала різні з'їзди депутатів працюючих мас, що схвалювали резолюції, у яких підкреслювано суверенні права кожного народу і його «добровільну» пов'язаність із ССРСР.

Усі ті «права» були нібито гарантовані й у конституції ССРСР та в усіх конституціях союзних республік. Про ті «широкі права» розписуються всі большевицькі наукові видання, часописи, їх можна вчитати на транспарентах різних маніфестацій, про них говорить кожний агітатор.

Рівночасно видавано інші закони, інші постанови, чи таємні інструкції, згідно з якими всі конституційні права ставали порожньою буквою закону. Недаром союзні республіки називають *«державами пропагандивного і декоративного характеру»*, бо в дійсності вони є тільки звичайними адміністративними частинами ССРСР.

Це підтверджує ще й така подія. У зв'язку з конференцією в Генуї (договір в Рапалльо) в 1922 р. Російський Комісаріят Закордонних справ порушив питання міжнародного становища України, себто, що тільки він (НКЗС РСФСР) має право заступати всі республіки у міжнародних взаєминах. У той час Україна була оформлена як самостійна республіка, зв'язана з Росією союзним військово-господарським договором із 28 грудня 1920 р. Отже Україна ще мала досить широкі права, бо тільки шість комісаріятів були підпорядковані РНК РСФСР (військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, пошт і телеграфу), решта комісаріятів, в тому комісаріят закордонних справ, залишено українському уряду до самостійного ведення. Згадане домагання Російського Комісаріату викликало формальний протест уряду УССР.

Справу полагоджено тимчасово так, що всі союзні республіки підписали в Москві 22 лютого 1922 р. протокол, на основі якого уповажнено уряд РСФСР заступати їхні інтереси на міжнародній конференції в Генуї та укласти і підписати відповідні договори. Все ж Комуністична партія призначила мішану комісію, щоб прослідити протест уряду УССР. Ця комісія відбула в травні 1922 р. два засідання під головуванням Фрунзе і осудила поступування Комісаріату Закордонних Справ РСФСР, який порушив суверенітет Української Республіки. Заголовок цієї резолюції звучав: «Недопускаємість жодних актів, які в практиці вели б до ліквідації Української Советської Соціалістичної Республіки та до обмеження влади ЦВК, РНК та її центральних органів».

Коли на XI З'їзді РКП(б) в березні 1922 р. (27 березня — 2 квітня 1922 р.) Скрипник критикував політику Комуністичної партії на Україні, порушення нею урочисто проклямованої суверенності України і висловився, що *«нашим лозунгом не може бути єдина і неделима Росія»*, почув зловіщий викрик зі залі: *«Единая и неделимая Коммунистическая Партия»*. З того часу «зоря» Скрипника почала меркнути.

Згадані події дають також образ подвійного обличчя ССРСР — по формі добровільного союзу суверенних республік, а по змісті — єдиної, неделимої російської імперії, під диктатурою Комуністичної Партії. Комуністична Партія негативно ставилась не тільки до самовизначення неросійських народів, а навіть до децентралізації, бо це послаблювало б «соціалістичну державу».

Проголошуючи права народів на самовизначення, аж до відокремлення і утворення самостійної держави, та пропагуючи рівночасно федеративний зв'язок з Росією, большевики не хотіли розв'язати національного питання в Росії. Це гасло вони демагогічно використали для придушення відосередніх рухів, які тоді проявилися серед неросійських народів у цілій своїй могутності.

ВАЖЛИВІШІ ВИКОРИСТАНІ ДжЕРЕЛА

1. Дорошенко Д.: «Історія України» — Доба Центральної Ради, т. I, Ужгород, 1932 р.
2. Христюк П.: «Замітки і матеріали до історії української революції», т. II, Прага, 1921.
3. Млиновецький Р.: «Нариси з історії українських визвольних змагань», 1917-1922 рр. (Про що історія мовчить), т. I. (На правах рукопису, 1961 р.).
4. — «Історія держави і права Української РСР», АН УРСР, Київ, 1961 р.
5. — «Історія Української РСР», т. II, АН УРСР, Київ, 1958 р.
6. — «В. І. Ленін про Україну», Державне в-во політичної літератури, Київ, 1957 р.
7. — «Комуністична Партія — натхненник і організатор об'єднаного руху українського народу за утворення СРСР» (Збірник документів і матеріалів, Державне в-во політичної літератури УРСР, Київ, 1968 р.
8. Таранов А. П.: «Історія конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки», АН УРСР, Київ, 1957 р.
9. Білан Ю. Я.: «Утворення СРСР», В-во Київського Університету, 1960 р.
10. — «Матеріали XXIII З'їзду КПРС», Київ, 1966 р.
11. — «Большая Советская Энциклопедия», т. 50, Москва, 1957.
12. — «Українська Радянська Енциклопедія», т. XVII, АН УРСР, Київ, 1963.
13. — «Визвольний Шлях», ч. XI-XII, 1963 р. Українська Видавнича Спілка, Лондон.
14. — «Український Історичний Журнал», ч. 5, 1963 р. Видавництво «Наукова Думка», Київ, 1963 р.
15. — «Международное право», Издательство «Международные Отношения», Москва, 1964 р.
16. Richard Pipes: "The Formation of the Soviet Union" (Communism and Nationalism), Harward University Press, Cambridge, 1964.
17. Alfred Verdross: "Völkerrecht" — Wien, Springer Verlag, 1959.

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК
ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН
ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ
ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДА-
ВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ
ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Тарас НЕПОКІРНИЙ

З ВОГНЮ У ПОЛУМ'Я

(Знову в Україні, 4)

В Черемхові вже зима — сніг. Кілька днів тому я вернувся з України, де про зиму ніхто й не думав. А тут уже і валянки носять. До нас приходять різні наші люди, що живуть у сусідстві, розпитують про Україну, про різні події. На жаль, я нічого радісного не привіз, самі сумні вістки. Родині розповів про провідника Лютого, про те, як його зловили, судили й засудили. Всі жалували за Лютим, тепер по ньому залишилися тільки його повстанські пісні, що їх він колись сам співав і нас навчив співати. І ось далеко на чужині ми помножували ці пісні й роздавали довіреним нашим людям, зокрема колишнім упівцям і членам ОУН, що відбувши кару приїжджали до своїх родин, які жили в Черемхові.

Для мого батька це була перша зима на Сибірі. В хаті ми палили вугіллям. Насичене чадом повітря дуже шкодило його здоров'ю.

Ми, всі три брати і тесть, залишили дотеперішню працю і пішли на вугільну шахту, щоб заробити більше грошей. Сподівалися, що врешті нам дадуть пашпорти і зможемо вернутися на Україну, отже треба було грошей на оплату подорожі. Начальник шахти, Щадов, ставився до нас досить добре, мабуть тому, що в нього була за служницю литовка, старша жінка, також вивезена. Потім ми зробили йому центральне ogrівання у його хаті. Москалі прозвали нас — себто мене, братів і тестя мого старшого брата — «сімейкою» і заздрили нам, що начальник шахти ставиться до нас прихильно.

В комбінаті цієї шахти ми провели центральне ogrівання та інші ремонти, одержавши за це досить добру платню-винагороду. Потім начальник шахти, вдоволений нашою «хорошою роботою», вислав нас до «підшефного» тій шахті колгоспу, що був «тричі мільйонером». Там будували клуб, в якому треба було провести центральне ogrівання.

— Не бійтесь, «ребята», — казав нам начальник шахти, — головою цього колгоспу є ваш «хахол», він напевне не обидить вас.

По нас приїхала автомашина і ціла наша «сімейка», як казали москалі, поїхала на літній сезон до цього колгоспу в Бурят-Монголії, біля 400 км від Черемхова.

Був 1957 рік. Ми приїхали до колгоспної «контори», де нас привітала голова колгоспу. Батько його походив з центральних земель України і опинився тут проти своєї волі, так само, як і ми. Голова колгоспу, його син, говорив з нами по-українськи, пропонував нам розміститися у хатах місцевих бурятів або в клубі. Ми вибрали клуб, хоч він був без вікон і дверей, бо в бурятів дуже брудно. Договорилися також у справі нашої винагороди за працю. Харчування — по «державній ціні», отже досить дешево.

Саме бурятське село невеличке — біля двадцять хат, а клуб будували такий великий, як у Черемхові. Будову клубу закінчували литовські хлопці, також переселенці, а деякі з них щойно вийшли з тюрми.

Першого вечора ми пішли до старого колгоспного клубу, по підпіраючого стовпами. Буряти дивилися на нас «скося», думали, що ми москалі, але коли почули від нас, хто ми і чому тут опинилися — їх ставлення до нас значно покращало.

Ми почали «господарювати». Тесть узявся за куховарство. Курей, баранину й овочі брали з колгоспу. Так почалася наша праця, минали дні за днями. Жили непогано, але це було життя в дикому монгольському степу.

Одного разу литовці впилися і пішли до старого клубу. Почалась сварка, а потім бійка з бурятами. Розлючені буряти так натовкли литовців, що одного з них аж на другий день знайшли напівживого в картоплях. Кликали і нас литовці, щоб допомогти їм бити бурятів, але ми відмовилися, бо не хотіли втручатися в непотрібну авантюру.

Восени ми закінчили працю — пустили в рух центральне ogrівання у новому клубі. Голова колгоспу був задоволений нашою працею, заплатив нам банківим чеком. Ми раділи, бо заробили грошей. Думали, що на весні поїдемо на Україну.

Вернувшись до старої шахти, знову одержали працю — треба було провести центральне ogrівання в дитячих яслах. Новий заробіток.

Однієї неділі, а був це «день шахтаря», я з братом пішов у Центральний парк. Дивимось і очам своїм не віримо — між прохожими йде Сімус з НКВД, знаний садист, що вивіз нас на Сибір. Тепер він не в уніформі енкаведиста, а в уніформі звичайного залізничника.

Вернувшись до хати, розповіли про цю дивну зустріч, але ніхто не хотів вірити, що ми справді бачили Сімуса. «Що ж він тут робив би? Адже це жадливий большевицький вислужник, що катував наш народ. Має великі заслуги і Сибір не для нього», — казала наша мати. Пригнічені такими аргументами, ми з братом врешті погодилися, що може справді бачили не Сімуса, а дуже подібну на нього людину.

За деякий час мама з тещею пішли на закупу до Черемхова і несподівано, на власні очі, побачили Сімуса. Мама, переконавшись, що це таки він, сміливо підійшла до нього й каже:

— Сімус, а де ж твої пагони? Як це сталося, що й ти опинився на Сибірі?

Сімус здивовано подивився на маму й питає по-українськи:

— А ти хто, чи не Головчак з Родокониць?

— Ні, я С. з Гусакова, — відповіла мама. — Пам'ятаєш, як ти лякав мене Сибіром і білими ведмедями? А тепер і сам сюди залетів!

— Мене партія прислала... — викручувався Сімус.

— А скажи, — продовжувала мама, — за що ти запроторив нас на Сибір?

— Твої сини допомагали Лютому. Партія наказала вас усіх винищити. Це був мій обов'язок.

— Он як! А де ж ти залишив Шрама, що перейшов до вас і разом з вами мордував людей?

Сімус знітився і раптом звернувся до свого товариша, що був з ним: «Пашлі», вона »чепуху« торочить...

Коли мама і теща вернулися з міста, розповіли нам про свою зустріч і розмову з Сімусом. Отже, це був таки він. Сімус, жид з походження, капітан оперативної групи, дуже жорстоко поведився з українським населенням. Не одного українського патріота відправив на той світ! Ми з братом хотіли зустрітися з ним десь у »сліпій вулиці« і відплатитися йому за його злочини, але потім роздумали: адже він напевне вже повідомив міліцію, щоб знала де і за ким шукати, як би з ним щось сталося...

За деякий час нас викликали до НКВД. Начальник НКВД сказав, щоб ми всі приготували собі по вісім штук знімок до паспорту, бо будемо звільнені й можемо вертатися додому.

Для нас це була велика радість, але разом ми турбувалися, що батько все гірше й гірше почував себе. Лікар заявив, що він ще проживе не більше як місяць-два. Тепер батько просив Бога, щоб допоміг йому вернутися на рідну землю і там померти. На жаль, не дочекався він цієї щасливої хвилини — 2 лютого 1958 року смерть закрила йому очі назавжди. Ми вже були певні, що на весні вернемося на Україну. Як же ховати батька в чужій землі й залишити його могилу самотньою? Не здійснити його гарячого прагнення бути похованим там, де він народився і де спочивають його батьки? Радилися із братом, що робити і врешті вирішили піти до начальника шахти й просити його допомогти нам відправити тіло батька в Україну. Начальник шахти вислухав нас і зараз же зателефонував до управління тресту, говорив із його управителем. »А тепер ідіть — сказав нам — до управителя тресту, розкажіть йому ще раз про ваші турботи, може він допоможе вам«. Ми пішли, просили управителя тресту допомогти нам здійснити останнє бажання батька — поховати його в рідній землі. Кошти перевозу тіла заплатимо. Управитель тресту звернувся з цією справою до начальника залізниці й одержав згоду. В начальника залізниці ми вивпили документи на перевіз тіла батька залізницею, заплативши 5 тисяч карбованців. Мусіли замовити також спеціальну залізну труну.

Лікар, що робив автопсію по смерті батька, дивувався, що батько ще так довго жив. Усі ребра його були поламані, так вглибилися в грудну клітку, що аж витиснули п'ятно на серці. Це були наслідки катування батька в тюрмі...

Через п'ять днів нам вдалося полагодити всі формальності й тіло батька відправили залізницею в Україну. За 18 днів труна вже була у Львові, в нашої родини. А звідси перевезли тіло батька до Гусакова, де його поховали. На похороні було багато людей, бо це аж з далекого Сибіру привезено мертвого чоловіка. Прийшли люди навіть з довколишніх сіл. Одержавши вістку від родини про гарний похорон батька,

ми раділи, що виконали його останню волю, але втрата рідного батька нас дуже пригнобила.

Кінчилась зима, ми напружували всі наші сили, щоб знову заробити грошей на оплату подорожі в Україну. Вдень працювали на шахті, а ввечорі направляли центральне ogrівання по комунальних будинках.

Врешті прийшла весна. Деякі родини почали виїжджати в Україну, не зважаючи на те, що з України надходили сумні вістки: поворотців із Сибіру ніде не хочуть приписати, завертають у Сибір, а то й арештують і саджають у тюрму. І справді, дехто вже вернувся з України, головню молоді хлопці.

Порадившись, ми остаточно вирішили їхати в Україну, навіть як попадемо до тюрми — все ж побачимо рідну землю. Разом із тещою готувалися в дорогу. Влаштували і прощальний вечір із своїми земляками, що залишались у Черемхові.

Врешті їдемо. В дорозі роздумуємо, чи пощастить нам здійснити наші пляни: вислати маму й тещу до рідних сіл, а самим залишитись у Львові? Приїхали до Львова, до родини, що жила в сутеринах одного будинку, в одній кімнаті. Якось переночували, спали всі на підлозі.

На другий день розпитуємо, чи є якась можливість залишитись у Львові, але з інформацій бачимо, що це безнадійна справа. Колишніх переселенців-поворотців ніде не приписують. Все ж не тратимо надії, знаємо, бо так нас життя вже навчило, що треба боротись за своє існування...

Маму з молодшим братом підвезли до Гусакова. Тут у партійців, що понаїжджали Бог зна звідки, відкупили свою власну хату. Гроші допомогли. Правда, деякі партійці підняли крик, що бандерівці знову вертаються і далі будуть стріляти «радянських людей», але ми не звертали на це уваги.

Побувши кілька днів у Гусакові, я з братами вернувся до Львова. Почали заходи, щоб десь «зачепитись», знайти якусь працю й одержати дозвіл жити у Львові. Зустрілись із моїм колишнім товаришем А. М., що вернувся з війська і також шукав праці. Врешті довідались, що на вул. Зелений є «Строїтельно-монтажне управління», що потребує фахових робітників і приписує на постійний побут у Львові. Праця — тільки на будовах у Львові. Москалі на таку працю не хочуть іти, хоч їх без зайвих клопотів приписують на постійне життя у Львові, дають помешкання. Ми мали помешкання, але про прописку на постійний побут у Львові ніде й говорити не хотіли.

Хоч і без надії, ми все ж пішли до згаданого «управління». Тут нас скерували до відділу кадрів. Керівник цього відділу — жид з походження — у військовій уніформі, але без пагонів. Оглянув наші документи і виявилось, що йому потрібні люди саме з таким фахом, як наш. Всі ми — дипломовані робітники. Випитавши нас, де ми працювали, яку працю виконували, він зателефонував до директора фірми і вислав нас до нього. Директор, Криворучко, також жид з походження, вислухав нас і погодився прийняти на працю, а також зробити

заходи, щоб нас прописали на постійне життя у Львові. Так нас трьох братів і мій товариш А. М., що вернувся з війська, дали початок «бригаді», що згодом складалася з 12 робітників. Бригадиром став мій старший брат.

На вулиці Зеленій наша фірма будувала чотириповерховий дім, а ми закладали центральне ogrівання. Роботу закінчили успішно. Вдалося нам одержати і прописку, головню завдяки тому, що багато хлопців, що працювали в тій фірмі, були із сіл і подавали свої паспортні на прописку. Кадровий відділ знав, що ми були вивезені, але жиди не дурні. Директор подав наші паспортні з іншими паспортними і начальник паспортного відділу НКВД не доглянув, що наші паспортні не такі, як інших хлопців із села.

Восени 1959 року ми закінчили роботу і нас, цілу бригаду, вислали до Білої Церкви. Дали нам паспортні із львівською пропискою, гроші на дорогу й ми виїхали насамперед до нашого Золотоверхого Києва. Тут нас спрямували до управління головного тресту, в якому одержали інформації, де будемо працювати, яка організація буде нами опікуватися і хто наш начальник.

Приїхали до Білої Церкви і розмістилися в готелі, до якого скерувала нас місцева фірма. Нам сказали, що в Білій Церкві мусимо скінчити нашу працю (центральноє ogrівання та інші монтажні роботи по «фінських» домиків) якнайшвидше, бо нас чекає нова праця — в одному селі недалеко Василькова, що розположене при автошляху Київ—Біла Церква. Тим шляхом має проїжджати президент Айзенгауер із М. Хрущовим і, може, Хрущов схоче показати своєму гостеві, як у майбутньому будуть виглядати всі комуністичні села.

Покищо працюємо в Білій Церкві. На цій будові працює багато місцевої молоді, головню дівчат. Всі вони ставляться до нас дуже добре, навіть виявляють симпатії до наших поглядів. Цікаво, що місцеві хлопці й дівчата значно вищі на зріст і сильніше збудовані ніж ми — львов'яни. Коли нам прийшлося танцювати з місцевими дівчатами, то супроти них ми почували себе «дрібненькими».

Люди тут гостинні, нас, українців із західних земель, люблять і поважають. Чарувала нас і річка Рось, що пропливає через Білу Церкву. Сама ж Біла Церква із своїми стародавніми пам'ятками нагадує наше історичне минуле.

Одного разу я, брат і один наш товариш вийшли з готелю й радімося, де піти на «кавалерку». На мені й братові американське убрання, одержане від нашої тітки з Америки. Раптом до нас підійшов якийсь чоловік, високий на зріст, міцно фізично збудований, але — як видно — трохи п'яний.

— Что ви, американци, тут делаете? — накинувся він на нас з лайкою.

Спочатку ми не звертали на нього уваги, але він все більше й більше чіплявся.

— Йди геть, ми не маємо бажання говорити з тобою! — була наша остаточна відповідь, яка ще більше подразнила напасника. Він почав

скидати з себе плащ, готуючись до бійки. В той час надійшов якийсь чоловік, мабуть урядовець, і — здивований — зупинився. Напасник кинув йому свій плащ і гукнув до нас: «Котрий з вас американець?» — розмахнувся руками і вдарив нашого товариша. Я вже бачив таких «смільчаків» і довго не думав: вхопив напасника за горло, а брат почав копати його в живіт. А далі ми обертали напасника «китайськими босоніжками». Чоловік, якому напасник казав тримати плаща, ще й захоплював нас: «Бийте, того гада!» — і кинув плаща на сходи. Коли ми побачили, що «смільчак» уже й «Америку бачить», кинулись урозтіч. Уже в дверях до готелю мене зловив якийсь полковник літунства з чоловіком у цивільному, що кричав до мене: «Куди утікаєш, бандите?» Але в моїй обороні виступив той чоловік, що був наочним свідком цілої авантюри: «Не його (себто, не мене) — сказав він — треба судити, а того собаку, що лежить на вулиці. Я сам бачив, як той бандит напастував хлопців і заслужив на те, що дістав». Після цієї заяви, полковник зі своїм супутником відпустили мене.

Закінчивши працю в Білій Церкві, нас вислали запроваджувати центральне ogrівання в селі Саверівка, біля Василькова. Тут нас розмістили на квартири по хатах — по двох-трьох. Я із своїм товаришем дістав квартиру в українській родині. Хата стара, дуже убога, а жили в ній старенька матір і її син, що недавно вернувся додому з советської армії. Мати спала на печі, а син — на якомусь «ліжку», збитому з дощок. Нам дали з магазину залізні ліжка, матраци й подушки. Син нашої господині був без праці, скаржився, що доведеться йому мучитися в колгоспі, бо не може залишити старенької мами самої і шукати праці десь у місті.

Наша львівська бригада (12 людей), що її очолював мій брат, дістала всі необхідні матеріяли й почала працю. Йшла будова малих «фінських» домиків вздовж асфальтової автостради. На будові працювали робітники з Києва, Одеси і Херсону. Одні мурували, а одесити проводили газ з Василькова і воду. Робота аж кипіла. Мав приїхати з Києва Подгорний, щоб оглянути новобудови й упевнитися, що все готове для візиту Хрущова.

Всім робітникам дали новий робітничий одяг, наказали бути жвавими й веселими, заборонили пити. Робітничу їдальню побілили й вичистили.

На другий день, перед обідом, з Києва приїхали трьома автами партійні головачі. Оглядають новий клуб і школу в супроводі фотокореспондентів. Робітники-партійці дають «інтерв'ю», вони й виголошують різні оди на честь партійних вождів.

Але партійні головачі чомусь спішилися, десь через півгодини відїхали до Києва. Як тільки зникли нам з очей їхні автомашини, ми дістали наказ негайно повернути до магазину всі нові убрання, а хто не принесе, тому стягнуть вартість цього убрання з його заробітної платні. Очевидно, таке розпорядження нікого не здивувало, бо кожен уже привик до різних московських маскарад. Для нас це була ще одна

нагода для різних анекдотів про советську систему. Особливо одесити, веселі й дотепні, сипали різними антисоветськими анекдотами, а ми реготалися до сліз.

Познайомившись з місцевим населенням, ми відчули від нього велику прихильність. Тут ми зустріли багато таких місцевих людей, що були ознайомлені з визвольною боротьбою ОУН-УПА. Деякі з них оповідали нам про визвольну боротьбу в 1920-их роках. Один старший чоловік розповів нам про повстанську діяльність отамана Зеленого, що безпощадно карав московсько-большевицьких наїзників. Кажуть, що отаман Зелений згинув поблизу Дніпра, там і поховано його. Большевики шукали за його тілом по цілому узбережжі Дніпра, але не знайшли.

За деякий час ми познайомилися і подружили з одним українцем, Петром, з Білої Церкви. Він був засуджений на 25 років, але після смерті Сталіна його реабілітовано. Був це свідомий українець, патріот, націоналіст, у тюрмі сидів разом з упівцями і діяльність ОУН-УПА була йому добре відома. Не боявся говорити з нами на політичні теми, оповів нам, як у 1930-их роках большевики зарубали шаблями його батька, бо під час Визвольних змагань він служив в українській армії, а потім у рядах повстанців отамана Зеленого. Згадуючи про смерть батька, йому з обурення на московських наїзників аж сльози капали з очей. Багато місцевих людей оповідали нам про штучний голод у 1933 році, яким Москва вимордувала мільйони наших селян. Говорили, що не було ні одної хати, в якій би хтось не помер з голоду, вимирали навіть цілі родини. Отак «старший брат» піклувався своїм «молодшим братом».

Одного дня, восени, наш друг Петро приніс нам газету і прочитав страшну вістку про смерть Степана Бандери. Ця московська шматка з глухом писала, що Степан Бандера був співробітником Оберлендера і разом із ним винищував польських учених у Львові. Тепер, мовляв, Оберлендер замітає за собою сліди і знищив Бандеру, щоб позбутися наочного свідка його злочинів. Прочитавши це, Петро аж скипів: «Сволочі, брешуть, це напевно кагебісти вбили Бандеру!» Такої думки були всі, бо знали, як Москва нищить-убиває наших провідників. Вістка про смерть Степана Бандери глибоко схвилювала всіх, цілий день тільки говорили про це ганебне вбивство. Все населення Білоцерківщини, як казав Петро, було переконане, що Степана Бандеру вбила Москва.

Саме в той час ми закінчили нашу працю, але зароблені гроші «по нарядях» нам обтяжи, бо — мовляв — виїшла завелика сума. Не допомогли й наші протести, бо ж у шахраїв нічого не доб'єшся! Це ж держава злодіїв і обманців. Узяли те, що дали, боялися, що взагалі відберуть нам увесь заробіток.

Влаштували прощальний вечір із знайомими, попрощалися і від'їхали до Львова. На другий день у Львові відбувалася парада з приводу річниці «жовтневої революції». Вулицями міста маршувало військо, на

причепях везли ракети... Але нас ця парада не цікавила і ми поїхали до Гусакова відвідати маму.

Мама скаржилась, що голова колгоспу, Сибіль, переслідує її — відтяв електрику в хаті, виганяє на роботу до колгоспу, словом — намагається викинути її з Гусакова. Ми зараз же, не питаючи за дозволом, направили електричну лінію і ще цього вечора в хаті було електричне світло. Сибіль не мав відваги прийти до хати і вдруге відрізати світло, боявся нас.

Через кілька днів ми вернулися до Львова і нашу бригаду вислали на працю до Тернополя. Майже всі, що працювали на будовах Тернополя, були з поближких сіл. Працювали майже за півдармо. Жінки, що копали рови на водяні проводи заробляли місячно до 60 рублів. Але люди з села були задоволені й тим мізерним заробітком, бо вижити з колгоспних «трудоднів» не могли.

Зустріли ми і людей, що були з нами на Сибірі. Вони скаржилися на тяжке життя, на Сибірі більше заробляли ніж тут. Крім того КГБ слідує за ними на кожному кроці й за будь-яке необережне слово можна знову опинитися на Сибірі.

На роботі в Тернополі ми перебули цілу зиму, а на весні 1960 року вернулися до Львова. На вулиці Вересаєвій (Полянка), біля винарного заводу, був гуртожиток, в якому жила ціла наша бригада. Багатьом нашим хлопцям, що вернулися із Сибіру, вдалося замешкати в цьому гуртожитку. Вони працювали на тяжких роботах за півдармо. Очевидно, на таку працю москалі не йшли, отже були потрібні робітники. Найголовнішою для тих, що вернулися із заслання, була не заробітна платня, а сама «прописка» на життя у Львові. Кожний сподівався, що пізніше йому вдасться знайти якусь кращу роботу. В цьому гуртожитку було також багато старших людей, родини яких жили в селах, віддалених 50-100 км від Львова. Цілий тиждень працювали, а в неділю їхали відвідати свої родини. Там їх чекали голодні діти, як на спасителів. Везли їм кілька рублів, дещо харчів, а часом і деякий одяг. Поворотці із Сибіру, а також робітники з села, мали дуже тяжку працю — копали переважно тунелі на вулицях Львова (на вул. Ніни Терешкової, на лямповім заводі в новому Львові та в інших місцях), не зважаючи на дощ чи сніг.

Невдовзі виявилось, що поворотці з Сибіру, які працювали на тяжких роботах, дістали тільки тимчасову «прописку» на життя у Львові. Моему старшому братові вдалося дістати шматок землі на Левандівці й він почав будувати собі хату. Його становище було краще тому, що він був добровільно зголосився до табору, щоб виїхати разом з родиною на Сибір. Для нас, двох молодших братів, місця у Львові не було, на наших «кінських пашпортах» прибивали печатки з дозволом на тримісячне або шістьмісячне перебування у Львові.

В липні 1960 року нас двох братів та інших хлопців, що вернулися із Сибіру, викликала міліція. Замість продовжити нам «прописку», на наших пашпортах поставили штамп: «виписаний із города Львова».

Капітан поліції, подібний на татарина, запитав мене, яким чудом мені вдалось прописатися у Львові? Я обурився і відповів: »Чуда жодного не було, бо я народився тут, але скажіть, як вам удалося прописатись у Львові?« Розлючений капітан аж позеленів і заявив, що коли я не опущу до 24-ох годин Львова, буду арештований і дистану п'ять років тюрми. Я не злякався його погрози, бо хто перейшов Сибір, той уже не боїться жодних залякувань. Твердо постановив не залишати Львова, був готовий і на обіцяне арештування.

Зі мною був І. К., що також вернувся із Сибіру. Він мав жінку й четверо дітей, що жили десь у селі біля Ходорова. У Львові він заробляв на їхній прожиток. Йому також заборонили жити у Львові.

Коли ми вийшли з міліції, І. К. каже до мене: »Що ж я буду тепер робити, як мої бідні діти будуть жити?«

Мені було жаль мого товариша, але я не міг нічим йому допомогти, бо й сам опинився в такому самому становищі. Щоправда, я був самотній, а він мав на утриманні жінку й дітей. Не одержавши продовження »прописки«, ми одночасно втратили і працю, і право жити в гуртожитку. Порадилися і пішли до начальника того підприємства, в якому працювали. Розповіли йому, в якому становищі опинилися. Ми ж добрі робітники-спеціалісти, мій товариш І. К. був бригадиром сантехніків, а я працював у його бригаді газозварювальником. Таких, як ми, що їх виписано зі Львова — було багато і це насторожило управління нашого підприємства. В управлінні знали, що без робітників-спеціалістів вони не зможуть виконати »плану«, отже ми були потрібні. Нам відразу написали добру характеристику для органів НКВД, а головний інженер Швайбич пішов разом із нами на головну станицю міліції, що на вул. Лонцького.

Нас прийняв комендант міліції, а коли ми розповіли йому про нашу справу, він — московською мовою — заявив інженерові Швайбичеві: »Для таких, як оці люди, місця у Львові нема. Хай їдуть там, звідки приїхали«. На цьому розмову закінчив, нам казав іти, а Швайбичеві — »на хвилину« залишитися. Очевидно, він вичитав йому партійні закони, бо після цього інж. Швайбич не хотів навіть зустрічатися з нами.

Увечорі ми зайшли до гуртожитка, щоб переспати, але сторож уже знав, що нас викинули. Сторожем була одна жінка, що дуже нам співчувала. Вона не робила нам жодних перешкод і ми залишилися в гуртожитку. Але за кілька днів на гуртожиток наскочила міліція. Це було рано. До нас прибіг (на другий поверх) син сторожихи і каже: »Хлопці, втікайте, міліція!« Я швидко зірвався з ліжка, на бігу натягнув штани і вибіг на балкон, а звідси вискочив на город. Грунт був м'який і я навіть не відчув, що скочив з другого поверха. Деяких, таких як я, міліція схопила, але потім звільнила, одержавши від них розписку, що негайно опустять Львів.

Так я опинився без праці й даху над головою. Зайшов до свого родича. Він приписався до жінки і сина. В 1944 році, коли большевики

зайняли Львів, одна полька зробила на нього донос, що він український націоналіст. Очевидно, його зараз заарештували і засудили на десять років. По десяти роках він вернувся додому, до жінки і сина, але його не хотіли приписати і він виїхав був до Києва, а потім до свого старшого брата в Москву. За деякий час ще раз вернувся до Львова і по тяжких труднощах йому врешті вдалося приписатися до жінки й сина.

Прошу в нього поради: що робити? »Йди — каже він — на Площу Перемоги, там приміщується УВД. Може припишуть, власне в УВД вирішили колись і мою справу«.

Я пішов. На розі Площі Перемоги побачив п'ятьповерховий дім (ч. 5) із залізними ґратами на вікнах. Страшно заходити до такого будинку, але я вирішив за всяку ціну залишитись у Львові. »Добровільно« не виїду, хай самі везуть мене на Сибір, безплатно.

У дверях цього будинку міліціант: »Ти куди?« — запитав мене. Я відповів, що у справі »прописки«. Тоді він скерував мене до почекальні. Тут повно людей, по їх вигляді й одязі було видно, що вони такі самі, як я. Чекають у черзі в справі »прописки«.

Врешті дочекався і я своєї черги. Відчинив двері до кабінету і кажу по-українськи: »Добрий день«. За столом я побачив лису людину в енкаведівській уніформі, в ранзі полковника. Поглянувши на мене, він сказав:

— Сідайте, в чому справа? — говорив по-українськи.

Я почав з того, що вже два роки працюю на будові Львова, показав йому всі характеристики, похвальну грамоту. Тепер мене викидають зі Львова, а я ж »чесний робітник, хочу жити і працювати так, як інші«.

Вислухавши мене, він почав переглядати мої документи, а вкінці запитав, де я живу з того часу, як мене виписали зі Львова? Я відповів, що сплю на станції (насправді, я спав у своїй тітки, але не хотів викривати її помешкання). »За кілька днів отримаєте відповідь«, — закінчив розмову полковник.

Я чекав два тижні (полковникові подав адресу моїх знайомих), але жодного повідомлення не було, тому вирішив ще раз піти до УВД. Відчинивши двері до кабінету, знову сказав »Добрий день«, але у відповідь почув: »Здрастуйте«. Полковника не було, замість нього сидів якийсь підполковник — суха, подірвана віспою »морда«. Це було обличчя азіата і всі мої надії відразу пропали. Я знову почав викладати мою справу, а він випитував мене, звідки я приїхав, що робив. Довідавшись, що я вернувся із заслання, він відразу відповів: »Для таких, як ти, тут місця нема«. Не помагало й те, що я показав йому всі свої документи, рекомендації, його відповідь була одна: »Забирайся там, звідки приїхав!« Я не витримав і вибухнув: »Ідь до Іркутська сам, бо ти там і народився! А я народився тут і тут залишусь!« Енкаведист зірвався з місця й закричав: »Как твоя фамилия? Я тебе...« Я не чекав закінчення лайки сталінського вихованця, тріснув дверима й вийшов із бюро.

Вже минуло два місяці. Я без праці, без «прописки», кручуся по Львові. Поїхав на кілька днів до мами, в село. Мама живе в злиднях, бачу, що не вона мене, а я її повинен годувати. До того ж вона дуже журиться, що буде зі мною.

Вернувся до Львова і знову зайшов до свого родича. Раджуся, що робити далі? «Іди ще раз до УВД, від якого залежить не тільки справа твоєї «прописки», а й доля цілої України», — каже вуйко.

Я пішов. На щастя, цим разом застав «знайомого» вже полковника-українця (прізвища не подаю). Кажу йому, що вже два місяці ходжу без праці, не маю ні притулку, ні що їсти. Піду хіба красти... «А ти не мудруй, — відповів полковник, — бо посадимо в тюрму. Не страш нас своїм голодом. Твою справу вирішують в Облвиконкомі, треба чекати на відповідь».

Вийшовши з нічим, я знову пішов до вуйка по пораду. Радились довго, а вкінці вирішили спробувати прописатись з допомогою хабаря в якомусь іншому районі.

Я поїхав до П., може там припишуть. Зі мною був ще мій товариш, що мав у цьому районі знайомого міліціанта. Приїхали, розповіли, в чому справа, обіцяли добре заплатити за «прописку», але коли міліціант почув, що я був на засланні, то й говорити не хотів.

Так продовжувалось моє тяжке, злиденне життя, як бездомного собаки. Час від часу заходив до свого старшого брата підкріпитися, а часом заходив до двоюрідної сестри Марійки... Найбільше денервувало мене те, що я — людина молода, здорова — не можу заробити на своє утримання. Без «прописки» ніхто не прийме на працю, а на моему паспорті, на штампі, виразно написано: «Виписаний із города Львова».

Минуло чотири місяці, я волочуся міськими хідниками без праці, без жодних засобів на прожиток. Бачу, що таким способом (не давши «прописки») мене хочуть змусити «добровільно» виїхати на Сибір. Усі мої товариші, що не дістали «прописки», вже давно виїхали зі Львова, виїхав десь із жінкою і дітьми й мій товариш І. К. Мене рятує ще те, що одержую час від часу допомогу від тітки з Америки. Нічліги постійно міняю, боюся, щоб міліція не попала на мій слід.

Врешті знову пішов до УВД і застав свого «знайомого» полковника. «Слухай, — каже він, — ти забудь про «прописку» у Львові. Пробуй в іншому районі, десь за Львовом». — «Добре, — відповідаю, — але я вже пробував...» — «Піди на «прийом» до голови Облвиконкому, Стефаника, як він дасть згоду — десь припишемо тебе...»

Я пішов розвідати, коли голова Облвиконкому приймає прохачів. Дім Облвиконкому на вул. Радянській, там урядует голова Облвиконкому Стефаник, син відомого українського письменника. Від дижурного довідався, що Стефаник приймає прохачів два рази у місяць і я записав собі числа днів.

Мій вуйко мав товариша, що добре розумівся на тактиці большевицьких установ, знав і їх діячів. Від нього я довідався, що Стефаник говорить з прохачами українською мовою і навіть декому допоміг

дістати «прописку» у Львові, але не відомо, як він ставиться до тих, що були на засланні. Чи схоче допомогти?

Порадившись із вуйком, я почав доповняти свої документи додатковими характеристиками з праці, щоб показати себе перед Стефаником «дисциплінованим робітником».

У визначений день, досвіта, я прийшов до будинку Облвиконкому. Дижурний спрямував мене до кімнати, в якій реєстрували прохачів. Я сподівався, що буду одним із перших, але виявилось, що я... п'ятдесятий у черзі. Таких безробітних, як я, що йшли просити ласки в Стефаника — тут багато. Були й інші, оті безправні, що шукали порятунку у «вельможних товаришів».

В почекальні було повно людей. Багато жінок з немовлятами на руках. Вони сподіваються випросити ласку в Стефаника, якщо не для себе, то хоч для своїх дітей.

Біля осмої години службовець почав уставляти (за списком) людей у чергу (понад 150 прохачів!). Дехто почав хитрувати, щоб дістатися наперед. Зчинилась колотнеча, жінки кричать, діти плачуть. Словом — «рух», як у черзі біля крамниці за хлібом. Стефаник мав прийти біля десятої години, але минула й одинадцята, а його нема. Врешті прийшов секретар і оголосив, що голови Облвиконкому сьогодні не буде. Кожного з прохачів немов огнем обпекло, почались нарікання: чому не повідомлено про це дижурного, чого люди чекали даремно, тиснулися у черзі?

Так моя перша спроба дістатися до Стефаника скінчилася невдачею. Довелося чекати знову два тижні на черговий «прийом». А я вже шостий місяць, мов заєць, проскакую від родини до родини, час від часу дещо перекушу, а сплю з великою чуйністю, щоб не потрапити в руки міліції, бо мене заарештують, а людей, у яких ночую, суворо покарають...

Нарешті прийшов день чергового «прийому» у Стефаника. Я прийшов скоріше, опівночі, щоб потрапити на список одним із перших. Але виявилося, що ще перед дванадцятю уночі стояла черга до реєстрації і я був двадцятим.

Почекальня аж тріщить від прохачів. Люди товпляться, нервуються. О год. десятий рано почався «прийом» — викликували по списку. До Стефаника пускали прохачів одними дверима, а виводили іншими. Врешті секретарка викликала і мене.

Перший раз у житті я побачив Стефаника — сина відомого українського письменника. Він сидів у великому кріслі, а напроти нього був стіл, за яким розсілись два кагебівські старшини — один майор у поліційній гранатовій уніформі, а другий в уніформі УВД. В обидвох «карандашева зброя» і великі аркуші паперу.

До кабінету Стефаника пускали відразу шість відвідувачів, у моїй «шістці» я був третім. Стефаник по черзі кожного питав, у якій справі прийшов. Першим був якийсь чоловік, що говорив російською мовою, казав, що хоче прописатися на інше помешкання, але його не пускають.

Почав говорити про свої заслуги для радянської влади: служив у советській армії, його брата вбили бандерівці (вилізло шило з мішка!) тощо. Кагебісти все це записували, а Стефаник вкінці сказав, що результат його справи буде за кілька днів. Другою була жінка з немовлям на руках. Вона скаржилась, що живе в підвальній кімнаті й одна її дитина вже захворіла на ревматизм. Записалась у черзі на помешкання і чекає вже десять років. Інші, що чекали коротше, вже давно дістали нові квартири, а їй не дають.

Третім був я. Розповів Стефаникові, що два роки працював на будовах Львова, був добрим і чесним робітником і т. п., а тепер уже півроку ходжу без праці, бо мене не хочуть приписати у Львові. Тоді Стефаник запитав, чому мене «виписано» зі Львова? Я мусів сказати, що був з цілою родиною на Сибірі. Кагебівські писаки, почувши мою відповідь, заметушилися і запоядливо записали. Стефаник, подумавши хвилину, каже: «Ви молода людина, якщо хочете приписатись у Львові, то йдіть на комсомольську роботу в Казахстан. Там покажіть, що ви добра радянська людина, а потім припишемо вас у Львові». — «Товаришу голово, — відповів я, — адже я вже працював на будовах Сибіру, копав вугілля, будував і направляв кораблі, рубав ліс, копав землю, а потім два роки відбудовував Львів, Тернопіль, Білу Церкву...» Стефаник нервово відповів, перестерігаючи мене кивком руки: «Не мудруйте, ідіть до другої кімнати — там дістанете відповідь».

Вийшовши з кабінету Стефаника, я зайшов у другий кабінет, у якому сиділи самі кагебісти. Вони й дали мені відповідь: «Ідіть і чекайте на результат».

Пройшло ще кілька тижнів, жодного результату не було. Я знову пішов до УВД. Мій «знайомий» полковник аж здивувався, що я далі сиджу у Львові. «Результату — каже він — з Облвиконкому ще нема. Прийдіть у наступний четвер». Я зрадів, бо вже є якась надія чи обіцянка, коли кажуть прийти на другий тиждень.

На другий тиждень, у четвер, я був в УВД, але мого «знайомого» полковника не застав. Замість нього сидів якийсь інший полковник, що почав розпитувати мене, де я народився, де хрестився, хто мої батьки і т. п. Я відповідав коротко, а врешті сказав, що в мене справа не до нього, а до полковника М. «Забирайся геть, — вигукнув він поросійськи, — а то зараз заарештую!»

Я вийшов, але звернувся до дижурного міліціанта з проханням, щоб він подав мені число телефону полковника М. Міліціант подивився до книжки і дав мені бажане число телефону. За хвилину я вже говорив телефоном з полковником М. Він сказав мені, що є рішення Облвиконкому приписати мене, але поза Львовом, у районах, що не належать до Львова. Я погодився і просив його приписати мене до Нестерівського (кол. Жовківський) району, в селі Грибовичі. Ця місцевість недалеко Львова, а крім цього я мав там товариша. Полковник М. казав мені зачекати і за кілька хвилин прийшов якийсь цивільний чоловік, назвав моє прізвище й подав мені «справку», на якій зви-

чайним олівцем було написано: »Прописать в Несторовском р-не, с. Грибовичі, по рішенію облвиконкому на постійно«.

Взявши той шматок паперу в руки, мені просто не вірилося, що за такою »справкою« треба було на протязі шістьох місяців оббивати пороги большевицьких вельмож, стільки жебрати, щоб дістати право жити на рідній землі. Я відразу поїхав до Жовкви, знайшов станицю міліції і зголосився до її начальника. Він, побачивши, що на моїй »довідці« є печатка львівського УВД, без жодного слова підписав мою заяву на »прописку« в село Грибовичі. Потім я зайшов до паспортного відділу і там прибили на моєму паспорті печатку, що я приписаний в Нестерівському районі, в с. Грибовичі, на постійне життя в товариша Р. М.

(Далі буде)

Атена ВОЛИЦЬКА

* * *

Ти розумієш — ця земля моя,
Не лиш тому, що в ній мій батько й син,
Я чую поклик, мов на сполох дзвін,
Ти розумієш — чую звідтіля!
Я — з них.
Я — з тих, що там лягли давно,
Що їм земля оця накрила очі.
Я — з тих.
Усе мені від них дано,
А іншою не стану і не хочу.
Я — світ один, та два світи в мені:
Цей,
Що нуртує під небес склепінням,
Й той, мовчазний,
З якого проросла корінням...
І чи не давнє непорозуміння —
Казать про себе в однині,
Коли ми всі — з землі своєї
Й стояти мусимо
Лиш в множині!

»Літературна Україна«, 25 липня 1969 р.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА

Публікуємо чергову частину матеріалів з архіву Підготовчої Комісії IV Великого Збору ОУН (див. »В. Ш.«, кн. VII-VIII, 1969, стор. 832-85). Разом із тим ще раз пригадуємо, що тепер ОУН збов'язують тільки ті постанови, що схвалені на IV Великому Зборі.

Редакція
»Визвольного Шляху«

I. В.

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕКОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Дуже часто колективізацію розуміють як господарську форму, за якої селянство позбавлене власности на землю і знаряддя виробництва, колективом веде сільське господарство за плянами, що їх визначає держава. Таке розуміння, в нашому переконанні, не відбиває суті большевицької імперської системи колективізму, яку силою накинута національному селянству в 30-их роках у боротьбі за консолідацію імперії.

При такому розумінні промовчуються світоглядово-історичні і політичні підвалини большевицької імперської системи колективізму, яку вже півстоліття силою тримає уряд імперії, не зважаючи на її господарську і економічну безперспективність. Через недобачення політичного ядра, суті колективізації, багато ворожать: ліквідує чи не ліквідує колгоспи уряд СССР? Наївна ворожба!

Колективізація не є большевицьким експериментом, як часто пишеться і в нашій пресі, а логічним вислідом жовтневої перемоги, підвалини якої влучно окреслив колишній лідер большевиків, М. Бухарін. В дискусії з академіком Павловим, який перед студентами лаяв большевиків за їхню політику, М. Бухарін, переконуючи вченого — патріота Росії, писав: »Соціально-економічний переворот (жовтневий) був об'єктивною передумовою збереження того комплексу, що зветься Росією« (»Красная Новь«, 1924 р.). Лідер большевизму правдиво вказав на політичну суть жовтневої перемоги. Нинішня преса імперії теж іноді відзначає заслуги імперської партії для цілості Росії.

Підвалини колективізації покладено за Леніна. За большевицьким катехизисом: »коли немає пролетаріату на селі, то як його видумаємо?«, він все селянство (воно становило біля 90% населення в дожовтневій імперії) поділив на дві частини: біднішу названо пролетаріатом, а заможнішу кулаками-буржуазією, проти якої мав воювати пролетаріят.

Започатковане за Леніна, завершено за Сталіна. Під гаслом ліквідації сільської буржуазії силою зброї національне селянство підкорених республік зігнано в колгоспи. В історичному розвитку імперії колгоспи були завершенням «русской общины» і Аракчеевських поселень.

Колективізація була, в першу чергу, політичною зброєю, яку більшовики застосували в боротьбі з національним селянством України і інших завойованих республік за збереження імперської цілості — неприродного «комплексу». Скеровано ту зброю проти активніших селян-хліборобів, проти селянського стану, навколо якого скрізь відбувалося становлення націй. На зв'язках хліборобів з власною землею в історії людській витворювалось поняття рідної землі, Батьківщини, оборона якої від чужинця ставала звичаєм, національним інстинктом.

Ліквідацією власності на землю у селян імперська політика більшовиків ставила завдання знищити поняття батьківщини, убити інстинкт оборони її. Замість своєї батьківщини колгоспний лад мав прищепити поняття соціалістичної батьківщини, общерусської землі.

Старий регламент колективізму (імперської зброї) є скерований проти родинного і національного укладу, що твориться в націй в історичному розвитку, пов'язаному з обороною рідної землі. Руйнуючи національні традиції, імперська політика колективізму мала убити животворче насіння цих традицій, з якого виростає нинішнє і майбутнє кожної нації.

Політика імперського колективізму зустріла великий спротив селянства національних республік ССРСР. В Україні спротив був найміцніший. Війна імперії з національним селянством була жорстока. В Україні імперський уряд ССРСР, зігнавши селянство в колгоспи, застосував голодову облогу в війні проти українського села.

Зігнавши селян у колгоспи, в яких хлібороб ставав власністю держави, на Першому колгоспному з'їзді, в лютому 1933 року, так окреслено взаємини між державою (імперією) і колективізованим селянством: «Від вас вимагається одного — працювати чесно, ділити колгоспні прибутки за працею, берегти колгоспне добро, і виконувати завдання вашої робітничо-селянської держави» (Й. Сталин: «Вопросы Ленинизма»).

В тій державі селянин став найбільше уполітованою людиною. Фактичне правне становище його в засаді мало чим відрізняється від робочої худоби. Ім'я колгоспник в імперії стало зневажливим. За скупими даними совєтської преси, до колгоспника ставляться з погордою. Всіма здобутками селянської праці в колгоспах відає імперський уряд, його апарат розподіляє ці здобутки і, після задоволення всіх імперських потреб, селянству залишається голодний «пайок».

Політика колективізму — протиприродний задум. Відбираючи в людини її природне прагнення найти своє місце в житті і виявити себе в суспільстві відповідно до здібностей і зусиль, колективізація вимагає, щоб людина кермувалася не інтересами своєї родини, не інтересами нації, а програмою імперської партії, яка марить про злиття націй. Та

система убиває ініціативу й інтерес до праці, не дає змоги колективізованій людині виявити свої природні здібності — талант. Убиваючи творчі здібності людини, колективізм за підвалину в успішних відносинах бере не творчість індивідуальностей, а виконність колективізованого робота.

Колективізація вимагає, щоб людина в її поступованнях ставила інтереси імперії (держави) понад усе, їм мають підкорятись родинні, особисті і національно-спільнотні інтереси. Боячись творчої, одухотвореної людини, не вірячи їй, імперська політика колективізму намагається перетворити органічно-національну спільноту людей на масу-отару, яка слухає партійного «вожака» імперської партії. Неслухняних підганяє імперський батіг в руках слухняних наглядачів (дружинники, народня контрроля і інше).

Отарність є безлика. Убиваючи віру в людську здібність думати і шукати, вона стає притулком необдарованости, в ній заперечується відчуття історичного минулого нації і перспективи майбутнього. А це і є основним в імперській політиці колективізму.

Більше тридцяти років (після суцільної колективізації) імперська влада большевиків будує «робітничо-селянський рай» на імперських просторах. Наслідки відомі. Колективістичне господарство, де селяни «визволені» від власности на землю, не в силі прогосподувати населення країни. Уряд СРСР змушений купувати хліб і інші сільсько-господарські продукти в країнах вільної економіки. З року на рік стан в колективістичному сільському господарстві імперії погіршується. Ні висока техніка, ні нові агротехнічні заходи, ні мільйони фахівців з адміністративно-партійним апаратом не в силі припинити деградації сільського господарства. Урядові заходи не допоможуть йому (господарству), доки хлібороб буде колгоспним роботом, а не господарем землі своєї. Особа хлібороба у сільсько-господарському виробництві і при найдосконалішій техніці є вирішальною.

Банкрутство імперської системи колективізації сільського господарства мабуть бачать в Кремлі, але відмовитись, ліквідувати її не можуть, бо знають, що деколективізація прискорить розпад імперії. Останні півзаходи уряду в засаді мало що змінять, бо невгаваюча криза в економіці сільського господарства перетворилась на кризу у відносинах між національним селянством республік і імперським урядом. Політична зброя, якою була колективізація, обернулася проти большевицької імперії.

Проблема деколективізації селянства України є одною з вирішальних в боротьбі за звільнення і закріплення Української Держави при розвалі імперії. За даними імперської статистики (Народное хозяйство СССР в 1963 г.) сільське населення України виносить 22,141,000 душ, цебто половина населення України пов'язана з с/г виробництвом, що зосереджене в 9747 колгоспах і 1182 радгоспах. Площа землі, якою користуються колгоспи і радгоспи на Україні виносить 42.6 мільйонів гектарів, на території в 60.1 мільйонів гектарів. В колгоспах на-

лічується 5.290,000 дворів; на один колгосп припадає пересічно 545 дворів і 2693 гектари посівної площі. Адміністративно-фахові кадри в с/г України виносять 120.000 осіб, а крім того в сільському господарстві працює 616.000 механізаторів. Життєвий рівень і правний стан цих двох груп зовсім інший, як звичайного населення сіл. Названі групи є значно краще забезпечені.

Нова система сільського господарства України, що прийде на зміну імперському колективізму, має забезпечити рівний для всіх людей старт в житті, відродивши віру селянина в майбутнє для себе і родини з праці на своїй землі. Відома річ, що праця селянина вкладена в землю виплачується через роки, а то й десятиліття. Тому земля, як засіб сільсько-господарського виробництва, у звільненій Україні, має перейти у власність хліборобів. Форми і способи організації виробництва є особистою справою хліборобів; в державній політиці форми господарювання є організаційним методом. В своїй політиці уряд Української Держави має керуватись засадою, що забезпечене чи заможне селянство є підвалиною добробуту країни.

В Україні, після звільнення її від большевицької окупації, кожна селянська родина одержить землю у власність. Декляруючи це, уряд Української Держави має подбати про те, щоб сільське господарство після деколективізації відповідало науково-технічним засадам, було економічно міцним і забезпечувало всі потреби країни. Розміри земельного поділу на кожний селянський двір будуть залежати від господарської вартості землі, характеру господарства.

Для переведення деколективізації уряд Української Держави покладе кваліфіковану державну комісію, яка, при допомозі місцевих органів самоврядування, керуватиме деколективізацією. Усунення імперського колективізму большевиків приверне органічну структуру нації, над зруйнуванням якої працювала імперська система. Ураховуючи господарську вартість землі, характер господарства та інші фактори у виробництві, комісія визначить оптимальний розмір селянської садиби і встановить мінімальний розмір земельного наділу на селянський двір.

Справою хліборобів, — власників землі, буде встановити найдоцільніші форми, які забезпечать високий технічний рівень і економічну ефективність господарства. Селянські двори можуть об'єднуватись в с/г кооперативи, чи організувати виробничі об'єднання або вести господарство на корпоративних засадах. Все майно колгоспу чи радгоспу, що має перейти у власність хліборобів, оцінюється і на його вартість випускаються трудові іменні акції, які придбають хлібороби. Акції можуть набути лише хлібороби, власники землі, що добровільно об'єднуються для ведення господарства. Система трудових акцій уможливіє вихід хлібороба з об'єднання, при чому, дістаючи на руки вартість своїх акцій, він може знаходити інший спосіб використання своєї власності.

Передаючи землю у власність селянам-хліборобам, уряд має подбати про організацію фахових дослідних господарств в кожному господар-

ському районі, відповідно до напрямку господарства. Такі господарства створюються з існуючих дослідних станцій і господарств та на базі радгоспів. Ведення їх на початках перебирає на себе держава, а пізніше вони переходять у власність хліборобів.

При нинішньому стані сільського господарства ліквідація колгоспної системи може бути переведена планово, урахувуючи стан селянства, його господарські спроможності, а найголовніше повсякденну потребу країни в продукції сільського господарства. Комісія, що буде покинана для переведення деколективізації, має розробити систему міроприємств, що забезпечать успішне переведення реформи.

Переробка с/г продукції і забезпечення збуту є одним з вирішальних міроприємств. Не входячи в деталі збуту с/г продукції, обмежуємось лише зауваженням. Не можна допустити до такого стану, щоб добробут селянства, що вироблятиме с/г продукти, і робітництва та службовців — споживачів, залежали від посередників — торговців. Ідеальною розв'язкою буде та, яка наблизить реалізацію с/г продукції споживачам з найменшим заробітком для посередника.

Деколективізоване сільське господарство — це господарство висококваліфікованих господарів власників, здібних надати сільському господарству промисловий характер і тим не тільки забезпечити населення країни с/г продуктами, а й створити великі експортні можливості. Тому молодь, що вибере сільське господарство своєю професією, повинна одержати відповідну підготовку для ведення власного господарства.

I. К.

ЗАГАЛЬНІ СТВЕРДЖЕННЯ ДО СТАНОВИЩА В СРСР ТА В УКРАЇНІ

I

1. Так званий Союз Советських Соціалістичних Республік (СРСР) — імперія в модерній масці і формі — є під цю пору останньою великою колоніальною системою московського народу.

Використовуючи брутальну силу та облудні ідеї «пролетарського інтернаціоналізму», соціалізму, комунізму, а в останніх десятиріччях підшиваючись під плащик оборонця національно-визвольних рухів, москалі поневолюють безоглядно десятки колись самостійних націй та більших і менших народів.

Між цими поневоленими перебуває ось уже 50 років і наша українська нація.

Організація Українських Націоналістів (ОУН) — проти імперіалізму та колоніалізму! Тому ОУН бореться за розвал і розподіл московської імперії на національні суверенні держави всіх поне-

волених націй на їх етнографічних землях, за відновлення самостійної соборної Української Держави.

2. Московсько-большевицький режим, що прийшов на зміну гнилому царському, щоб рятувати імперію, спирається на т. зв. Комуністичну Партію Советського Союзу і має всебічну, беззастережну підтримку і одобрення з боку московського (російського) народу, як всевладного, панівного народу в імперії, особливо в усіх колоніях, а зокрема в нашій Україні.

Панівні в СССР партія та уряд, між якими не існує ніякої різниці, бо одне є лише доповненням другого, — продовжують послідовно традиційну московську імперіально-колонізаторську внутрішню і зовнішню політику.

Незмінним принципом внутрішньої політики Москви завжди було і є повне національне поневолення, соціально-культурне упослідження та безоглядний економічний визиск усіх неросійських народів, а нашого українського народу зокрема.

Зasadничою лінією закордонної політики Москви є різними шляхами, не гребуючи ніякими методами і засобами — брутальною силою, шантажем, обманом, підступом, підкупом тощо — змагати до поширення простору московської імперії, з остаточною метою гегемонії, панування в цілому світі.

»ОУН на протязі десятиріч боролася і далі буде вперто боротися за знищення московсько-большевицького режиму на всіх українських землях під її пануванням, за національне, релігійне, соціальне, науково-культурне, суспільно-економічне, мілітарне — коротко, за повне усамотінення української нації«.

3. Терор у різних його видозмінах був і залишиться бути в руках кожночасних панів у Кремлі одним із головних засобів поневолення людини і цілих народів в духовому і фізичному сенсі.

Московський апарат терору, через усі його видозміни аж до сьогоденішнього КГБ, був завжди невід'ємною складовою частиною режиму в Кремлі, виконавцем його найжорстокіших, нелюдських плянів і заходів супроти української нації та її окремих членів.

Як за царських часів, так і в червоній московській імперії терор, розбій, політичне вбивство, духові та фізичні погроми української нації, піднесено до рівня державної політики.

ОУН бореться за повну особисту свободу і недоторканість — в рамках державних законів — кожної української людини і всіх льоляльних українській нації жителів на українській землі.

4. Всю свою національну, економічну та мілітарну силу московський нарід і метрополія імперії здобувають безоглядним і хижацьким нищенням біологічної субстанції поневолених народів, і грабунком всіх багатств — природних дібр і продуктів вироблених або вирощених трудолюбивими руками працюючих — на завойованих і під'яремних землях, в Україні ж перш усього.

Українських селян, робітників, інтелігенцію, а особливо цвіт нашої нації, українську молодь, москалі вивозять за межі України, де їх піддається інтенсивному примусовому процесові русифікації, щоб вони стали погноєм для зросту біологічного потенціалу панівного »великого« московського народу.

ОУН стоїть за збереження і зміцнення субстанції української нації, бореться проти грабунку чужинцями української нації в цілості та будьякого визиску і використання кожної української людини зокрема.

Українська територія та її ресурси достатні вижити і втримати в добробуті всіх без винятку українців і тому нема потреби вивозити їх з прадідніх земель, заселяючи їх натомість ордами москалів.

Природними і виробленими багатствами України мусить розпоряджати суверенно українська нація і використовувати їх згідно з її потребами.

5. В 1964 році довголітня криза в проводі московської імперії досягнула вершкової точки, в наслідок чого Хрущов був усунений з керівного становища в компартії та уряді.

Хрущова, вірного учня і сатрапа Сталіна, було усунено, бо під його проводом імперія шкутильгала від кризи до кризи, від провалу до провалу в зовнішній, а особливо у внутрішній політиці.

В сфері зовнішньої політики Хрущов не зумів, не зважаючи на сприятливу Москві політику певних кіл Стейт Департаменту США, затримати стану неподільної влади і панування Москви в т. зв. світовому міжнародньому комуністичному русі і таборі, де тепер остаточно створилося два центри тяжіння, якщо мова про зрадницькі елементи в багатьох націй світу, — Москва і Пекін.

Внутрі імперії господарство перебувало в постійній кризі-руїні, а гостра нестача продуктів харчування та речей щоденного вжитку викликала масове незадоволення і загрозливі для імперії заворушення і страйки на землях поневолених народів, особливо ж у різних кінцях України. Національно-визвольна боротьба України й інших уямлених націй набирала чимраз більшої гостроти, вступивши у свою нову фазу масових акцій і наявного національно-політичного ферменту молодішої генерації. Сильна акція еміграції, а зокрема акція АБН у Швеції, що — нав'язуючися прямо до воскресаючого духа Мазепи — приневолила російського тирана до небувалої реакції, чим унааявила безпорадність його у розправі з національно-визвольним рухом України й інших уямлених націй, а теж із співформованим ним за поміччю АБН другим, світовим протиросійським і протикомуністичним фронтом за перемогу ідей Києва проти Москви, як спасених не лише для України.

Теперішнє дво-особове керівництво в Кремлі треба вважати як тільки тимчасову розв'язку кризи та незакінчену внутрішню боротьбу-гризню московських скорпіонів за властиве московському духові місце вселадного деспота-тирана.

»ОУН і надалі буде демаскувати перед усім світом нелюдську шовіністичну політику речників московського імперіялізму та колоніялізму, що готують ще тяжче поневолення уярмленим народам і підбій цілого світу«.

II

Становище в т. зв. УССР, що ніколи навіть територіяльно не відповідала межам цілої України, — не зазнало ніяких суттєвих змін у відношенні до неї метрополії імперії, Московщини, за роки від останнього Великого Збору ОУН.

Так звані компартія України та уряд УССР є лише сліпим, безхребетним, безвладним і послухним знаряддям і виконавцем імперсько-колонізаторської політики і вимог Москви. Основним завданням цих двох агентур Кремля в Україні є доглядати за виконанням постанов щодо національного поневолення та економічного визиску українського народу.

Довголітній московський фарс-комедія з т. зв. суверенністю УССР є найбільшою ганьбою 20-го сторіччя, глумом і каригідним злочином супроти української нації.

Що УССР є звичайною колонією Московщини, а не державою, переконливо свідчать хоч би оці кілька фактів:

а) голову та членів «уряду» УССР, цих своїх послушних підганнячів, Москва настановляє або звільняє без засягнення згоди українського народу; про якунебудь суверенну політику або діяльність цього «уряду» не може бути й мови;

б) УССР не має своїх власних збройних сил і навіть не розпоряджає тими військовими частинами, що розташовані на території України, з'їдають наш хліб, сприяють русифікаційному процесові та поширенню духово-морального розкладу і фізичних хворіб. Завданням цих чужих військ є здушувати в Україні національно-визвольний спротив і наводити загальний терор в Україні;

в) УССР не має своєї власної валюти, свого емісійного банку, пошти;

г) хоч УССР формально має міністерство закордонних справ, то воно не має своїх представництв чи місій в чужих державах хоч би так, як їх мають т. зв. сателіти Москви. «Представництво» УССР при ОН є там лише для збільшення кількості голосів московсько-большевицького блоку, а «делегатія» УССР — безвладним гучномовцем Москви;

г) планування у всіх сферах життя і діяльності в УССР базується на попередніх директивах, вказівках і вимогах Москви, а тому промисловість, сільське господарство, наука, освіта, культура та вся інша діяльність в УССР відповідають не сувереним інтересам українського народу, а інтересам його поневолювача, традиційній політиці загарбницької Москви;

д) українська мова, хоч постійно іде за неї активна і пасивна боротьба, далі нищиться, спотворюється і упосліджується на користь

московської мови. Щоб поступити на навчання в університети та інститути в майбутньому суверенній державі українського народу обов'язковим є знання московської мови та літератури, а української мови навіть не згадується. Русифікація українського народу продовжується в більш витонченій і рафінованій формі, ніж за часів тиранії Сталіна;

е) ні українська православна, ні українська католицька Церква, навіть така, що стояла б на службі Москви, в Україні не існує легально. В Україні дозволено існувати тій «церкві» і «релігії», що виконують накази воєнничих безбожників-антихристів у Кремлі;

є) свободи слова, віри, сумління, зібрання в УРСР як не було, так і нема тепер, якщо ця «свобода» не згідна з політикою окупанта, якщо людина не «танцює» під московську дудку;

ж) окремого громадянства УРСР не існує, а присланий чужий елемент в УРСР завжди має більші права і привілеї, ніж правний господар української землі — українська нація.

III

1. *Українські селяни* були і є живим тілом нації. Вони годували націю і видавали поповнення для всіх інших суспільних прошарків та всіх галузей життя нації: її провідників, воїнів, вчених, робітників для промисловості, освіти, культури і т. д.

Як таким, українським селянам належить одне з найпочесніших місць в нації. Московська ж злочинна політика супроти українського селянства аж за-добре вже всім відома — колективізація, ліквідація «куркуля», грабунок продуктів села, суспільне упослідження і т. д., — щоб переказувати тут цілу історію терпінь і жертв.

ОУН боролася і бореться за те, щоб український селянин був дійсним паном на своїй власній землі, щоб використовував землю та плоди своєї праці на користь собі та всієї нації, без втручання чужих зайд-окупантів та грабунку ними багатств землі-ланів українських.

2. *Українські робітники* є повноправною і невід'ємною частиною нашої нації. Їхня питома вага та положення в нації зростають у зв'язку із закономірним розвитком економіки, промисловізації України.

Під цю пору український робітник — його природні здібності, набуте знання і фізична сила — визискується чужим, окупаційним режимом до найвищого степеня. Він мусить перевиконувати непосильні норми, брати «соціалістичні зобов'язання», виснажувати свої сили понад перевиконані норми, а в перервах під час праці і після закінчення робочого дня слухати безконечну, нудну московсько-большевицьку пропаганду та агітацію.

В московській імперії проводи т. зв. професійних робітничих спілок заступають інтереси визискуючого режиму, а не інтереси членів тих профспілок.

В українській державі, за яку бореться ОУН, українські робітники будуть майстрами свого діла і ковалями своєї власної долі. Вони будуть співвласниками засобів виробництва, матимуть голос у керуванні своїм підприємством і в справі розподілу та споживання продуктів своєї праці, згідно з найкращими інтересами свого народу.

ОУН виступає за найбільш справедливе трактування робітників у національній українській державі, без визиску їх групами людей чи окремими одиницями, чи державною бюрократією.

Професійні об'єднання в українській самостійній державі відстоюватимуть професійні права та інтереси своїх членів у вільних обставинах.

3. *Українська інтелігенція*, що органічно пов'язана з селянством і робітництвом України, під ярмом московсько-большевицького окупанта не має ні права, ні можливості вільно і згідно із своїм сумлінням вивчати всебічні процеси, що відбуваються в людському житті та творити самим нові цінності в різних галузях розумової діяльності, творити духові скарби для своєї власної нації. Коло зацікавлень, напрям думання та студій, форма дії української інтелігенції в умовах чужого поневолення обмежені ідіотськими вимогами, драконськими наказами, терором і скріпленою контролею верхівки компартії.

Лише в своїй власній самостійній українській державі наші інтелектуалісти — всі люди розумової праці — матимуть повну свободу для нормальної праці в своїх національних науководослідних та освітніх установах і закладах, з вільним доступом всіх закордонних центрів науки і освіти. Свідомість того, що наслідки їхньої праці йдуть на користь свого власного народу збудить у них максимум творчих сил і світ українського інтелекту піднесе до небувалих висот.

4. *Українська молодь* на протязі всієї нашої історії була здібна на найбільші чини і жертви в ім'я добра нації. Знаючи це, наші національні вороги завжди намагаються в першу чергу позривати квіти нашої нації, щобто знищити нашу молодь духово, морально і фізично, застосовуючи для цього різної форми руйнуючі чинники, як брехлива пропаганда, аморальна, безбожницька наука, терор, вивози, заслання тощо.

Метою ворога є перевиховати нашу молодь на яничарів свого народу з усіма впливаючими з того наслідками.

ОУН, як політична революційно-визвольна організація, в якій молодь завжди відігравала кардинальну роль в найжорстокіші для нації часи, бореться за щастя всієї української молоді, за те, щоб вона мала найсприятливіші умови для розвитку своїх, Богом даних, талантів, своїх розумових здібностей в різних навчальних закладах, у високих військових школах, а фізичних — на спортивних полях, у здоровому труді на добро і славу своєї української нації, а не на її поневолювачів.

ОУН закликає всю українську молодь у цілому світі збільшити свій вклад в нашу спільну боротьбу за повне визволення нашого народу з ярма чужого окупанта; скріпити свою жертвенність, щоб самовідреченням і героїзмом на користь нації хоч у якійсь мірі дорівняти нашим славним попередникам.

Будучи свідомою свого важкого стану поневолення, наша нація ні на мить не припиняла боротьби за свої суверенні права. Від часу останнього Великого Збору ОУН аж до нині ця боротьба позначилася кількома етапами і прибирала різні форми і тактику:

1. До початку 1950-их років українська нація перебувала в стані найбільшої напруги (поминаючи часи перших Визвольних змагань) — в отвертій збройній боротьбі на кілька фронтів: проти червоно-московських, гітлерівсько-німецьких та інших окупантів і загарбників.

В тому часі авангардні формації нашої нації, ОУН, УПА, УГВР, — проявили нечувані доти в світі мужність, героїзм, самопожертву в обороні прав і чести нації під проводом овіяних безсмертною, вічною славою борців типу ген. Тараса Чупринки-Романа Шухевича.

Чини воїнів УПА, основним ядром і провідними кадрами якої були члени ОУН, назавжди залишаться для всіх прийдешніх поколінь нації невичерпним джерелом надхнення, заохоти і навчання як треба відстоювати Шевченкове «в своїй хаті, своя правда», Франкове «кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть» і Лесі Українки «Борись і добувайся Батьківщини»!

2. Після геройської смерті ген. Тараса Чупринки в безпосередній борні з відділами озвірілого московського окупанта в березні 1950 р. під Білогорщою (західні українські землі), збройна боротьба українського народу формою високоорганізованої УПАрмії поступово переходила на інші, тактично більш догідніші в тих часах форми оперативної дії менших військових з'єднань, а згодом відбувся перехід частини борців у глибоке підпілля, а інших в легальне життя з новими завданнями продовжувати боротьбу іншими засобами та в іншій формі:

а) українські селяни відмовляються бути новітніми рабами на своїх власних полях і формою активного та пасивного спротиву завдають окупантові великого клопоту, спричиняючи важкі кризи сільського господарства;

б) українські робітники висувують все нові і нові вимоги окупаційному режимові, що позначилося страйками і войовничими демонстраціями українського робітництва в різних промислових центрах нашої батьківщини, а особливо в центрально-східних районах України, та в місцях запроторення. Так нав'язується ворогові бій за боєм на широкую економічному полі;

в) українська інтелігенція бореться різними формами і засобами проти нагального і зухвалого наступу москалів на українську духовність, культуру, а особливо ж на українську мову, проти форсованої русифікації українців.

Ця боротьба ведеться теж усіма прошарками нашого народу і по всій Україні, а доказом цього є факт засудження на довгі терміни великої кількості членів української інтелігенції — вчених, поетів, письменників, літературознавців, мистців, учителів, студентів тощо — за оборону тих кудих прав, які нашої поневоленій нації формально передбачені в советській конституції.

Може, найвидатнішим з усіх сучасних борців на духовому полі змагу в Україні проти Москви був, а ще більше після своєї завчасної смерти залишився поет-мислитель Василь Симоненко, дійсний трибун соборного народу, духова дитина ідеї українського націоналізму на його сьогоднішньому етапі;

г) з рядів української молоді, одухотвореної ідеєю та чинами ОУН, вилонюються все нові природні провідники, які не лише стають в обороні прав свого власного покоління, але й мобілізують цілий народ проти окупанта при різних нагодах, таких як:

- насильні вивози і заслання української молоді на непосильні роботи за межами України,
- посиленна русифікація в школах,
- ставлення перешкод українській молоді при вступі на вищі студії,
- навмисний підпал ворогом українських архівальних скарбів у Києві,
- знищення вітража посвяченого Шевченкові в будинку Київського університету,
- заборона ворогом всенародних Шевченківських маніфестацій тощо;

г) українське духовенство і чернецтво давало велику духово-релігійну та ідейно-національну підтримку своїм спів-в'язням в численних в'язницях і концентраційних таборах рабської праці, на місцях довічного запроторення українських людей, а в Україні виконували духовну службу в лавах УПА і в Церкві новітніх катакомб;

д) українське жіноцтво завжди самовіддано служило величній українській національній ідеї. Українські матері пильно навчають своїх дітей чистої любови до України, до її народу, а в часи збройної боротьби за державність вони жертвують батьківщині своїх улюблених синів і доньок.

Це ж бо були українські жінки, що своїм героїчним чином в концтаборі в Кінгірі започаткували хвилю загрозливих для режиму заворушень в незчисленних советських концтаборах.

Українське жіноцтво в медичній, розвідувальній та інших службах УПА, в підпільних лавах революційної ОУН проявляло і проявляє незрівняний героїзм, вкрилося безсмертною славою і заслужило собі на вдячність цілої нації.

3. Поодинокі і збірно, в Україні та поза її межами, члени української нації провадили і ведуть далі героїчну, зтяжну боротьбу проти зненавидженого окупанта. В цій боротьбі на передніх позиціях завжди стоять члени революційної ОУН, якої ідея самостійної соборної держа-

ви української нації стає універсальною і всепориваючою, виправданою на кожночасному етапі боротьби.

В боротьбі за бути чи не бути стоїть християнська, висококультурна українська нація проти московської нації — носія злочину, розбою, аморальних засобів в стосунку до решти світу.

Ідеї золотoverxого, традиційно християнського Києва протистоять центрові Антихриста, Москві, і в кінцевому бою неодмінно переможуть.

Той день прийде як ствердження слухності і доцільності доцьогочасної боротьби Організації Українських Націоналістів, як величний монумент-пам'ятник тим незчисленим жертвам, що їх, як і ціла нація, ОУН понесла від першого бойовика почерез Коновальця, Чупринку до Бандери.

Тим тривалим пам'ятником буде Українська Самостійна Соборна Держава.

О. МОРСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ХРИСТІАНСТВО

Існують два стисло зі собою пов'язані аспекти — ідеологічний і державно-політичний. Перший аспект охоплює націоналізм, як ідеологію, і релігію-християнство, другий — державу і церкву. Нас інтересує виключно взаємовідношення українського націоналізму і християнства, що лише релятивно може бути підтримане тезою, що кожен націоналізм повинен виростати з духовости даної нації. Кожній людині є іманентна віра в Бога і кожна націю так чи інакше формувала християнська чи взагалі релігійна духовість, отже фактично кожний націоналізм повинен займати конструктивно-афірмуюче відношення до релігії, бо немає націоналізму без традиціоналізму.

У кожній християнській нації інакше формується тип її християнськості. Християнство прибирає на ґрунті кожної нації інші форми і навіть іншу інтенсивність — в одних героїка, воююче християнство, у других контемплативність і пасивізм. Вистачає взяти до уваги Атонську Гору і Чин Гната Льойолі, польське розуміння і шанування Матері Божої як Королеви Польщі, і українське — як небесний Покров над землею, щоб уявити зовсім інші світи. Синтеза героїки і контемплативности є якістю нашого християнства, унаочненням чого є Володимир Великий і Теодосій Печерський, княгиня Ольга і жінки з Кінгірі, Липківський і Сліпий, Шептицький і Хомишин.

Світоглядowo й етично християнство є іманентною якістю духовости української нації. Український націоналізм не може заперечувати християнства, бо він заперечував би не лише суттєвий світоглядовий елемент української духовости, але й традиціоналізм — одну із основ націоналізму.

Український націоналізм ані не є ексклюзивний супроти християнства, ані не стоїть сепаратно побіч нього. Націоналізм і християнство в Україні є взаємодоповнюючі у суспільному, родинному і других аспектах. Обмежувати християнство до проблем позагробного життя, без прямого відношення відповідних обов'язків у туземному житті, було б неоправданим. Не можна залишати за Церквою лише метафізичні й теологічні питання, а за націоналізмом усю живу практику життя з морально-етичним її аспектом.

Український націоналізм сходиться з християнством в афірмації ідеалізму життя, обмеження егоїзму, примату «За друзі своя» перед особистою користю, в афірмації родини, в розцінці людини як Богоподібного ества. Християнство впливає ублагороднююче на духовість нації і одиниці. Воно перемагає таке страшне тепер узвірення людини. Без християнізації світу, людини і націй, їм загрожує кінець. Цих проблем сам націоналізм не є спроможний розв'язати, бо це проблеми Божого Провидіння. Головний наголос взаємовідношення є передусім у моралі, яка ушляхетнює людину і мусить мати свою генезу в релігії, а не лише в «природних» законах, бо «гомо гоміні люпус ест», якщо людина не визнає Бога. В розв'язці різних проблем соціального порядку не може бути протиставлення між християнством і націоналізмом, бо обидві системи виходять із засади: людини як Богоподібного ества. Нація, як синтеза живих, мертвих і ненароджених Богоподібних істот, не може бути у філософській концепції протиставною християнству. Зрештою, є різні інтерпретації поняття нації у християнській доктрині, отже, чому не має нас зобов'язувати найвідповідніша нам інтерпретація. Є, наприклад, інтерпретація обов'язків супроти Батьківщини кард. Мерсіє, митр. Шептицького, Петра Могили, Липківського, але є і Толстого, Петра з Ам'єну, єзуїта Лєппіха, а ще інша — Алексея. Є обурення Христа і вигнання бичем зі святині її зневажників, є «не мир, а меч приніс я вам», але є і «як одержиш удар в одне лице, настав друге».

Нації є твір Божий. Боротьба поміж націями, війни, є також допустимі Богом, бо дають змогу вирощувати шляхетні характери — героїку, самопожертву. Роля християнства тут велика — воно ушляхетнює войовників, воно має своєю трансцендентною мораллю поважний вплив на звичаї, на героїчну гуманність. Воно, у соціально-моральному відношенні, має більшу ролю як усі «альтруїстичні» закони, бо кожночасно пригадує те інше, Боже в людині.

Націоналізм і християнство діють у тих самих життєвих площинах, лише з іншої вихідної, і взаємно доповнюються. Християнізм в'яже людину своєю трансцендентно-мотивованою мораллю, а через неї і націю, пригадуючи про вищі як лише людські закони. Він слабих робить сильними, а фізично чи технічно сильних — неварварськими.

В поняття української нації християнство входить як її складовий елемент. Якщо б його елімінувати, залишиться пуста, яку ніщо не в силі виповнити. Чи є до подумання, щоб елімінувати із поняття

української нації св. Софію, Печерську Лавру, св. Юра, Києво-Могилянську Академію, Липківського, Шептицького, обидві наші Церкви, »За віру православну« часів Богдана, св. Покрову на Січі? Всі ці багатогранні вияви національного і релігійного пережиття треба захищати також до націоналістичного і естетичного пережиття. Власне релігійні елементи, отже генетично не туземне входять у метафізичний комплекс. Велике мистецтво має підложжя не »соцреалізму«, але релігійності. Усе це складається на національне пережиття. Отже, християнство є складовий елемент, хоч не одинокий, українського національного світогляду. Святослав і Ігор, хоч не християни, входять у комплекс наших національних уявлень і є інтегральними складниками української нації.

Боротьба за націю є тотожна тепер з боротьбою за рідне уявлення Бога, за християнство українського типу. Отже, єдність національної ідеї з християнською стала нерозривною. Це теж підсилює єдність, інтегральність національної і християнської ідеї. За Україну, значить за Христа, проти Москви й Антихриста! Це єдність Батьківщини і Бога, проти воюючого безбожництва і займанця.

Київ проти Москви! Св. Софія проти Кремля! Печерська Лавра проти підвалів Кремля! Св. Андрій на горах Києва проти »мавзолею« безбожника-тирана Леніна! Символи двох світів, двох непримирених концепцій життя — афірматорів людини як Богоподібного ества і нації та їх смертельних ворогів. В ситуації месіанізму Москви, що є месіанізмом Антихриста, тобто абсолютного зла, наш відклик до християнства, з'єднаного з ідеєю Батьківщини, є шляхом рятунку для України і не лише України. Гасло »Київ проти Москви« є не лише гасло політичне, але в не меншій мірі культурно-ідейне і світоглядове. Дві культури, дві цивілізації, два світогляди, дві релігії, чи релігія і антирелігія.

Ставши конструктивною традицією українського світу ідей, християнство стало двигуном росту нації, її світоглядом базую, метафізичною основою, а через це інтегральною частиною українського націоналізму в ідеологічному і етично-моральному аспекті. Отже, християнський світогляд лежить в основі ідеології українського націоналізму.

Релігія є не лише приватною справою одиниць, але є це великий двигун нації. Тому ми є проти відділення церкви від держави. Держава має опікуватися церквою, дбаючи про її матеріальне забезпечення. Шляхом окремого податку держава забезпечує церкві її матеріальні основи, а через це ані священикам, ані монастирям не треба повертати їх землі. При цьому всякий цезаропапизм чи папоцезаризм мусить бути елімінований взагалі. У школах мусить бути обов'язковою наука релігії, узгоджуючи різні конфесії.

Церква має бути великим моральним авторитетом, а не фізичною владою. Матеріальне забезпечення церкви державою унеможливить надмірну соборноправність в церкві у змислі шкідливого впливу політичних партій на священиків і ієрархію, зумовленого матеріальними чинниками.

Держава оточить своєю опікою однаково обидві наші церкви, та гарантуючи свободу сумління дасть пропорційну підтримку протестантським і іншим конфесіям. Держава признаватиме рівні політичні права також за невіруючими, їх не дискримінуючи, але буде заборонена атеїстична пропаганда. Кожний громадянин зможе вірити в те, що він прагне. Лише розкладові ідеї, ширені ворожими Україні п'ятими колонами, будуть законом заборонені.

ОУН вважає, що обидві наші церкви мають завершитися патріярхатами і тому підтримує тенденцію в цьому напрямі, стоячи за Український Православний і Католицький Патріярхати. Осідки обидвох патріярхатів повинні бути, по визволенні України, в Києві, хіба що котрась церква бажала б мати його деінде, напр., у Львові.

Держава сприятиме наближенню і об'єднанню обох церков в єдину українсько-християнську церкву, з єдиним патріярхатом, що одначе мусить статися дорогою договорення обох церков, без інтервенції держави.

Генеральною лінією церковної політики держави буде: *якнайдалі від Москви*, повне зірвання з нею всяких церковних контактів, а *наближення до Царгороду і Риму*. Тому сприяємо акції Царгородського Патріярха до єдності з Римом, і будемо сприяти подібним тенденціям наших церков, щоб довести до єдності християнських церков, зокрема православ'я і католицизму. Є це, одначе, виключним завданням наших церков, а не політично-державних чинників, які мають створювати лише пригожу атмосферу єдності, респектуючи однаково обидві наші церкви.

Обидві наші церкви мусять строго придержуватись наших старих традицій. Вони повинні більше брати одна від одної, а не від латинників чи від Москви, та не чекати, що скаже Царгород чи Ватикан. Необхідно зайняти різке становище проти денаціоналізації.

У 40-річчя ОУН

ЗАМОВЛЯЙТЕ, КУПУЙТЕ, ЧИТАЙТЕ КНИГУ

НАРИС ІСТОРІЇ ОУН

в опрацюванні д-ра П. Мірчука, том I-ий (1920-1939), 640 сторінок, 137 світлин; показник прізвищ охоплює 36 сторінок.

Ціна книжки в твердій оправі разом з пересилкою:

в США і Канаді	12 доларів	у Франції	47 фр. фран.
у Великій Британії	4 фунти	в Австралії	11 австр. дол.
в Німеччині	38 нім. марок	в Австрії	250 австр. шил.
в Бельгії	475 б. франків	в Аргентині	2190 пезетів

в інших європейських країнах — рівновартість 38 нім. марок.

Замовлення слати до Українського Видавництва в Мюнхені на адресу:

**«Ukrainischer Verlag»
8000 München 80, Zeppelinstrasse 67.**

ПОЕЗІЇ

Ганна ЧЕРІНЬ

УЯВА

Уявляю себе бакханкою,
Коханкою,
Полонянкою...
Уявляю себе сердитою,
Побитою,
Несамовитою.
Уявляю себе маніжною,
Ніжною,
Ріжною...

О, як багата уява!
А добре бути багатим,
Уявляти: в руках і сила, і слава,
І діамантів карати...

Кожний із нас в уяві
Підкоряється
 або панує,
Йде в напрямки ліві і праві
(Що кому імпонує).

Де ж, як не у власній фантазії
Дістанеш безплатні маршрути
До всіх країн Європи і Азії,
І до таких, де й не можна бути?!

Тільки дехто боїться цих мандрів...
А я — не боюся.
Мандрувати можна
 й на власній веранді,
Або, ну, скажім,
 в автобусі.

Маршрути уяви дозволені кожному,
Їх можна добитись без бою,
І найкраща людина,
 тобою обожнена,
Поїде в ті мандри з тобою.

В Нью-Джерсі розквітли в екстазі азалії
Коралових уст неспокоєм.
Гостю вітали,
і щиро казали їй:
— Сумною не будь такою!

Глянь на кармінове море,
Втопи в нім відчай і горе!
Радій і цвіти
І ти!

Дякую, милі азалії,
За ваші слова коралові.
Тільки частково мій сум
І через вас, красунь:

Ваше цвітіння, палке, як кохання,
Різко-раптове. За ним — умирання.
Цвіт ваш розсиплеться, радісні кралі,
Наче розірвана низка коралів,

Сплине з травневим дощем —
Станете просто кущем.
Будете тільки в зеленій намітці...
Отож, і цвісти треба вміти!

Я хочу, як рожа, цвісти:
по одній тільки квітці,
А за те —
ціле літо.

З нової збірки «Вагонетки»

ПРОЩАННЯ

Над лугами сонце ходить
І росу бере, як подать,
А закохані не бачать,
Що уже минула ніч,
Що із них сміються квіти,
Й пастуха уже з-під свити
Скоро збудить півня клич.

Теплий вітер плечі гладив,
Ніч була, як синій рай...
І ніхто з них двох не ладен
Першим вимовить »прощай«.

Не відпустить хлопця юнка!
Обняла притульно, в'юнка,
Аж волосся обвилося —
Й заплелися поцілунки
У сипкі хвилясті коси.

Ярослав КУРДИДИК

БАЛЯДА ПРО ПЕРЕМОЖЦІВ

Вперед!
Хай вам не буде страшно,
що командир впаде:
В сотні або й чоті нашій
знайдеться ще хтось інший,
що поведе!
Поправ гвинтівку,
хай ремінь не тисне!
Чотовий глянув у мапу
— очі, як аметисти —
й наказ, мов блискавиця:
— Для нас —
є тільки один напрям:
— Вперед!..
І повернув на нас зіниці,
як дула, що все нищать!
Неначе пекло перед нами:
окопи в полум'ї з заліза
бухтять буромідними вогнями.
А ми —
задихані
біжимо,
падемо,
встаємо,
повзаємо
і на колінах ліземо,
і човгаємося
смертельними вужами...
Ніби вдари велета-молота,
немовби смерти всегнітучий лопіт,
паде команда:
— Вперед!
— Міномети й піхота!..
А за нами:
кричить ранена земля,
роздерта стрільнями.
Важко хлипає,

жахтить громами
і гукає пламенно,
бліда од люті до безтями:
О, корогву треба високо нести,
боронити —
кров'ю і честю
серцем і душею захищати!
А як упав ти ранений,
заціпи зуби
і думай
як би то знову
на коліна піднятись,
схопити кулемет у руки,
що слизькі од крові,
і ще цільніше
навести й стріляти!..
І в мент,
коли довкола чорний жах
раненою гіеною вис
і бачиш по очах
твого побратима,
що вони меркнуть,
що гаснуть
і він уже гине,
не забудь у нього забрати:
гвинтівку, набої
і ручні гранати!
І коли він
не зміг їх кинути,
то ти —
плюнь у долоню,
кріпко затисни
і нею жбурни
далеко!
Просто в супостатів!..

Україна, 1944 р.

Ярослава ОСТРУК

МАТИ І ДОЧКА

(Уривок з роману: «Те, що роз'єднує»)

Скільки разів Галя входила до цього дому, завжди з дивним почуттям страху і відчуження. Боялася холодного темного коридору, старих, давно не відновлюваних стін з фасадами, що прикрашені орлами, боялася тих з'їджених шашелями чорних дверей із масивними одвірками. Боялася всього, що там було. Ступала несміливо, немов не хотіла пробудити людей, що жили в цьому домі. Знала, вона для них чужа, хоч і зв'язана з ними родинно.

Так і тепер, не мала відваги постукати в двері. Як привітає її мати?.. Чи простить, що вона подалась в Україну разом з відступаючою українською армією, що внук і зять воювали проти поляків?.. — такі думки не давали їй спокою. — Чи впізнає її мати в цьому незвичайному одязі? На ній плащ із сірого військового коца, чоботи грубі, пошиті сільським шевцем, полотняна суkenка, рукавички, сплетені із залишків різної волічки, а на голові — кроляча шапка, на взір козацької.

Врешті Галя відважилась: постукала в двері. У відповідь тиша і тривожно-радісні думки, що ось побачить свою маму. Серце забилося ще сильніше, коли почула її легкі кроки, яких навіть старість не забрала. Повільно, граціозно, відчинила мати двері, одягнена в немодну, ще передвоєнну сукню. Забувши про все, Галі хотілось кинутись в обійми матері, цілувати її руки... Вона ж — її мати.

— Мамо!.. Матусю!.. — в її словах було все: радість і жаль.

А мати стояла у дверях, силою волі здержуючись від пориву родинної сердечності. Але обличчя її стало холодно непривітне, коли згадала, скільки болю вчинила їй дочка виїздом в Україну. Чому вона там поїхала?.. Чого там шукала?..

— Це ти... Гелю, давно тебе бачила, два роки минуло... Чула, що виїхала з чоловіком на Україну, — насилу промовила.

Галя мовчки поцілувала її руку, а мама холодно поцілувала Галю в чоло.

— Чи твій чоловік і Юліян вернулися?

— Ні, мамо... Ростислав помер на тиф, а Юліян... — і не докінчила, бо сльози не дали їй говорити. Чекала ласки мами, співчуття.

— Жаль мені тебе, Гелю... Своїм самостійницьким ідеям Ростислав завдячує свою смерть.

— Мамо, адже ми всі мусили стати до бою...

Але мати немов не чула її слів:

— Увійди, врешті, Гелю, до кімнати... Здійми плащ... Ти далі живеш у... Рогожинських?..

— Так, я залишилась у них... Господарство тестя знищила війна. Насамперед пограбували мадяри, австрійці, потім москалі, а вкінці — польське військо...

— Що ти сказала, Гелю? Поляки не грабували!

— Ні... матусю... — відповіла, не бажаючи загострювати розмови.

Галя зняла плащ, але не мала відваги увійти до сальону, побачивши, що на її чоботях повно снігу.

— Ні... нічого... — сказала мати, — ступай обережно, на пальцях.

Галя легко, навшпильки ступала по старому килимі, намагаючись не залишити слідів, але вода з розтопленого снігу далі текла й залишала сліди на килимі.

— Сідай ось тут, на канапу, поруч мене... Що ж вдієш, війна... В цьому домі я війну перебула... тут пройшло мое життя, ніби й нічого не змінилося... — мати говорила немов сама до себе, щоб більше не згадувати про Рогожинську.

— Так, нічого не змінилося... — Галя повторила мамині слова і рівночасно відчула, що розмова відходить від головної мети її відвідин. Вона ж прийшла просити маму допомогти Юліянові звільнитися з табору інтернованих. Чому мати ні словом не спитає про нього, хіба ж він не існує для неї?

Мати співчутливо дивилася на дочку, що сиділа поруч неї у полотняній, погано пошитій сукенці.

— Гелю, невже ти, крім цього одягу, нічого ліпшого не маєш?

— Не маю, найважливіше тепер — прожити якось. Ми не користуємося американською допомогою, а пані Рогожинська ділиться зі мною останнім.

— Не знаю, чи тобі відомо, що Геня з чоловіком і дітьми вернулася з Відня. Вони війни не бачили, цілий час перебували у Відні. Геня, кажу тобі, Гелю, зробила незвичайну партію! У Відні, завдяки Тадеєві, Єжевський мав дуже добру посаду, а тепер, коли Австрія розпалася, вернувся до Польщі й дістав посаду у львівському воєвідстві. Якось недавно була в мене. Казала, що привезла з Відня багато одягу. Відень завжди славився елеганцією. Напишу до неї і попрошу для тебе кілька сукенок, а може й плащ і черевики вдасться дістати.

— Ні, мамо, я від неї нічого не прийму!

— Ти завжди була вперта. Тому твоє життя пішло такою дорогою. Чи не соромно тобі носити такий одяг?

— Я вже сказала, що від неї нічого не прийму... Мама хіба забула нашу останню розмову ще тоді...

— Ах, пригадую. Ти тоді на нас обидвох накинулася! Бо коли бандит Січинський застрелив нашого намісника Потоцького, ти — як і Ростислав — була б за нього в огонь скочила. Ми доказували, що він бандит, а ти крикнула: »Він герой, бо забив нашого ворога!« І хоч ми тебе переконували, що вбивство такої порядної людини — це бандитизм, ти мала іншу думку. Твій син, Юліян, доказував, що це була помста за смерть Каганця, спричинену намісником. Така розмова, очевидно, мусіла закінчитись зірванням наших родинних зв'язків.

— Ох, мамо, навіщо все це згадувати? . .

— Тому, що Геня мала слухність, коли сказала, щоб ти до неї ніколи не приїжджала.

— Між мною і Генею все скінчене і я нічого від неї не прийму.

— Дві сестри — два вороги, — сказала мати, кивнувши головою.

Старий годинник вибив п'яту і фігурки маркіза та паж, як і колись, під мелодію танцювали менуета.

»Тут нічого не змінилося і ніколи не зміниться. Цей самий сальон і такі ж люди, як раніше. Ні війна, ні час їх не змінять. А полякам треба передусім справедливої ідеї, цього здорового повітря. Вони, до недавня гноблені іншими, тепер цей самий меч повернули на підкорення ними нарід«, — думала Галя.

— Гелю, — продовжувала мати, — я знаю, може Австрія справді замало давала русинам прав, але тепер, як державний провід перебрала Річ Посполита, вам, русинам, буде краще, ніж за Австрії. Бо, кажу тобі, Гелю, все це була прусько-австрійська інтрига.

Мати говорила лагіднішим тоном і врешті дала Галі надію, що можна розпочати розмову про Юліяна. Схвильована, Геля дрижала . . .

— Тобі холодно? . . Я зараз зготую каву, нап'ємося . . . Я тобі кажу, як русини будуть льояльними, їм у Малопольщі буде добре. Очевидно, вони мусять зрозуміти, що перше місце в державі маємо ми — поляки.

Мати вийшла до кухні готувати підвечірок. Галя залишилася в сальоні сама з невеселими думками.

»Чи зрозуміє її мати? Чи взагалі вислухає? . . Адже з її допомогою вдасться звільнити Юлія з табору інтернованих. Мати ще тепер має знайомства з поляками, що на високих постах. Тільки за її протекцією можна думати про його звільнення«.

Дивилася на рідну, але чужу їй кімнатну обстановку. Віджили спомини з дитячих літ. Старий фортепіан припав грубим шаром пороку — ніхто на ньому не грає. Портрети предків у золочених рамах якось вороже дивляться на неї. Тільки батько немов випадково між них попав. Галя розуміє: він тут зайвий.

Але є й картини, що ще в дитинстві робили на неї велике враження. Це картина мистця Матейка, що посередині стіни. На ній зображено, як Рейтан у Варшавському сеймі протестує проти акту угоди, підписаного з Росією, і протекторату Росії над Польщею. А далі — трагічний цикл картин графіка Гротгера — »Війна«. На них зображено героїство польського народу, що кинувся до боротьби за незалежність своєї держави. В тих картинах ціла душа, увесь трагізм народу, тому вони такі сильні й безсмертні, як безсмертним є саме бажання здобути волю. Але, чому польський нарід не хоче зрозуміти, що й інші народи прагнуть волі, справедливості? . .

Ось на столі розгорнена книжка Сенкевича. Прочитала два рядки й відсунула набік. »Геніяльний письменник«, що отруїв душу польського народу. Сваюля шляхти — »героїство«, боротьба за волю — »бандитизм«.

Думки перервала мати, увійшовши в кімнату. На срібній таці принесла каву і сухі палянички, присипані цукром, замість тістечок.

— Оце вже по війні, а в мене вбогість. Якби не допомога з консисторії, померла б з голоду. Кава з жита. Добре, якщо можу дістати жито. Потім палю і мелю у млинку. Але хіба це заступить смак правдивої кави?.. Яку чудову каву, ароматичну, правдиву бразильську, готувала в Устю Цецілія... — згадала стара їмось.

— Мамо, у нас, себто в тестів, такі ж самі гаразди.

— Спробуй хоч тістечко, трохи старе, але в каві розмокне... Принесла мені ще на Різдво сусідка... — припрошувала мати дочку.

Галя, збентежена жалями матері, зовсім розгубилась, не знала, як почати розмову про Юлія. Ах, щоб мати хоч згадала про нього, тоді легше було б звернутися до неї з проханням...

У печі тлів зібраний у саду хмиз і не міг нагріти великого сальону.

— Мамо, я попрошу тестів і вони пришлють тобі кілька фір дров. У нас є багато дерева.

— Замерзну тут, а не прийму! Я від неї нічого не прийму! — крикнула мама.

— Чи ти, мамо, й досі не забула?

— Не забула і ніколи не забуду!

— Чому? Вона ж нічого не винна.

— Вона винна! Після розмови з моїм, блаженної пам'яті, чоловіком, між ним і мною вперше за двадцять років щасливого життя вибухла така велика сварка. Він докоряв мені, а я — йому. А до того часу ми жили, як голуби. Потім твій батько дістав кровотечу легенів. Вона, ця відьма, спричинила смерть батька! А на похороні ніби зомліла...

— Мамо, не можна ж так... Треба, врешті, забути.

— Ні, Гелю, ти не забула вчинку Гені, а я не забуду їй!

Запанувала глуха мовчанка, тільки годинник «тикав» і хмиз шипів, перетворившись на дні печі на купку попелу, не нагрівши сальону. Нарешті мати перервала мовчанку:

— Скажи, Галинко, чому ти відійшла від нас? Я ж виховала тебе у польській традиції, в польському патріотизмі. Чому ти все це відкинула і перейшла до них?.. Чому, Гелю?

— Не говорім про це, мамо... Я маю до вас важливішу справу...

— Але ж це так дуже болить...

— Мене болить ще більше. Чому я відійшла від вас?.. Насамперед тому, що до моєї душі промовило рідне слово, оцей бідний український театр, в якому я відчула силу безсмертності нашого духу, нашої нації... — Галя встала, голос її вирівнявся. — А хто кристалізував мої почуття? Кривда українського народу, погорда поляків до нього, до нашої культури, мови... Ваш шовінізм зробив мене такою. А потім усе те, що в моїй душі було непорядковане, скристалізував «Кобзар» Шевченка. Його ідеї — стали моїми і я вже ніколи не відійду від свого народу.

— Ти ж полька!

— Ні, це мої предки покинули свій народ, я цього не вчиню.

— Гелю, що ти говориш? Наш рід з діда прадіда польський!

— Мамо, ти хочеш силою вмовити в мене, що наш рід польський? Ось на стіні портрет моєї бабуні, з дому Корецької! Чи мало між поляками наших земляків, що для особистої вигоди покинули православну віру, а потім і греко-католицький обряд, бо наша віра була понижена... Польщилися... Ось хоч би Геня...

Мати знала, що Галя говорить правду, але не хотіла визнати їй слушности. А Галя продовжувала:

— А скільки магнатів колись руської національності тепер стали завзятими нашими ворогами... Ось хоч би рід Потоцьких, генерал Казимир Шептицький та багато інших.

Багато гіркої правди прийшлося вислухати матері. Стара їмось знала, що і її мати була руського роду і це її принижувало. Вона соромилася свого походження, тому признавалася тільки до родини Граб'янських. В розмовах уникала згадки, що вона вдова по греко-католицькому священикові. Врешті, щоб закінчити цю неприємну розмову, сказала:

— Ех, Гелю, не говорім про те, що сталося давно. А втім, наші предки женилися з поляками і поляками, тому й вимішалися.

— І налили до своїх українських жил «шляхетської польської крові!» — з іронією продовжувала Галя. — Мамо, кров українських предків відживає й по віках. Я розумію тебе, зрозумій і мене... Зрештою, залишім розмову про наші розбіжні погляди, забудьмо все, що нас ділить... Я приїхала, мамо, просити тебе про поміч... Я знаю, що тільки з твоєю допомогою можна визволити Юлія з табору інтернованих. Він вернувся з України і прикордонна поліція заарештувала його. Тепер у таборі інтернованих у Тухолі. Мамо, твій внук у листі просить тебе допомогти йому вирватись звідти...

— Юліян, мій внук? Той, що пішов на барикади боротися за університет, що бився проти поляків?..

— Він захищав Львів, а потім із військом перейшов на Україну. Там воював проти большевиків.

— Скажи, Гелю, чому він виступив проти поляків? Чому хотів забрати від нас цей наш край... нашу Малопольщу?.. Чому?.. Чому?..

— Мамо, залишім цю розмову... Ми знову вертаємось до того болячого питання. Ти, мамо, говориш так, як навчила вас шовіністична польська історія — «Польська од можа до можа», а Україна — це «ваші креси». Ви не вмієте об'єктивно, справедливо, дивитися на ці справи... Але, ще раз прошу, залишім цю розмову. Рятуй, мамо, Юлія, не як ворога, а як свого внука. У Тухолі йому грозить смерть, тиф десяткує інтернованих...

Мати вагалася, в ній боролися два сильні почуття — шовіністично-польки і матері-бабуні. Таку саму боротьбу вона звела із собою тоді, коли її дочка, Галя, вирішила одружитися з українцем. Але тепер вона мала б рятувати внука — ворога польської держави. І, нарешті, перше почуття виявилось сильніше, бо її обличчя знову стало холодне... Відповіла:

— Ні, Гелю, цього не вчиню. Не піду проти своєї держави і не буду просити, щоб звільнили ворога Польщі.

— Хіба ж, мамо, твої польські почуття сильніші за любов до дочки і внука?

Холодне обличчя матері було відповіддю Галі.

— Що ж, прощай, мамо! Я визволю мого сина, твого внука. Буду просити всіх ренегатів, може хоч в одного з них відізветься українське серце! — з розпачем закінчила Галя розмову з матір'ю.

Встала і вийшла з чужого їй дому рідної матері. Ішла помало, зовсім прибита відмовою матері. Зрозуміла, що боги її матері тепер на ній помстилися.

А мати стала біля вікна і дивилася, як зникала силуета її дочки. Дрібний сніжок немов біг за Галею і королівським хутром накрив її козацьку шапку.

Раптом у матері щось здригнулося, їй хотілось закричати у слід Галі, завернути дочку, сказати їй, що Юліян — її внук, що вона визволить його з табору інтернованих... Але так само раптово відчула, що все скінчене, вже пізно...

«Так мусить бути. Я залишусь сама, вірна своїм... Він, Юліян, наш ворог, виступав проти нас... Хотів забрати наш віковичний Львів, нашу Малопольщу...» — такими думками намагалася придушити голос свого сумління.

Вікна сальону втягали темряву зимового вечора. «Війна» Гротгера у чорних рамах видавалась ще чорнішою. На портрети предків впала чорна заслона. Нараз мати заплакала. Плач вирвався в неї стихійно, був такий болячий, як і тоді, коли навіки прощала свого чоловіка... Відчула, що тепер вона поховала дочку і внука...

Філадельфія, 1968 рік

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

ГОМІН УКРАЇНИ

Видає Видавнича Спілка «Гомін України з обм. порукою в Торонто, 140 Bathurst St., Канада.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — містить сторінки літератури і мистецтва, молоді, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

«ГОМІН УКРАЇНИ» — містить оголошення, реклами підприємств, помагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

*Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1.*

З поезії в поневоленій Україні

Микола ВІНГРАНОВСЬКИЙ

КИЄВУ

На срібнім березі Дніпра,
Слов'янська золота столице,
Світанку мови і добра,
Вікно у світ стооке і столице,

Всі сто століть у скрути і жалі
Під небозвіддям згрозової днини
Ти водиш серцем нашим мужні кораблі
З вітрилами на щоглі України.

Духовна міро нації Дніпра,
Високий воїне з мозольними руками,
Та смерть стара, неправда та стара,
Що тихомудро жерла нас віками, —

Проклята, проклята, погине хай, згорить!
Ми люди, ми не блазні, не лакузи.
І вільний дух, і вільних дум союзи,
І вільний світ у нашу кров кричить.

Зі збірки: «Сто поезій», 1967 р.

Ліна КОСТЕНКО

ВИЩА МАТЕМАТИКА

Плюс мінус життя.
Таблиця розмноження.
Квадратний корінь із мрій романтика.
Два пишем, три помічаєм.
Розношена
щоденна
проста
математика.
Душа підіймається до вищої.
Душа обчислює суму площ:
минуле — майбутнє — живі і знищені,
правда — поезія — атомний дощ.

Дракон — Мусій — телефон — калина,
віра — вірус — мільярди — нулі...
Життя оперує безконечно малими.
Ми всі поодинокі — також малі.

Але з усмішки,
з потиску рук,
з брехні, убитої наповал,
історія — найскладніша з наук —
обчислює *ЗОРЯНИЙ ІНТЕГРАЛ*.
Із найдрібніших зоряних крихт!
Вища математика віку:

*з суми безконечно малих
виникає безконечно велике.*

З поеми «Зоряний Інтеграл», 1968 р.

Володимир КАЛІКА

БАТИЙ

На Русь святу ішов Батий з боями,
Як чорний смерч летіла татарва,
Горіла під копитами трава,
І грім примовк, прибитий нагаями,

Пливла рікою Золота Орда,
Стелився дим і курява полинна,
І чорним круком каркала біда,
І від наруг страждала Україна.

Та не схиляла, горда, голови,
Плекала волю, як цілющу краплю,
Аж поки весь татарський льодовик
Не розколовся об козацьку шаблю,

О земле рідна, чистоока зоре,
Тебе Батий ніякий не поборе.

«Україна», липень 1969 р.

Олекса ВОРОПАЙ

АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА (Щоденник нового поселенця)

(5)

1-го жовтня. Одержав листа з Авгсбургу від Софії Парфанович. Вона пише:

«...Якось так я тепер живу, ніби в пустці та в душевному пригнобленні, без друзів і навіть знайомих. Всі мої зв'язки пірвалися, я запала в лікарню, як в монастир, і зовсім втратила зв'язок із громадянством. До пустки долучилася депресія так, що живу наче під якоюсь темною заслоною... Вже видрукувані бойківські новелі. Якраз перший примірник приніс мені Роман, інші ще не оправлені. Але другий дістаєте Ви, бо це були Ви, з ким я обговорювала, мало не творила їх. І справді, початок вони взяли в нашій першій розмові про бойків і в Вашому проєкті написати разом про співанки. Це два роки минуло, ні, три, і книжка таки вийшла, може одинока після зміни валюти. В друкарні тепер пустка і Сажнін видрукував її за шість неділь. Так, отже, поява книжки — це найголовніша подія в моєму житті... Зараз після того приступаю до друку других новель, а взимку буду викінчувати про тварин.

Маю трохи страху, чи критики не заклують мене. Ви нагадуєте собі Ш., із його походом проти етнографізму... Та пропало, я не могла викинути їх, чи спалити, і вони побачили світ. Хай вже собі критики товчуть лобами і гострять зуби.

Питаєте про новини на літературному відтинку? Я нічого не знаю про них і про нікого. Так сталося. Бракує мені людини, що піддержувала б цей зв'язок і розказувала мені, що і де діється. І газет не маю часу читати».

Лист кінчається так: «Чому не пишете нічого про себе, свою працю і враження? Знаю, що їдете ліфтом і ладуєте кошики. Але, як почуваетесь? Не знаю. Чи що пишете? Чи які матеріали збираєте? Там же оцих Ваших Оксан чи інших Марусь десь повно і вони мають новий терен для творчості про життя в другому «ясирі», про який ми, до речі, маємо доволі негативні вістки».

Отже, лист цікавий, але мій добрий приятель, Софія Миколаївна, як завжди, песиміст.

Щодо «Оксан чи інших Марусь», то хоч тут вони є, я їх зустрічаю, на жаль, дуже рідко і матеріали про їхнє життя-буття не збираю і це шкода, бо пройде час і ми будемо писати спогади про перші роки нашого життя в Англії, тоді такі матеріали стануть великою цінністю. А наше життя тут, в Англії, все ж це не «ясир», бо ми тут вільні люди, а що працювати доводиться, то це річ звичайна у будь-якій країні.

9-го жовтня. Одержав листа від Тодося Степановича Осьмачки, він пише:

«...Будь ласка, вживіть заходи там якісь, і, не гаючи часу, випишіть мене звідси: чи як робітника, чи як інше. Коли б це Вам удалося, то я б став на всяку роботу. Робити я вмію і чорну роботу, не кажучи, що можу і книжки писати. Бо тут буквально мене не пускають українці, щоб залишитися з рештками своїх людей: не пустили в Англію в травні місяці, із списків до Аргентини викреслили, і не пустили у Венесуелю. А жалітися немає кому, бо тепер табори здані на цілковиту владу своїх мешканців. А я в умовах просто нелюдських для творчості. Аби щось написати невеличке, треба витратити страшенну силу енергії, переборюючи перешкоди. Моя кімната між двома коморами кухні. І гуркіт, і лайки з раннього ранку до пізнього вечора. Іншої кімнати ці люди мені не дадуть. А всі люди серця і совісті виїхали, які мені знайомі. А скільки пишу в усі краї світу, аби мене витягли, то відповіді нема. І переді мною зараз невідклично їхати на «родину». Бо так говорять, що ті, які залишаються після виборів, на роботи будуть відправлені до Советів. А я справді не пущений і одинокий, бо ЦПУЕ не боронить мене. Просто жаж!

І видно листи мені не доходять. Через те, як хочете написати і щоб дійшло написане, то гляньте у темний куток хати і пригадайте, хто у Вас є знайомий, щоб ним передати. А як нема, то спробуйте написати рекомендованого листа... Вітайте дружину і себе.

З гл. пошаною Т. Осьмачка.

Року 1948, 5 жовтня».

Отаким лист! Чим же я можу допомогти цьому бідному Осьмачці? Як же я можу когось виписувати з Німеччини, коли й сам тут на задвірках?! Спробую написати до СУБ-у в Лондоні, може вони щось порадять?

14-го жовтня. Нарешті одержав листа від Петра Павловича, довго він не відзивався. Читаю листа:

«...Готуюсь їхати до Аргентини. Обставини змушують мене орієнтуватися на цю далеку країну, бо з такою численною родиною, як моя, ніхто не хоче брати. З Німеччини поступово розсіваються по світу наші знайомі: редактор М. вже в Канаді, Леонід Полтава в Парижі, Володимир Русальський їде до Австралії.

Видавничі справи тепер ледве животіють. Грошова реформа паралізувала все. В. Приходько видав книгу «Під сонцем Поділля». Цю книгу я ілюстрував. Михайло Орест готував до друку книгу брата Миколи, але це видання законсервоване. Журнал «Пу-Гу», після довгої перерви, з'явився на світ Божий та, мабуть, не на довго, бо 80 пфенігів за число люди не можуть платити. «Арка» не виходить. З приємністю читав Ваші статті в українській газеті з Лондону, особливо мені сподобався Ваш заклик щодо організації Товариства народної творчості...»

20-го жовтня. Одержав листа із Зомме-Казерне від Олекси Запорізького, він пише:

»В нашому таборі відбулося з десяток літературно-академічних понеділків, де було розглянуто творчість Драй-Хмари, Гуменної, Гарасевича і Несич (Софії Парфанович). Про творчість Гуменної доповідали Коровицький і В. Чапленко, про Кравцева — Барка, а про Драй-Хмару — Міяковський...»

Далі: »В нашому таборі, в 4-му блоці, нещодавно утворилася академічна читальня, де члени тої читальні двічі на тиждень можуть знайомитися з українською пресою всього світу. Там я бачив лондонську »Українську Думку« з Вашим закликом до громадянства організувати Товариство народної творчості і звичаїв. Це добра ідея, коли б тільки її можна було здійснити.»

»Вийшли з друку мої байки — »Байки Павла Байди«, і я їх посилаю Вам...» Далі: »Не зовсім буденним явищем є також те, що Манило і Буряківець тепер оформляються на виїзд до Канади на копальні золота, а Стоцький і Русальський вже пройшли всі комісії і всіх консулів, чекають транспорту на виїзд до Австралії. Л. Полтава вже виїхав до Франції, а ми з Надею лаштуємось до Бразилії. Наш транспорт має відійти десь у грудні, перед Різдом. Родина Михайловських виїхала до Парагваю...»

»Байки Павла Байди« — маленька книжечка, має 20 сторінок, підписана автором для мене так: »Письменникові Олексі Степовому на добрий спомин. П. Байда-Запорізький. 16. 10. 1948. Авгсбург«.

Байки я прочитав, всі вони дуже цікаві.

23-го жовтня. Субота. Сьогодні на роботу не ходив. Зустрічався зі своїми добрими знайомими: Григорієм Б., Сергієм К., Костем К., і М. П. Всі вони були в мене і ми приємно провели час у розмові. Говорили про все, а найбільше про те, як ліпше організувати українське громадське життя тут, в Олдгемі.

Одержав листа з Німеччини від свого доброго приятеля Миколи Щербака, він пише:

»За цей час ледве не виїхав до Франції. Думав навіть за океан — до Австралії, а тепер заякорився тут на місці. До Англії вже не беруть зовсім, а до інших країн зі скрипом: найздоровіших і найсильніших, старанно мацаючи біцепси. Доведеться переживати зиму »ін Дойчлянд«, а це не дуже приваблива перспектива. Особливо після грошової реформи, яка перевернула все дотори дном...»

1-го листопада. Одержав листа від Володимира Русальського, він пише: »Вчора одержав листа з Франції від Леоніда Полтави. Влаштувався він на мебельній фабриці і почуває себе не зле. Іван Манило, здається, виїхав до Канади на видобування золота. Олекса Запорізький — Павло Байда — видав невеличку збірку байок. Байки дуже добрі. Не дивлячись на скрутний фінансовий стан, люди все ж умудряються щось видавати. Я ж нічого не пишу: досить! Лишаю енергію для лопати. З Австралії Вам напишу. Слава лопаті!!!«

9-го листопада. Сьогодні день мого народження. Одержав листа від Григорія Шведченка і Казимира Олешкевича, вони пишуть: «... Прийміть наше найсердечніше поздоровлення в день Вашого 35-ліття. Бажаємо скорого повернення додому та плідотної праці на користь своєму народові». Щире вам спасибі, друзі!

Увечері ми обоє з дружиною стомлені, голодні й брудні вернулися з фабрики в свою єдину кімнату, що служить нам і за вітальню, і за спальню, і за мій робочий кабінет. Розпалили вогонь у каміні, скромно повечеряли, згадали своїх рідних, що залишилися десь там у далекій Україні, і на цьому наше свято скінчилося.

Колись, як я був студентом, мріяв про далекі країни з їхніми музеями, бібліотеками, університетськими аудиторіями. І ось тепер я в далекій країні — не в музеї, не в бібліотеці, а чорноробом на текстильній фабриці. Але ж, «Бог не без милості, а козак не без долі». Може, ще й ми будемо в ліпших умовах, ніж тепер, може ще пізнаємо справжню Європу.

13-го листопада. Сьогодні на фабрику не ходив. Працюю над темою: «Перекази, як жанр народньої творчості».

В Україні я записував народні історичні перекази, особливо багато я записав їх у Вороновицькому районі на Вінниччині. Всі ті записки ще ніде не друковані. Над ними треба ще працювати. Сьогодні я пробував написати статтю, але мені бракує матеріалу. Треба поїхати до бібліотеки Британського Музею; думаю, що там можна знайти потрібний матеріал. Та, на жаль, до Лондону я їхати не можу.

Вдень приїхав з Лондону православний священник, о. І. Г-ий, а з ним диякон М. Г-ий. Завтра мають тут, в Олдгамі, відправити Службу Божу, а сьогодні ввечері православна громада збирається влаштувати їм прийняття.

11-та година вечора. Тільки-що повернулися з дружиною додому від Великодних; в їхній хаті було прийняття на честь священника о. Ігоря Губаржевського і диякона Михайла Галицького. Була там вечерея з вином, з промовами і тостами.

Один колишній селянин виступив зі спогадами про те, як в Україні перед війною переслідували духовенство, як доводилося священикам ховатися від комуністів та як він, будучи колгоспником, допомагав пан-отцям чим міг, перетримував їх у себе в хаті та як був за це покараний радянською владою.

Це оповідання викликало ще інші спогади і так прийняття перетворилося на вечір сумних спогадів. Час пройшов швидко і ми не огляділися, як вже минула 10-та година і треба було йти додому.

14-го листопада. Сьогодні ми з дружиною були на Богослуженні, служив отець Губаржевський з дияконом М. Галицьким. Людей було багато, співав хор. Наприкінці Богослуження хор проспівав «Боже Великий єдиний» і в багатьох людей на очах з'явилися сльози.

По обіді я знову бачився з отцем Губаржевським і ми говорили про організацію видавничих справ. Пан-отець щодо цього настроєний дуже

оптимістично; він вірить, що йому вдасться організувати церковну друкарню і тоді там будуть видаватися книжки. Дай, Боже!

15-го листопада. Ранком на нашій фабриці був вивішений британський національний прапор «Юнійон Джак». Я спитався Джона: чому? Він мені відповів, що вчора народився уелський принц Чарльз, син принцеси Елізабети.

Одержав листа від редактора Семчишина, він просить написати статтю про молодь. На початку грудня має бути якийсь з'їзд української молоді і з цієї нагоди треба надрукувати статтю про молодь. Що ж, постараюся написати. Ця тема мене цікавить.

17-го листопада. Сьогодні написав листа до проф. Зенона Кузелі в Німеччину і попросив його повернути мені рукопис книжки «Звичаї нашого народу», бо я вже не вірю в те, що Наукове Товариство ім. Шевченка зможе видати її друком. Не щастить мені з цією книжкою: всі її хвалять, а ніхто не видає.

Почав писати статтю: «За ким молодь — за тим перемога».

20-го листопада. Закінчив писати статтю: «За ким молодь — за тим перемога». Хтось сказав: «За ким молодь — за тим перемога». Справді ж бо куди, в який бік скерує свій молодий запал молодь, як і для чого використає свої свіжі творчі сили, на що буде скерована потужна молода енергія — там буде перемога.

Не даремно у всі часи і у всіх народів проблема виховання молоді була однією з найголовніших проблем. Бо ж молодь у майбутньому має творити громаду, націю, суспільство. Має бути носієм вічної ідеї прогресу, національної ідеї і всепереможної правди: молоді люди мають бути *людьми*. Філософ Жан Жак Руссо писав колись, що зі свого Еміля він хотів би зробити не вояка і не вченого, а людину. Ці прості слова могутні своєю мудрістю. Бо ж бути людиною — людиною у справжньому, у повному і кращому розумінні цього слова — це далеко не так просто, як здається нам на перший погляд.

Не біологічну, а моральну людину маємо на увазі. Під словом «людина» розуміємо комплекс моральних і етичних якостей, що притаманні, на жаль, не кожному, хто належить до людського роду. Моральні та етичні якості людині дає виховання. Родина і школа — це перші дуже важливі чинники у вихованні. Важливі, але не єдині. Ми маємо досить прикладів з власної і чужої історії, де окремі особи без родини і школи ставали видатними людьми. Таким прикладом може бути наш Тарас Шевченко та його кращий приятель актор Щепкин. Обидва ці велетні культури були кріпаками, сиротами і систематичного шкільного виховання не мали. Але їх нестримна сила і прагнення дійти до раз наміченої мети перемогла все: неволю, злидні і відсутність шкільного виховання. Це у нас. У Норвегії таким був письменник світової слави Кнут Гамсун, в Америці Джек Лондон, Томас Едісон.

Біографії великих людей, що з дитинства поневірялися по світі, мозолями своїх рук здобували хліб, стріху над головою і освіту, можуть бути в наших умовах для нашої молоді найкращою лектурою для самовиховання. Бо ж рідко хто з наших молодих людей на еміграції зможе здобути собі вищу освіту в тутешніх «коледжах». Нам тяжко туди потрапити, але ж нам і не можна без освіти та висококультурного європейського виховання залишитися. Ми ж бо боремося за вільність і справедливість, а тому мусимо бути культурними.

Важливим чинником у вихованні молоді є середовище, оточення, в якому молода, ще не зформована людина перебуває. На Батьківщині родина і школа творили таке середовище, а в умовах чужини, де немає рідної школи і не завжди є родина, де тяжкі обставини життя при-неволюють молодих людей боротися за кожну годину свого існування і де чужа розбурхана стихія загрожує загладою — ми мусимо творити своє середовище. Наші суспільні та громадські організації повинні бути такими середовищами. А до цього треба ще додати рідну книжку і газету, бо молодь наша повинна, для свого виховання, багато читати.

Переважна більшість нашої молоді — це морально сильні і в тяжкому житті, а то і в боях загартовані люди. Велика частина тих людей вже зазнала большевицького режиму, пережила всі «розкоші» ости-вських і концентраційних таборів німецького нацизму, бачила най-більші страхиття війни та була об'єктом полювання на людей під час репатріації. І вже зовсім окремо треба згадати про ту молодь, що змагалася з ворогом на Рідній Землі і тепер проривається невеличкими групами на Захід.

Мало радості зазнала наша молодь, що й казати. Але в переважній більшості ця молодь залишилася міцним ядром нашої еміграції. Почавши тяжке еміграційне життя, наші молоді люди не зневірилися, не опустили рук, не пішли манівцями поміж темними завулками чужини. Навпаки, наша молодь залишилася високоідейною і радісно дивиться в майбутність, з надією на перемогу добра над злом і правди над неправдою.

Краща частина нашої молоді твердо вірить, що прийде час, коли чорна примара будьякої ненависти — клясової чи національної — зникне і настане світлий час братерства і любови між людьми. Тоді наша Батьківщина буде вільна серед вільних демократичних народів.

Наша молодь — за Правду і Україну! А «за ким молодь, за тим перемога!»

Цю статтю я переписав «на чисто» і зараз же занесу на пошту, щоб послати до «Української Думки».

21-го листопада. Сьогодні звернув увагу, що будинок, у якому мешкаємо, є щось ніби маленький слов'янський інтернаціонал. Ми українці, наші сусіди поляки, над нами мешкає серб, а його дружина хорватка. Всі ми представники слов'янських народів говоримо поміж собою кожний своєю мовою і один одного розуміємо. Коли наші жінки-слов'янки сходяться біля плити в кухні і говорять поміж собою, то англійка

думає, що ми всі належимо до одної нації. Це справді цікаво, що група слов'янських мов поміж собою так споріднена: слов'яни без спеціальної підготовки можуть порозумітися між собою. І ми не сваримось, живемо дружно, бо ж всі ми об'єднані однією долею — всі ми на чужині.

1-го грудня. Одержав листа від свого доброго приятеля, М. Щ., з Німеччини. Він пише: »Життя у нас тут щораз гірше. Останнім часом ІРО відмовилося платити вчителям і священикам. Не тільки гімназії, а навіть народні школи закриваються. Моральний тиск збільшується. Кожний «діпіст» повинен безкоштовно відпрацювати сто годин місячно. З Франції наші люди повертаються назад «нах Дойчлянд»; кажуть, що там погано. Що там робить Леонід Полтава, що туди поїхав, я не знаю. Наближається Новий Рік, а там і Різдво. Де ми будемо їх зустрічати? Тепер ситуація така, що з дня-на-день можна кудись виїхати. Я вже хотів їхати до Англії, але не беруть».

Далі: »Недавно був у Німеччині гетьманич Данило. Зустрічали його тут з великими почестями. Говорять, що він в Англії серед українців грає велику роль. Чи це правда? Я чув, що англійці такі замкнені і гонорові, що не пускають нашого брата переступити поріг дому. Чи це так? Як же Ви тоді влаштувалися? Напишіть все докладно...»

2-го грудня. Одержав запрошення на концерт від Григорія Шведченка. Він пише: »В цю суботу, 4. 12. 1948, о годині 6.30 вечора, тут, у Манчестері, нова Управа СУБ-у влаштовує мій концерт. Почуваю себе неважно. Як маєте бажання почути мене в такому стані, то прошу приїхати вдвох з дружиною».

Аякже, поїдемо. З великим задоволенням почуємо спів такого видатного співака, як Григорій Шведченко.

4-го грудня. Погода сьогодні зовсім кепська: дощ, вітер і дуже холодно, але ми до Манчестеру все ж таки їздили. Коли б це не був концерт самого Григорія Шведченка, то ми б напевно і з хати не вийшли. А концерт був дуже добрий. Григорій Шведченко розпочав свій концерт відомою »Чайкою« (музика Якова Степового). Ця пісня була виконана з таким чуттям і з такою силою голосу, що не тільки ми, українці, а й присутні англійські гості були захоплені. Далі — стрілецька пісня »Синя Чічка«, а опісля всіма так люблені »Ой, три шляхи« та »Ой, у темнім гаї« — що зовсім зачарували слухачів і викликали бурю оплесків.

Дуже добре Григорій Шведченко показав себе в новому репертуарі: »Нагадай, бандуро« — слова Ніни Калужної, музика Григорія Кистастого та »Не співайте мені цієї пісні« — слова Лесі Українки, а музика Казимира Олешкевича, який сьогодні так успішно акомпанював.

Другий відділ концерту почався з оперових арій. Першою була виконана арія Андрія з опери »Катерина« (музика Корсака) та »О, дай забуття, рідна нене« Направника. Далі були виконані італійські пісні та арії з опер італійською мовою.

На закінчення Григорій Шведченко проспівав стрілецьку пісню: «І снилося вночі дівчині».

Цей дійсно високомистецький концерт справив незабутнє враження на слухачів і всі ми присутні були солідарні з представником СУБ-у, що від імені всіх подякував Григорію Шведченку та Казимирові Олешкевичу за такий успішний концерт і побажав їм дочекатися того щасливого дня, коли вони знову виступатимуть на оперовій сцені вільного Києва.

Концерт був організований манчестерським Відділом СУБ-у і дохід призначений на купівлю українського дому в Манчестері.

6-го грудня. Цілий день на фабриці тягав кошики. Наробився так, що зараз вже нічого робити не можу. Вдома застав листа від Петра Павловича. Він пише: «На 11 і 12 грудня в Мюнхені скликається Річний З'їзд Спілки Українських Журналістів. Думаю, що це буде останній З'їзд в такому складі, бо ж на весну багато наших людей розсіється по світі Божому...»

Далі: «Завершую свою працю про Михайла Коцюбинського, залишився ще тільки один розділ: Михайло Коцюбинський в характеристиці сучасників. Протягом одного-двох місяців мушу завершити збірку матеріалів. Тому дуже Вас прошу написати мені свої думки про творчість і особу Михайла Коцюбинського».

Вже під час війни, в 1943-му році, пізно восени, як вже з дерев спадало останнє листя, ми з дружиною були у Вінниці. Місто виглядало сумно. Скрізь вештались уніформовані німці, пройшла через місто велика колона полонених: голодних, стомлених, обірваних людей, сунулись валки возів втікачів і скрізь були руїни, голод і нужда.

Дружина пригадала мені, що десь тут у Вінниці є будинок Михайла Коцюбинського: «Може він уже зруйнований?» І ми вирішили його знайти. Перейшли мостом через Буг, трохи поблукали по вузьких бічних вуличках передмістя, перейшли через якісь городи, проминули кілька руїн і нарешті знайшли будинок Михайла Коцюбинського. Ми відхилили фіртку дерев'яного паркану і увійшли в подвір'я. Картина була сумна: квітники потоптані, трава пожовкла, погруддя Михайла Коцюбинського побите і понівечене. Будинок стояв порожній і замкнений, а навколо ніде ні душі. Ми походили по подвір'ї, пішли до городу, посиділи на лавці під старою крислатою липою і згадали, що так може колись сидів тут автор «Інтермеццо» і думав про свою зустріч з людиною.

Пізніше, так десь через місяць, ми опинилися в містечку Бар на Поділлі і там зовсім випадково я побачив напівзруйнований будинок, що стояв пусткою, а на лівому причільному розі, під карнизом, була прибита дошка з написом про те, що тут жила родина Михайла Коцюбинського в 1871 році.

І ось так, в часи воєнної хуртовини, перед розлукою з Батьківщиною, мені двічі пощастило вклонитися тіням мого улюбленого письменника

Михайла Коцюбинського. Ось про це я і можу написати Петрові Павловичу. Як схоче, то хай використає це в своїй книжці.

7-го грудня. На фабриці ліфт мій поламався і я дуже напрацювався біля нього. Мені допомагав серб Майко і ми з ним багато говорили. Чоловік він цікавий і бувалий, добре розуміє людей. Його характеристики наших спільних знайомих викликають подив. Я радив йому писати записки своїх спостережень, але до писання, як він сам каже, хисту не має.

Увечорі одержав листа з Лондону від В. Р. Він дуже жаліється на своє становище в СУБ-і, там не все гаразд, бо люди сперечаються поміж собою.

11-го грудня. На роботу не ходив. Надворі дощ, вітер і холодно, але в хаті у нас тепло, бо вогонь у каміні горить цілий день.

Протягом цілого дня писав статтю: «Доля нащадків Павла Полуботка». Стаття вийшла ненадто довга і це добре, бо газетні редактори не люблять довгих статей.

Одержав листа від редактора «Укр. Думки», він просить написати статтю до газети про різдвяні звичаї і надіслати її йому не пізніше 20-го грудня. Що ж, постараюся написати.

12-го грудня. Неділя. Сьогодні писав статтю «Свят-Вечір в Україні» і на це втратив цілий день.

Увечорі нас відвідав пан М. П., що походить з Волині, чоловік він цікавий і вміє добре оповідати про свою улюблену Волинь. Сьогодні він оповідав мені про місто Берестечко, де Богдан Хмельницький мав бій з поляками в році 1651-му. Оповідання цікаве і я його записав.

16-го грудня. Одержав листа від Тодося Осьмачки, він пише: «Зворушений тим, що Ви про мене не забули. Я не належу до ніякої партії, а тільки реально зважаючи майбутні українські події, гадаю, що гетьманський рух матиме серед селян найбільше прихильників...»

Далі: «У нас немає багато таких людей, щоб могли розуміти значення літературного духу у формуванні естетичних смаків, які завжди є дороговказом до пізнання того Божого, що ми його у всьому відчуваємо. А найперше у розвитку людства, який завжди іде річищем шахування особи і її думки.

Ми знаємо, що ті соціальні рухи, які ми відчули на своїй шкірі на Сході, ніколи людини не трактували як повноцінної одиниці, а завжди її змішували у гурти і там топлячи оригінальність і талант, визнавали тільки організовану масу. Значить справедливості Божої була знищена у тій точці, де розходяться лінії людини обдарованої і людини посередньої. А Бог, природа, на щастя різнить людей духа Божою силою. І ці соціалістичні сили, які опинилися на еміграції, є по суті сили тиранії, що не пускають уперед більше обдарованих людей.

А рухи гетьманські у нас на Україні лишили багато пам'яток, які говорять, що і Бог і людина, як на ті часи, не були забуті. Бо ж уся наша історія налічує стільки мучеників гетьманів.

Для мене Бог, це та духовна сила, яка дихнула в порожнечу безодні світами і всім живим. Ось який я гетьманець. Як бачите, не чистої марки.

Шкода, що Ясновельможний Пан Гетьманич не читав «Сучасникам», «Старшого боярина» і «Поета» хоч і з друкарськими помилками.

У мене є такі переклади: «Макбет» друкований, а «Генрих IV» і «Генрих V» ще ні. «Мазепу» переклав Дмитро Загул, а не я».

19-го грудня. Неділя. Наближається «англійське» Різдво. Наша фабрика не буде працювати 25, 26 і 27 грудня, тоді я зможу дещо написати. Я хочу почати «Записки» зі свого дитинства, шкільні й академічні роки. Ось під час Різдвяних Свят спробую почати і побачу, як воно мені «підє».

Сьогодні ввечері ходили з дружиною до міста оглядати вітрини магазинів, що вже декоровані для Різдва. Були на головній вулиці Олдгаму, там у величезних вікнах виставлені ялинки вкриті «снігом» з вати, білобороді діди-морози в червоних жупанах, величезні зірки з блискучого паперу — все це дуже гарно зроблено і ми довго любовалися цим оригінальним видовищем.

Цікаво, що і в нас на фабриці жінки-робітниці минулого тижня виліплювали на вікнах з білої вати, ніби зі снігу, написи на вікнах «Merry Christmas».

21-го грудня. Одержав книжку «Недостріляні» Семена Підгайного з таким підписом: «... друзі і товаришеві Олексі Степовому і його милій дружині на спогад про розтерзані дні. З пошаною від автора». 14. XII. 1948.

Велике спасибі Вельмишановному Семену Олександровичу за цей його цінний подарунок!

26-го грудня. Неділя. Сьогодні другий день «англійського» Різдва. Ми з дружиною вдома: нікуди не ходили і нікого не бачили.

Я почав писати свої автобіографічні записки. Захотілося мені почати їх в гумористичному стилі, і я почав так: «Була тоді горобина ніч: вітер, буря... Таке зірвалося, що ніби всі чорти, вся нечиста сила з пекла повиходила і пішла навприсядки вибивати гопака. Будинок, в якому я в таку лиху годину народився, стояв над самісінькою прірвою, на дні якої немов у кип'ячому котлі бушувало Чорне море. Хвилі так гуркотили об каміння, що здавалося ось-ось лизнем злижуть весь будинок разом з новонародженим.

Баба Килина, що сиділа біля матері в ту ніч, склавши руки на-вхрест, молилася до образів: «Боже ти мій, Господи, та за які ж це гріхи нечиста сила радіє, що у Івана Воропая син народився».

Далі: «Чудове місто — наша Одеса: і море, і сонце, і бички смажені, і дині й кавуни, і фахівці-зłodії — все на «большой з присипкою»! Що ж до історичного минулого Одеси, то тут без баби Килини ані

руш! То була не баба, а ціла академія: все знала, все відала. А як в неділю, чи в свято яке наша бабуня вип'ють, бувало, »настоянки від кашлю« та закусять солоним огірком, то я вам кажу: такі історії підуть, що й сам Рудий Панько сховайся. Ось послушайте...»

В такому дусі і буду продовжувати свої »Записки« доки не надокучить. Може колись і десь при нагоді надрукую, якщо не викину, бо ж постарішаю і цей гумористичний настрій мій пройде, як все проходить...

27-го грудня. Сьогодні одержав листа від Тодося Осьмачки, це вже другий лист в цьому місяці. В листі читаю: »Я вже перейшов у Штутгарт, в табір Цуфенгавзен... Отже, будь ласка, коли у Вас там справді ходять чутки про набір таких, як я, то напишіть і я цього не випущу і може виїду до Англії. Бо я справді боюся тут залипатися, як мене вже відбили від трьох еміграцій, про що я Вам уже писав. А я у такому стані, що хоч руки на себе накладай: жодна собака не підтримає, бо не хоче розуміти людського мистецького та ще й правдивого слова. Амінь. Ваш Т. Осьмачка«.

На окремому папірці є ще така записка: »Тепер прохаю Вас написати в Канаду такі відомості про мене і мою подяку за газету: це директорові »Українського Голосу«, бо мої листи не доходять. А цю їх газету я мав у Міттенвальді. І моє прохання, щоб вислати потрібні папери до виїзду: якщо такі ще потрібні, як я.

Про мене відомості: з 1938 року до 1941 я сидів у в'язниці. З 1941-1942 я був директором десятилітки у Тапшиці. В 1942 році мене на Черкащині, як я йшов додому в суботу, вхопили і повезли в Германію. У Вінниці я з поїзда втік і мені бандерівці помогли добратися до Львова. З 1942-1943 я був у Холмі бібліотекарем у Митрополита Іларіона. В 1944 році я зломив ногу і мене евакували у Відень. З грудня 1944 року до приходу американців я жив у Фоламбергу то у східняків, то у західняків, бо не дозволяли мені там жити. З приходом американців я у таборах, як Ви знаєте. А пошліте це до Канади: »Юкреніан войс« П.О. Бокс 3626, Ман.«

Прохання Тодося Осьмачки виконаю сьогодні ж: пошлю ці відомості до Канади летунською поштою. Бідний він чоловік цей Тодось Степанович та ще й самотній, тяжко йому там в Німеччині. На превеликий жаль, я нічим йому допомогти не можу.

В газеті »УВ« за 26-те грудня ц. р. надрукована моя стаття: »Доля нащадків Павла Полуботка«.

30-го грудня. На фабриці мої справи йдуть зовсім добре: ліфт мій рухається згори надолину і навпаки, кошики я тягаю вже зовсім вправно, всі правила фабричної поведінки я вже знаю досконало. Перший календарний рік нашого перебування на англійській текстильній фабриці доходить до кінця. Думаю, що вже в другому році нам з дружиною буде легше, бо ми вже зовсім »акліматизуємось« і будемо справжніми робітниками.

Увечорі нас відвідали знайомі: Григорій Б., Сергій К. та ще прийшов сусід П., ми приємно провели час, бо всі ці люди дуже балакучі, багато бачили, багато знають і вміють добре оповідати свої «Одісеї» під час репатріяції в Німеччині та про те, як саме потрапили до цієї країни, до Англії. Я думаю, що з таких оповідань можна було б написати цікаву книгу скитальчих пригод. Хай би наші нащадки знали, як їхні батьки, чи може діди і прадіди потрапили до цієї країни. Шкода, що я зараз не можу цим зайнятися, не можу записувати тих оповідань.

Сьогодні знову був дощ і вітер. Снігу і морозу немає навіть ось тепер, наприкінці грудня місяця. Це добре, бо легше з одягом.

31-го грудня. П'ятниця. Сьогодні останній день 1948 року. Це перший рік прожитий нами тут, в Англії — країні нашого нового поселення. Цей рік не був надто легким для нас та все ж, я думаю, що ми добре зробили, що залишили «ДП-табір» в Німеччині і приїхали сюди в «стару добру Англію» (Old good England).

В цьому році я мав жваву переписку зі своїми друзями і знайомими, що ще залишилися в чужинецьких таборах Німеччини і в своїх листах описали тяжкі еміграційні будні.

Особи, з якими я тримав листовний зв'язок протягом цього року, були: Софія Парфанович, Володимир Русальський, Ростислав Василенко, Тодось Осьмачка, Сергій Ледеянський, Семен Підгайний, Борис Олександрів, Микола Щербак, Олекса Рань, Олекса Запорізький, Юліян Мовчан, Зиновій Тивонюк, Петро Павлович, Дмитро Нітченко і проф. Зенон Кузеля. Одного листа я одержав і від Володимира Винниченка з Франції. Всі ці листи я цитував у своєму щоденнику, бо вони є, як я думаю, важливими документами нашого часу і наших обставин.

Протягом цього року я прочитав три доповіді перед українським громадянством, а саме: «Тарас Шевченко — співець долі України» і дві доповіді про голод в Україні 1933 року: одну в переходовому таборі «Вест Врайтінг», а другу в Лондоні під час Зелених Свят.

За цей рік я написав і надрукував такі статті:

«1933 рік на батьківщині Тараса Шевченка» («Укр. Думка» за 15-го квітня), «1933 рік. Історичні нотатки» (Братський Листок, Ч. 2-3 за ц. р.), «Великдень в Україні» («Укр. Думка» за 2-ге травня ц. р.), «Англія зблизка» («У.В.» за 17-го липня ц. р.), «Товариство прихильників народньої творчості» («У.Д.» за 29-го серпня ц. р.), «За ким молодь — за тим перемога» («У.Д.» за 5-те грудня ц. р.), «Доля нащадків Павла Полуботка» («Укр. В.» за 26 грудня ц. р.), «Свят-Вечір в Україні» буде надрукована, як я надіюся, в наступному році в газеті «Українська Думка».

Оце такий мій скромний доробок в цьому 1948 році.

(Далі буде)

ОГЛЯДИ

З НОВИХ ВИДАНЬ

Софія Наумович: «КОРОЛЕВА». В-во «Ластівка», Мельбурн-Аделаїда, 1969, стор. 60. Редактор — Дм. Чуб, обкладинка роботи М. Окопного.

Цей твір Софії Наумович відзначений другою нагородою на літературному конкурсі Союзу Українських Організацій Австралії в 1966 році.

Софія Наумович не визначає жанрової назви для свого твору. Проте, прочитавши його, бачимо, що це белетризований нарис про *Анну Ярославну*, як королеву Франції, почавши її коронацією 14. 4. 1049 р., а скінчивши її приїздом в Україну 1075 року. Як бачимо, нарис охоплює 26 років її життя, як королеви Франції.

Такий довгий період історії — це матеріал для великого белетристичного полотна. А справитися з ним у невеличкому літературному нарисі не така то легка справа для белетриста. Проте, я сказав би, хоч авторка спішить в зображенні подій із тих 26 років життя королеви Анни, вона дала раду своєму задумові. Стиснула події як могла, щоб вмістити найголовніше в якнайкоротшому літературному нарисі.

Нарис скомпонований і написаний так, щоб справедливо показати читачеві найвищий культурний рівень княжої України в тогочасній Європі. Тоді, як в Україні існували школи й були вже «видавництва» книг,

то в Франції навіть шляхта й бояри, з королем включно, були неписьменними. На шлюбному й коронаційному актах лише Анна Ярославна підписалася письмом, а король Генріх I і його свідки поставили замість підписів хрестики!

У Софії Наумович не лише Анна Ярославна гарна, культурна й відважна, а й теребовельський князь Восьмислав до всіх вище згаданих прикмет ще й літописець та у двобої переможець із французьким донжуанським графом Раулем Третім. Він взагалі взірцева людина, яку подивляло французьке аристократичне оточення, що в ньому довгий час жив князь Восьмислав, одружившись з маркізою де Шантії.

Цей твір варто рекомендувати особливо українській молоді на еміграції, щоб в неї пробудити гордість до краю свого походження з його високою культурою, суспільною мораллю за давніх княжих часів. Бо та молодь, якщо й довідується з чужинецьких джерел про Україну, то все таке, що викликає лише притноблення й плач.

У своєму нарисі Софія Наумович показує наприкінці також спричинників упадку величчя України — племена й жорстоку, дикунську, некультурну Московію. Тим самим побуджує в читача ненависть до московського окупанта та бажання допомогти Україні визволитися з-під московської окупації, піднес-

тися на вершини між сучасними народами світу, як була колись між народами Європи за княжих часів.

Треба лише в цьому літературному нарисі змінити текст із нещасним переплутанням історії в «Епілозі». Там читаємо таке:

«Наступної весни (тобто 1075 р. — С. Р.) невелика валка вирушила з Салінського замку після врочистого Богослуження в шойно закінченій церкві св. Вікентія, у намірненій щасливої дороги для королевої... А через два місяці все населення Восьмиславової Теребовлі висипало за брами міста, щоб вітати поворот київської княжни й гальської королеви в рідні сторони...»

А далі, під час прийняття, прийшли посланці з Києва й передали доручення Восьмиславові:

— «Князю! Печеніги напали на Київ! Їм допомагають москвини!

Вони палять і нищать наш святий Київ, людей вбивають, не щадять ні жінок, ні дітей... Андрій Боголюбський вломився в Вишгородський храм і пограбував ікону Божої Матері й вивіз її до Москви...»

Як же Андрій Боголюбський міг бути в 1075 р. в Києві, коли він народився 1111 року?

Щоб не займатися далі зайвими коментарями, скажемо: цей невеличкий текст у «Епілозі» нарису треба змінити. Бо через нього для молодого читача може стати сумнівною і вся раніша історична правда про Україну. Тим більше, коли Софія Наумович у своєму «Післяслові» обґрунтовує високу культурність України за княжої доби цитатами з публіцистики московського проф. Б. Ширяєва й слушно називає москалів варварами, невігласами, злодіями й брехунами.

*

Лев Биковський: «НА КАВКАЗЬКО-ТУРЕЦЬКОМУ ФРОНТІ». Спомини з 1916-1918 рр. Волиніяна XVIII. Праці Інституту Дослідів Волині. Вінніпег-Денвер, 1968 р. стор. 152.

Автор цих спогадів, Лев Биковський, уже загально відомий своїми 27-ми меншими й більшими публіцистично-бібліографічними виданнями й спогадами. Цією книжкою він збагачує нашу бідну мемуаристичну літературу.

По першій і другій світових війнах залишилися живими і вийшли на еміграцію тисячі видатних учасників та очевидців тих бурхливих подій, в огні яких відродилась і постала була українська держава. Тому, здавалося б, у нас повинно

бути багато спогадів про ті часи, але, на жаль, так не є. Бо надрукованих спогадів дотепер дуже мало, а це значить, що майже ніхто їх не пише.

Прикладом із цих спогадів Лева Биковського є видатна постать з українських військово-державних подій у Трапезунді Миколи Олексійовича Свідерського, комісара України на Трапезундський район. Якби він був відтворив спогадами ті події в Трапезунді, то вони були б незвичайно цінним джерелом для істориків і дослідників тих подій. А так забрав усе те з собою в могилу комісар України Трапезунду, не послухавши порад Л. Биковського написати спогади про ті часи й події. Він пережив усі світлі й сумні по-

дії в нашій новій і найновішій історії визвольних змагань і державного ставання, вийшов на еміграцію до Німеччини, звідтіля приїхав до сина, Миколи Свідерського, в Сідней й по році помер, не залишивши ніяких записів про ті події. А таких є сотні поміж нами, що забуті Богом і людьми відходять на вічний спочинок, не лишаючи жодних записок про важливі події для наступних поколінь. І це стосується не лише до наших військово-політичних діячів, а й однаково до діячів нашого підпілля й взагалі до спогадів про наше життя та боротьбу на всіх суспільно-культурних відтинках.

Ось цікавий уривок із спогадів Лева Биковського:

»Першою подією, що відбулася у вересні 1917 року невдовзі після прибуття М. Свідерського до Трапезунду, була репрезентаційна парада виділених українських військових відділів трапезундської залоги перед ним, як комісаром української держави. Цю параду zorganizував сам М. О. Свідерський зі своїми тодішніми співробітниками у вельми напружений і ризиковний атмосфері. Бо це ж був український національний вияв, явне проголошення себе окремим українським військом, підлеглим уже не російській, а українській державній владі. Тому ця парада була заздалегідь суворо заборонена російською корпусною владою. Але на це ніхто не зважав...

»Мені довелося стояти в товаристві почоту М. О. Свідерського, коли він, під звуки військової оркестри,

яка ввесь час грала українські марші, вітав відділи української піхоти Карського полку, потім гармашів із Платани, кубанських козаків дев'ятого пластунського батальйону... та інших, ще не зформованих українських вояків, що всі переходили парадним маршем перед ним і вітали його окликом — «Слава Україні!»... Скінчилися лави з українськими прапорами, а військо все йшло... під польськими прапорами! Проходячи, вони так само вітали комісара України М. Свідерського окликом — «Слава Україні!». Далі йшли шереди вояків під прапорами грузинськими, а за ними під вірменськими... Запад охопив і всіх військовиків невідомого походження, що досі приглядались збоку параді. Вони включились в маршуючі лави, а за ними посунуло й цивільне населення різнобарвного вигляду. Вся ця кількатисячна маса в струнких шерехах проходила перед комісаром України, музика безупинно грала, всі кричали — «Слава Україні!» М. О. Свідерському рука заніміла від безупинного салютування» (стор. 100-101).

Хіба ж не цікава для дослідників і читачів оця українська хвилююча подія на неукраїнському терені? А таких описів різних подій у спогадах Лева Биковського є багато.

Мова спогадів гарна, але на списку друкарських і правописних «Зауважених помилок» нема навіть півпроцента їх. А найгірше з апострофом.. Слова з пропущеним апострофом просто кишать у книжці.

Яр Славутич: «ШЕВЧЕНКОВА ПОЕТИКА». В-во «Славута», Едмонтон, 1964 р., стор. 24.

Хоч маємо вже багато літератури про Шевченка і його творчість, проте студії над геніяльністю Т. Шевченка тривають далі. Та й не дивно. Про такого велетня духу як Т. Г. Шевченко і його незмірні глибиною й красою поезії дослідженням ніколи не буде кінця, так як нема кінця дослідженням про Шекспіра і його творчість.

Про Шевченкову поетику дотепер писали статті М. Рильський, М. Х. Коцюбинська, Дом. Дудар, В. Навроцький, М. Шагінян та інші. Ґрунтовнішим дослідженням поетики, як бачимо, зайнявся проф. Я. Славутич у згаданій студії. У ній Яр Славутич досліджує в поезіях Шевченка епітет (прикметне означення), метафору (слова вжиті в переносному

значенні) та звукопис.

Яр Славутич закінчує свою книжку правдивим ствердженням: «Велич Тараса Шевченка не була б світовою, український поет не піднявся б до рівня найбільших творців світу, якщо б не володів таємницями поетики».

Власне в тому й геніяльність усіх поетів світової слави, що їх таланти відрізняються від інших талановитих поетів наявністю в них ніким нерозкритого секрету володіння таємницею поетики, якою володіють лише поети з талантом Богом їм даним.

Цей твір Яра Славутича є великим вкладом у наше Шевченкознавство. І як такий, придається кожному дослідникові Шевченкової поетики й кожному літераторові, що пише вірші, при писанні і шліфованні поезій.

*

Агатій Гончаренко: «СПОМИНКИ». В-во «Славута», Едмонтон, 1965 р., стор. 19.

Ці спогади о. А. Гончаренка відкриваються його знімкою на тлі яскині, в якій він жив. А далі читаємо коротенький вступ, у якому він представляється читачеві так:

«Я втік із московської тюрми в ширший світ, бо чув у моїх жилах вільну кров. І розказую вам, брати мої, по правді, що було зо мною, де і як, щоб ви знали, кого, коли, за що і про що розпинали».

У цій невеличкій книжці спогадів о. А. Гончаренко показує, як на долоні, московську імперію з її варварством, людиновбивствами й несамовитою жорстокістю в час завоювання інших народів, та приношення морального розкладу скрізь,

де ступає тупо ненависницька нога москаля. І то однаково, як у суспільному так у релігійному житті. Зокрема яскраво показує царсько-московську казонну православну церкву з неморальністю у її закулісах та статевою розпущеною поміж самим її духовенством і монахами. Ось про те кілька рядків із його спогадів, із збереженням особливості авторової тогочасної мови:

«Як я поступив у Лавру (тобто в монахи, — С. А.), братія чернеці були дуже цікаві і гостеприємні для мене. Бувши в мирі, я був постником, а між чернецями чого не зобачив! Вони їли ввечері, що називається «чай чити», поросята і карасята всякого манеру, надзівані і начиняні риби, і гасили тлусті їди всякими пуншами: слив'янками,

орабиновками, малиновками — всіх назвиськів не перекажеш! В шкапах, де одяга, там робили ліжка, і часто я бачив там зачиняних жінок, що чернеці держали по тижням в своїх келіях для похоті...

»Петро Великий, скасував жінський монастир, через улицю від Лаври... подивившись на незчисленну лічбу дитячих головок в підвалах, що чернеці з черницями рождали байструків дітей і вбивали їх« (стор. 5).

Далі в спогадах читаємо, як царсько-московські висланники ганялися в Греції за о. А. Гончаренком, щоб його схопити й потаємно вивезти на загибель у Московію. А як не вдається, то убити його руками наємних агентів. Московія однаково була дикунсько кровожадною як сто років тому, так і тепер. Полювання й потаємні вбивства видатних політичних діячів поневолених на-

родів, як відомо, продовжується й тепер. А кінчає о. А. Гончаренко свої спогади такими вимовними думками:

»Моя Ненька Україна і джерело козацтва, як фенікс, воскресне на добро людям, на вічну правду і волю. Поляки пекли нас живими, і тепер печуть їх москалі; незабаром увесь світ стане: згубити і великого і малого і ім'я московське — варварів-людоморів — з лиця землі. З цєю вірою я в останній раз закрию мої очі і зіпну навіки«.

Ці спогади о. А. Гончаренка видав проф. Яр Славутич для відзначення 100-річчя приїзду о. А. Гончаренка до Америки, як до вільної землі, де він діяв проти Московії, видавав двомовну газету «Аляска Геральд», поширював ідеї правди й справедливості й де дожив свого віку.

Степан РАДІОН

Червень, 1969 р.

БІБЛІОГРАФІЯ

Іван Стоцький: КЛЕПАЧІВСЬКИЙ РЕЙД, повість з часів УПА, 180 сторін, 70 ілюстрацій в тексті, тверда обкладинка в полотняній оправі з золотими витисками та кольоровою обгорткою. Мистецьке оформлення та ілюстрації Михайла Мигалевича. Видавництво ЦУ СУМ, Серія «Юнацької Бібліотеки» ч. 2. Рік випуску 1968.

Ярослава Острук: ТЕ, ЦО РОЗ'ЄДНУЄ, повість, обкладинка роботи Василя Дорошенка. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, 1969, стор. 258.

Марія Цуканова: НА ГРАНІ ДВОХ СВІТІВ, вибір з творів, обкладинка Марка Благовірова. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, 1968, стор. 259.

Харитон Довгалюк: КЛАДКА НАД ПОТОКОМ, збірка оповідань, обкладинка Володимира Пилишенка. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, 1969, стор. 211.

Еміль Брутгер: ПЕРЕЖИВАННЯ ШВАЙЦАРЦЯ У СОВЕТЬСЬКОМУ СОЮЗІ, спомини. Авторизований переклад з німецької мови. Видав-

ництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, 1969, стор. 48.

Ліна Костенко: ПОЕЗІЇ. Збірку упорядкував Осип Зінкевич, обкладинка Ореста Поліщука. Видавництво Смолоскип ім. В. Симоненка, Балтимор, 1969, стор. 360.

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ч. 9-10, 1967-68. На пошану Блаженнішого Верховного Архієпископа Кардинала Йосифа Сліпого у 30-ліття Єпископських Свячень та 25-ліття вступлення на Митрополичий Престол. Спільне видання УВУ, НТШ, УВНТ та УВАН, за редакцією Володимира Янева, Мюнхен-Рим-Париж, 1969, стор. 388.

Михайло Демкович-Добрянський: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ У ХІХ СТОРІЧЧІ. Український Вільний Університет, серія: Монографії ч. 13, з передмовою Володимира Янева, Мюнхен, 1969, стор. 120.

Михайло Данилюк: ПОВСТАНСЬКИЙ ЗАПИСНИК, спогади про боротьбу УПА, обкладинка Леоніда Папари, літературний редактор — Вячеслав Давиденко. Видавництво «Свобода», Джерзі Сіті, 1968, стор. 288.

Петро Карпенко-Криниця: ІНДІАНСЬКІ БАЛЯДИ, обкладинка Василя Дорошенка. Нью-Йорк, 1968, стор. 96.

АЗБУКОВНИК. Коротка енциклопедія української літератури, зшиток 5 (Бар-Бел). Видавництво «Київ», 1968, стор. 249-312.

КРИК З МОГИЛИ, заглавні вірші з України, передмова Юрія Бойка, обкладинка Ореста Поліщука. В-во Смолоскип ім. В. Симоненка, Балтимор, 1969, стор. 60.

Проф. Володимир Шаян: НАЙВИЩЕ СВІТЛО, студія про Сварога і Хорса. Орден, Лондон-Торонто, 1969, стор. 56.

Мирон Заклинський: ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ. Видавництво «Червона Калина», Нью-Йорк, 1967, стор. 128.

Олександр Де: ХВОТІЙ або НАШ ФАУСТ, поезії. В-во «Чайка», Лондон, 1968, стор. 164.

Свящ. Д-р Юрій Федорів: ІСТОРИЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ. Торонто, 1967, стор. 362.

Осип Дяків-Горновий: ІДЕЯ І ЧИН, повна збірка творів. Видання Товариства Колишніх Вояків УПА, Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, 1968, стор. 408.

Михайло Хамула: ГЛИНЯНИ місто моїх килимів. Накладом автора, Нью-Йорк, 1969, стор. 140.

Оленка Гердан: РИТМИ ПОЛОНИН, поезії. Нью-Йорк, 1964, стор. 128.

ЛІТА І ЗИМИ, збірка оповідань. Автори — Юрій Бача, Ілля Галайда, Наталія Гиряк, Степан Гостиняк, Мирослава Немет, Андрій Пестременко, Штефан Сухий, Михайло Шкурло. Словацьке Педагогічне Видавництво в Братиславі, Відділ Української Літератури в Пряшеві, 1969, стор. 176.

Михайло Дробняк: СМУТИ СВІТЛА, поезії. Словацьке Педагогічне Видавництво в Братиславі, Відділ Української Літератури в Пряшеві, 1969, стор. 78.

Index Lectioui, Semestre Aestivum 1969, Universitas Libera Ucrainensis, Monachii 1969, p. 60.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Велика Британія

Листа ч. 32, збірщик Л. Лотоцький (Міддлетон). Жертвували: Л. Лотоцький — 5 ш., по 2 ш 6 п. — І. К., І. Б., М. Гева, М. Глушок, І. Керничний, І. Данчук; І. Возняк — 2 ш.

Листа ч. 93 (Брадфорд). Жертвував: Г. Машталір — 10 ш.

Листа ч. 104, збірщик Д. Гавчак (Рочдейл). Жертвували: по 10 ш. — Д. Гавчак, С. Клишин, В. Яремий, М. Шевчук — 5 ш.

Листа ч. 175 (Релінг). Жертвував: О. Білозір — 10 ш.

Листа ч. 183 (Бері). Жертвував: І. Бордак — 1 фунт.

Листа ч. 194, збірщик пані Марія Цебрій (Міддлетон). Жертвували: Український Товариський Клуб — 5 фунтів; по 10 ш. — Марія Цебрій, М. Легкий, М. Лихолат; по 5 ш. — М. Гуцул, Я. Мариняк; Д. Зімбровський — 4 ш.; по 2 ш. 6 п. — І. Лецик, Г. Павлишин, Л. Лотоцький, С. Бряч, Д. Онуляк.

Листа ч. 204 (Сталибрідж). Жертвував — І. Бараняк — 5 ш.

Листа ч. 253, збірщик В. Гайдучький (Аштон). Жертвували: В. Гайдучький — 1 ф., М. Д. — 10 ш., Г. Галай — 2 ш. 6 п.

Листа ч. 263, збірщик М. Луців (Слов). Жертвували: М. Луців — 10 ш.; по 5 ш. — І. Ждан, Т. Коновалек, В. Стецівка; В. Лановий — 3 ш.

Листа ч. 312 (Гай Виком). Жертвував: П. Верний — 15 ш.

Листа ч. 387 збірщик С. Ришкович (Ружден). Жертвували: С. Ришкович — 11 ш.; В. Данчук — 6 ш.; по 5 ш. — В. Михайлишин, В. Багрий, М. Ляшук, М. Павлюк; І. Шергей — 3 ш.

Листа ч. 388 (Лестер). Жертвував: І. Рубель — 10 ш.

Листа ч. 392, збірщик І. Романів (Снейд Грін). Жертвували: по 10 ш. — І. Романів, І. Шиманський, В. Винник, С. Ільчишин, М. Литвинів, В.

Максимів, І. П.; В. Луцик — 6 ш.; по 5 ш. — Д. Чубара, І. Хоменець.

Листа ч. 473, збірщик І. Шестака (Донкастер). Жертвували: І. Шестака — 1 ф.; М. Дамилняк — 6 ш. 6 п.; по 5 ш. — П. Гнатушка, М. Басюк.

Австралія

Листа ч. 731, збірщик В. Голян (Аделайде). Жертвували: В. Голян — 2 дол.; по 1 дол. — В. Скільський, А. Пилипенко.

Листа ч. 735, збірщик П. Гундерук (Дір Парк Іст). Жертвували: по 2 дол. — П. Гундерук, М. Дарморос, І. Божик; по 1 дол. — П. Книгініцький, В. Назарук.

Листа ч. 766 (Кройдон). Жертвував: І. Млиновський — 2 дол.

Листа ч. 844, збірщик В. Альфавицький (Саншайн). Жертвували: В. Альфавицький — 3 дол.; по 2 дол. — В. Роман, І. Крупа, П. Муц, С. Муц, Є. Кіпіш, І. Стасюк; по 1 дол. — Й. Поточний, Л. Томин, М. Юришин, А. Яворська, М. Федор, Д. Кривінський, Й. Мильчинський.

Листа ч. 988, збірщик П. Сорока (Ньюпорт). Жертвували: по 2 дол. — І. С., В. Піпка, Д. Василів, П. Дмитрів; по 1 дол. — О. П., З. Л., І. В., Г. Гусак, М. Юрчак, В. Кузик, В. П., П. Сорока.

Листа ч. 1014 (Гавторн). Жертвував: П. Дідик — 2 дол.

Листа ч. 1198 (Бокс Гіл). Жертвував: Др. Т. Яськевич — 5 дол.

С Ш А

Листа ч. 629 (Філядельфія). Жертвував: О. Шуя — 5 дол.

Листа ч. 686 (Парма). Жертвував: П. Шубин — 1 дол.

Листа ч. 1123 (Нью Йорк). Жертвували: О. Кулицький — 3 дол.; Є. Шафран — 1 дол.

Листа ч. 1132, збірщик К. І. Криз (Філядельфія). Жертвували: К. І. Криз — 2 дол.; по 1 дол. — О. Смачило, І. Староста, В. Тисак, М. Дворяківський, Д. Мельник, І. Прокопчук, В. Дворський, С. Стасюк, С. Ко-

сопуд, В. Дунас, І. Майчук, С. Прокочук, О. Барилка, І. Шанайда.

Листа ч. 1137, збірщик С. Гаврилюк (Йонкерс). Жертвували: С. Гаврилюк — 3 дол.; по 2 дол. — М. Сидор, М. Пашкевич, В. Козицький, О. Кудрик; по 1 дол. — Б. Глушко, О. Дашко, О. Щур, Р. Глушко, Р. Сідуляк, С. Пашлик, П. Русинко, К. Мельничук, І. Дошна.

Листа ч. 1245, збірщик С. Рудяк (Чікаго). Жертвували: по 5 дол. — С. Рудяк, П. Кушнірчук; П. Стефанів — 1 дол.

Німеччина

Листа ч. 855 (Мінхенгладбах). Жертвував: Г. Салазуб — 10 нм.

Листа ч. 1070, збірщик В. Козак (Гайбронн). Жертвували: по 10 нм. — В. Козак, Д. Тодорів; В. К. — 3 нм.; М. Гипич — 2 нм.

Листа ч. 1072, збірщик М. Колішко (Гамбург). Жертвували: В. Калакуняк — 10 нм.; по 5 нм. — М. Колішко, М. Вовк, Т. Юрків, Куцак, М. Ломничук, Туліс, Бабій, Козак; Когут — 4 нм.; В. Предчук — 2 нм.; М. Дранчук — 1 нм.

Листа ч. 1076 (Дюссельдорф). Жертвував: І. Яблінський — 10 нм.

Канада

Листа ч. 522, збірщик Н. Ромашко (Торонто). Жертвували: по 2 дол 50 цент. — Н. І. Ромашко, Н. Д. Ромашко; М. Ромашко — 2 дол.; по 1 дол. — І. Гудзовський, М. Проданик, Я. Довжанський.

Листа ч. 570, збірщик М. Чумак (Вінніпег). Жертвували: М. Петришин — 2 дол.; по 1 дол. — М. Чумак, Г. Станович, М. Костюк, Д. Козак, Р. Р., М. Шаварський.

Листа ч. 653 (Торонто). Жертвував: Я. Гузан — 2 дол.

Франція

Листа ч. 695, збірщик Т. Пастернак (Париж). Жертвували: по 10 нф. — Т. Пастернак, О. Залінський, Лаврінко.

Індивідуальні пожертви

С. Кучерак (Лондон) — 2 ф. 10 ш.; В. Гріца (Лонгтон) — 1 ф.; П. Шиманчук (Дербі) — 1 ф.; П. Панчак (Брадфорд) — 1 ф.; П. Місюра (Кольн) — 1 ф.; І. Труш (Спондон) — 1 ф.; Г. Бацик (Лондон) — 10 ш.; О. Красій (Ковентрі) — 10 ш.; І. Гріджук (Манчестер) — 10 ш.; С. Савків (Брадфорд) — 10 ш.; Г. Марків (Брадфорд) — 10 ш.; М. Мадилос (Бедфорд) — 7 ш. 6 п.; С. Сахарук (Лондон) — 5 ш.; І. Орфенюк (Оксфорд) — 5 ш.

Др. Я. Коротей (США) — 10 дол.; Г. Цебрій (США) — 5 дол.; Т. Островський (США) — 2 дол.; М. Гурський (США) — 2 дол.; М. Пасічник (Канада) — 5 дол.; М. Андрухів (Канада) — 1 дол.; С. Товарницький (Німеччина) — 7 нм.; Ф. Валицький (Німеччина) — 5 нм.

Всім Вп. Збірщикам і Жертводавцям — щиро дякуємо!

*

ПРИЄДНАЛИ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ «ВИЗВ. ШЛЯХУ»

1. п. М. Мацьків (Англія) — 1
2. п. Я. Яцковський (США) — 1

Щиро дякуємо! Хто черговий?

КНИГА ПРО ПОДІЇ НОВОЇ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Накладом Ліги Визволення України — Канада, Організації Оборони Чотирьох Свобід України — США, і Української Видавничої Спільки — Англія, появилася друком книжка:

Ярослав Стецько

30 ЧЕРВНЯ 1941

Проголошення відновлення державности України

Співавтори: Степан Бандера, д-р Дмитро Донцов, проф. Лев Шанковський, д-р Олександр Марітчак, проф. Володимир Радзикович, Володимир Макар, Віктор Андрієвський, д-р Микола С. Чарторийський, Володимир Левенець, Лев Сенишин, Зенон Матла, З. Чубай, д-р Петро Мірчук, Петро Бащук, інж. Юрій Тис-Крохмалюк, Михайло Дзяпка, д-р Степан Галамай.

Передмова — д-р Дмитро Донцов. Зредагували: Іван Варанця і д-р Роман Малащук. Обкладинка роботи мистця Мирона Левицького. Величина 6" x 9". 464 сторінки, фотокопії документів, протоколів, кореспонденції тодішньої преси, знімки і т. п. Друкарня «Гомону України».

Вважаємо, що ця книга заповнить існуючу прогалину в ділянці нашої історично-політичної літератури, даючи повний об'єктивний образ подій, пов'язаних з Актом 30 червня 1941 р. і боротьбою українського народу за свою державність в час і після закінчення другої світової війни.

Книга в брошурованій оправі \$6.00, у твердій з золотим ви-
тиском \$7.00. Для ОУВФ відповідна знижка.

Книгу «30 ЧЕРВНЯ 1941» можна замовляти і набувати у видавців:

- 1) LVU, 140 Bathurst St., Toronto 2.B, Ont., Canada.
- 2) ODFU, P.O. Box 304, Cooper Sta., New York, N.Y. 10003, USA.
- 3) Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N.1., England.

Чи Ви вже заплатили передплату «В.Ш» на 1969 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 22-річчя! Допомогайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!